

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Гевчук Н.С.

ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА

Навчально-методичний посібник
для студентів педагогічних вищих навчальних закладів



м. Кам'янець-Подільський
2014 рік

УДК 37.013.42:316.42(075.8)

ББК 74.00 я73

Г 27

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №3 від 27 березня 2014 року).*

Рецензенти:

Вержуховська О. М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Поляновська О. Р., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Хмельницької гуманітарної педагогічної академії.

Гевчук Н. С. Технології роботи соціального гувернера : навч.-метод. посібник / Н. С. Гевчук. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 138 с.

У навчально-методичному посібнику подано зміст нормативної навчальної дисципліни «Технології роботи соціального гувернера», зміст лекційних та практичних занять, завдання для самостійної роботи, перелік питань до семестрового іспиту, приклади виконання завдань.

Посібник рекомендовано для підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" спеціальності "Соціальна педагогіка".

Навчальний посібник адресовано студентам, гувернерам, соціальним педагогам, батькам, викладачам, вихователям, усім, хто цікавиться питаннями домашнього навчання та виховання.

УДК 37.013.42:316.42(075.8)

ББК 74.00 я73

©Гевчук Н.С., 2014

ЗМІСТ

Передмова.....	5
1. Зміст навчальної дисципліни.....	7
1.1. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.....	7
1.2. Структура навчальної дисципліни.....	8
1.3. Структурно-логічна схема дисципліни.....	9
2. Зміст теоретичної та практичної підготовки.....	10-87
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА</i>	10-31
<i>Тема 1.</i> Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера.....	10
<i>Практичне заняття 1.</i> Історико-джерельний огляд становлення та розвитку гувернерства.....	27
<i>Лабораторне заняття 1.</i> Актуальність соціального гувернерства як виду соціальних послуг.....	27
<i>Тема 2.</i> Особливості процесу налагодження стосунків гувернера з вихованцем та його сім'єю.....	28
<i>Лабораторне заняття 2.</i> Розробка алгоритму процесу виховання дитини соціальним гувернером.....	31
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА З ДІТЬМИ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ</i>	32-65
<i>Тема 3.</i> Технології роботи соціального гувернера з дітьми дошкільного віку...32	
<i>Практичне заняття 2.</i> Прогресивні авторські методики раннього розвитку дитини.....	47
<i>Лабораторне заняття 3.</i> Гра як метод виховання.....	48
<i>Тема 4.</i> Технології роботи соціального гувернера з дітьми молодшого шкільного віку.....	48
<i>Практичне заняття 3.</i> Організація навчання дитини: дома та в школі.....	56
<i>Лабораторне заняття 4.</i> Методика психолого-педагогічної підготовки дитини до школи.....	56
<i>Тема 5.</i> Методика роботи гувернера з навчання самогігієни та фізичного виховання.....	57
<i>Практичне заняття 4.</i> Здоровий спосіб життя – запорука позитивної результативності виховання дитини.....	64
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА ІЗ СІМ'ЄЮ</i>	66-87
<i>Тема 6.</i> Організація дозвілля дітей різних вікових груп у роботі соціального гувернера.....	66

<i>Практичне заняття 5. Використання можливостей соціуму в організації соціально-виховної діяльності гувернера з дитиною.....</i>	69
<i>Лабораторне заняття 5. Терапевтичні засоби в роботі соціального гувернера.....</i>	69
Тема 7. Технології діяльності соціального гувернера з дітьми з обмеженими функціональними можливостями.....	70
<i>Практичне заняття 6. Соціокультурна реабілітація як провідна функція соціального гувернера у роботі з дитиною-інвалідом.....</i>	75
Тема 8. Технології роботи соціального гувернера з неблагополучними сім'ями.....	75
<i>Практичне заняття 7. Напрями та зміст роботи соціального гувернера з проблемними сім'ями.....</i>	87
<i>Лабораторне заняття 6. Соціально-психологічне здоров'я сім'ї.....</i>	87
Питання семестрового іспиту з курсу «Технології роботи соціального гувернера»	88
Приклади тестових завдань до дисципліни.....	89
Рекомендована література.....	92
Додатки.....	94-138

Передмова

Соціальне гувернерство є одним з актуальних напрямків професійної соціально-педагогічної діяльності фахівців, що працюють у сфері дитинства. Як проблема цей вид соціальної діяльності (послуг) став привертати увагу після ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини і набув державного визнання та підтримки у Законах України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» (1993), “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001), “Про охорону дитинства» (2001), а також у Законі України “Про освіту», “Про соціальні послуги», Сімейному Кодексі та інших законодавчих актах держави.

Гувернерство як педагогічне явище постало з потреби у формуванні цілісної особистості, здатної здійснювати подальший поступ людської цивілізації. Гувернерство розвивалося в надрах родинного виховання, яке, у свою чергу, відображало педагогічну орієнтацію суспільства (Сарапулова Є.Г.).

Варто зазначити, що залежно від країни та історичного періоду використовувались назви домашніх вихователів, які мали різні обов’язки і працювали з дітьми певного віку, наприклад: домашній вчитель, домашній вихователь, кормилиця, кормилець, педагог, дядько-служник, нянька, мамка, наставник, наставниця, бонна, доглядачка, наглядач, репетитор, гувернер, гувернантка. З метою прищеплення дітям відповідного статі стереотипу поведінки, виховання хлопчиків доручалося й доручається нині переважно гувернерам, а виховання дівчаток – гувернанткам (Маценко Л.М.).

Розібратися зі складним, багатограним феноменом «гувернерство» повинні насамперед майбутні соціальні педагоги, професійна діяльність яких включатиме аспекти домашнього навчання і виховання особистості. До того ж, випускники спеціальності «Соціальна педагогіка» з успіхом працюють гувернерами і гувернантками. Саме соціальним педагогам адресовано цей посібник.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни “**Технології роботи соціального гувернера**” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, напряму підготовки (спеціальності) “Соціальна педагогіка”.

Тип дисципліни (віднесеність до певного циклу дисциплін згідно з навчальним планом) - цикл професійно-орієнтованої (професійної та практичної) підготовки.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: теоретичні основи роботи соціального гувернера з різними віковими групами дітей, знання методик раннього розвитку дітей, організації дозвілля соціально-дезадаптованих дітей та підлітків.

Метою викладання навчальної дисципліни “Технології роботи соціального гувернера” є надання студентам необхідних знань з основ результативного і раціонального цілеспрямованого соціального впливу на особистість, розкриття актуальних проблем соціального гувернерства в Україні.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни “Технології роботи соціального гувернера” є: формування професійного світогляду майбутнього

соціального гувернера; ознайомлення із сферами професійної діяльності соціального гувернера; набуття практичних навичок із технологій роботи соціального гувернера.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- основні риси професійного надання послуг із соціального гувернерства;
- національні нормативні акти, що стосуються гарантій такої діяльності та забезпечення певних стандартів виконання;
- психолого-педагогічні особливості успішного виховання дітей в сім'ї;
- характеристики можливих відхилень у поведінці фізично нормальних дітей;
- специфіку роботи та методи реалізації завдань соціально гувернера в різних типах сімей із різною проблематикою виховання і навчання;

вміти:

- налагоджувати стосунки соціального гувернера із вихованцями і членами сім'ї;
- підбирати і застосовувати різні типи тестів і вправ у загальному процесі вивчення соціальним гувернером дитини, її навчання і виховання;
- підбирати та організовувати режим дня, комплекс фізичного розвитку дитини з урахуванням особливостей її розвитку;
- застосовувати комплекс виховних дій соціального гувернера, спрямований на нормалізацію поведінки вихованця;
- доцільно застосовувати різні розвиваючі методики з урахуванням соціально-психічних особливостей дитини;
- аналізувати проблемні ситуації, що виникають під час спілкування з дитиною в процесі виховання і навчання;
- ставити близькі та більш дальні цілі по вирішенню питань виховання і навчання дитини; визначати структуру та зміст програми загального розвитку дітей в сім'ї;
- самостійно робити узагальнюючі висновки щодо результатів своєї діяльності щодо дитини та її оточення;
- прогнозувати та передбачати наслідки своєї діяльності.

1. Зміст навчальної дисципліни.

1.1. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1. Особливості професійної діяльності соціального гувернера.

Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера. Кваліфікаційна характеристика соціального гувернера. Поняття «соціального гувернера» та «приватного гувернера». Права та обов'язки гувернера в сім'ї. Історія розвитку гувернерства. Особливості процесу налагодження стосунків гувернера з вихованцем та його сім'єю. Кодекс честі соціального гувернера. Перша зустріч гувернера із сім'єю. Труднощі, що виникають в адаптаційний період перебування гувернера в сім'ї.

Змістовий модуль 2. Технології роботи соціального гувернера з дітьми різних вікових категорій.

Технології роботи соціального гувернера з дітьми дошкільного віку. Особливості розвитку дітей дошкільного віку. Гра як метод виховання. Авторські методики раннього розвитку дитини. Противники раннього розвитку дитини. Технології роботи соціального гувернера з дітьми молодшого шкільного віку. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку. Методика визначення готовності дитини до школи. Методика організації навчання роботи з комп'ютером. Методика організації допомоги у приготуванні домашнього завдання. Методика роботи гувернера з навчання самогігієни та фізичного виховання. Значення режиму дня в житті дитини. Організація загартування і фізичного виховання дітей в сім'ї. Методика виховання навичок самообслуговування та гігієни. Методика виховання навичок безпечної життєдіяльності на вулиці, дома.

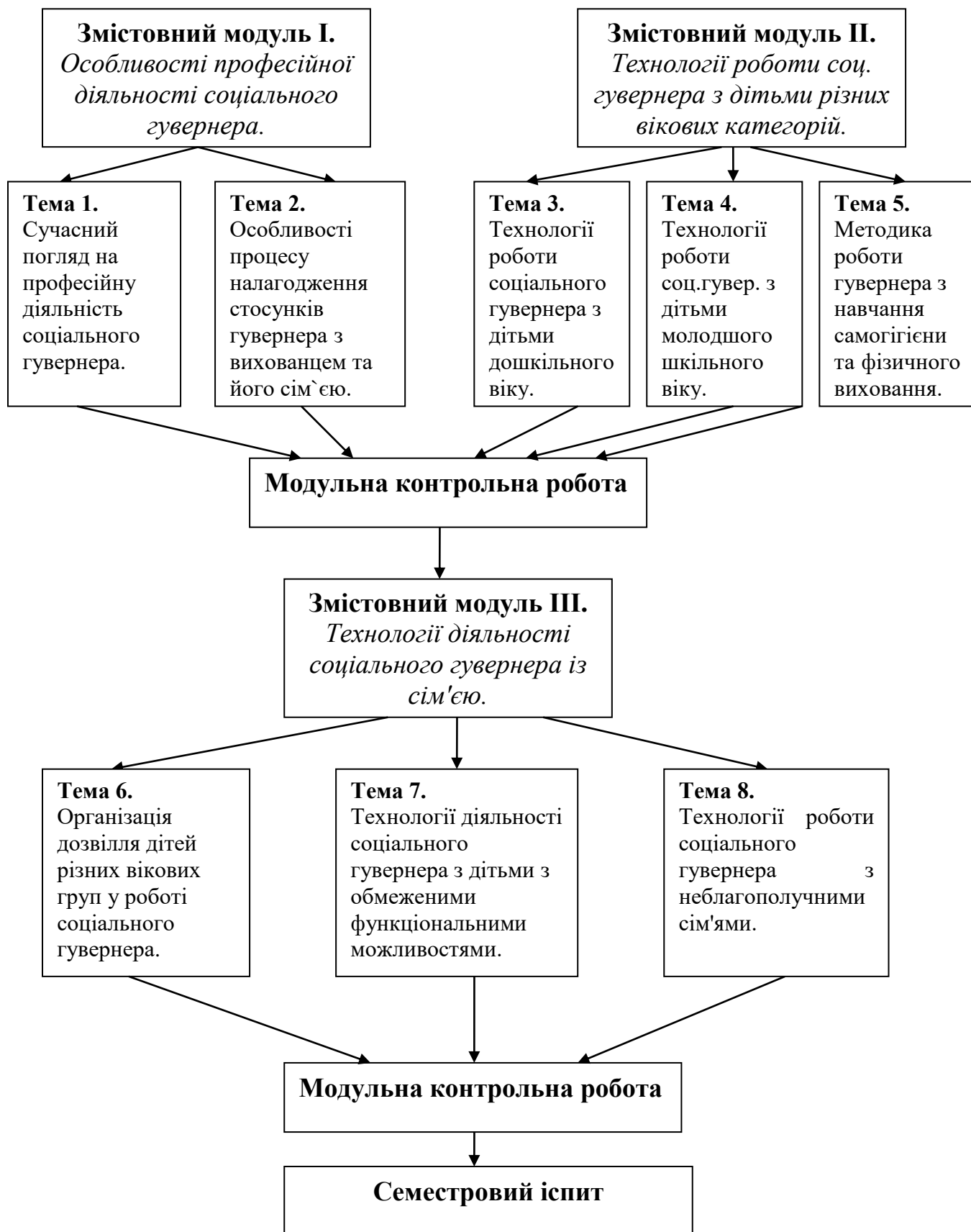
Змістовий модуль 3. Технології діяльності соціального гувернера із сім'єю.

Організація дозвілля дітей різних вікових груп у роботі соціального гувернера. Ігрові техніки в системі вуличної роботи соціального гувернера. Технологія проведення вуличної ігротеки. Музичні ігри. Танцювальні ігри. Ігри-атракціони. Спортивні ігри. Ігрова програма. Технології діяльності соціального гувернера з дітьми з обмеженими функціональними можливостями. Алгоритм діяльності соціального гувернера у сім'ї, яка виховує дитину-інваліда. Індивідуальна програма реабілітації дитини-інваліда. Використання чинного законодавства, щодо дітей з обмеженими функціональними можливостями в роботі соціального гувернера. Технології роботи соціального гувернера з неблагополучними сім'ями. Поняття сімейного неблагополуччя. Напрями та зміст роботи соціального гувернера із проблемними сім'ями. Етапи роботи соціального гувернера із кризовими сім'ями.

1.2. Структура навчальної дисципліни.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Особливості професійної діяльності соціального гувернера.												
Тема 1. Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера.	15	4	2	2		7	16	2	2			12
Тема 2. Особливості процесу налагодження стосунків гувернера з вихованцем та його сім'єю.	11	2		2		7	14	2				12
Разом за змістовим модулем 1	26	6	2	4		14	30	4	2			24
Змістовий модуль 2. Технології роботи соціального гувернера з дітьми різних вікових категорій.												
Тема 1. Технології роботи соціального гувернера з дітьми дошкільного віку.	15	4	2	2		7	16	2	2			12
Тема 2. Технології роботи соціального гувернера з дітьми молодшого шкільного віку.	15	4	2	2		7	14	2				12
Тема 3. Методика роботи гувернера з навчання самогігієни та фізичного виховання.	10	2	2			6						
Разом за змістовим модулем 2	40	10	6	4		20	30	4	2			24
Змістовий модуль 3. Технології діяльності соціального гувернера із сім'єю.												
Тема 1. Організація дозвілля дітей різних вікових груп у роботі соціального гувернера	15	4	2	2		7	16	2				14
Тема 2. Технології діяльності соціального гувернера з дітьми з обмеженими функціональними можливостями.	12	4	2			6	16	2	2			12
Тема 3. Технології роботи соціального гувернера з неблагополучними сім'ями.	15	4	2	2		7	16	2				14
Разом за змістовим модулем 3	42	12	6	4		20	48	6	2			40
Усього годин	108	28	14	12		54	108	14	6			88

1.3. Структурно-логічна схема дисципліни



2. Зміст теоретичної та практичної підготовки.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА



Тема 1. Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера

ПЛАН

1. Кваліфікаційна характеристика соціального гувернера.
2. Поняття «соціального гувернера» та «приватного гувернера».
3. Права та обов'язки гувернера в сім'ї.
4. Історія розвитку гувернерства.

1. Кваліфікаційна характеристика соціального гувернера.

Терміни "гувернер", "гувернерство" виникають у XIV столітті у Франції і швидко поширюються, перетворившись на загальноприйняті в науці й у побуті. Першим їх використовує у своїх працях відомий педагог М. Монтень. Він же стає автором перших методичних посібників для гувернерів. Батьки — представники заможних кіл суспільства зазначеної епохи — здебільшого самоусуваються від виховання дітей, повністю перекладаючи турботу про них на гувернерів (восьмий етап).

Перший гувернер, в обов'язки якого входить винятково формування у дитини хороших манер, з'являється у VI столітті до н. е. в афінській заможній родині (четвертий етап). У IV—II столітті до н. е. в Афінах знатні сім'ї запрошують учених-філософів для індивідуального навчання й виховання дітей. З Афін ця практика розповсюджується по світу. Висока оплата роботи філософів-наставників перетворює гувернерство на професію, яка дозволяє наставникові на гідному рівні забезпечити себе матеріально

У Росії гувернери з'явилися в 18 столітті. Тоді це була суто чоловіча професія. Як правило, вони були добре освіченими, часто гувернерів "виписували" з-за кордону. Мати в будинку вихователя-іноземця вважалось престижним.

На сьогоднішній день, розпочинається активне відродження гувернерства. В Україні створюються дитячі будинки сімейного типу. На гувернерів-репетиторів виникає попит в родинах, які готують дітей до вступу у приватні престижні школи, до яких першокласники складають іспити (конкурс — 4-5 осіб на місце).

Сьогодні професія „гувернер” уведена в Україні до переліку спеціальностей („Тимчасовий державний перелік професій”, код спеціальності 5131), що вказує на її офіційне визнання та інтенсивне поширення.

Гувернерство має свій понятійно-категоріальний апарат. *Гувернантка, гувернер* (від франц. *gouvernante* - керувати) - особи, які наймалися для домашнього виховання й початкового навчання дітей у сім'ях дворян, вищих чиновників, буржуазії, купців (*С.У. Гончаренко, Український педагогічний словник*). Як бачимо, дане визначення описує діяльність гувернерів, які працювали в сім'ях за часів Російської Імперії і називались домашніми вчителями або наставниками. Але гувернерство, як система домашнього навчання і виховання, існувало з найдавніших часів в різні історичні періоди та в різних країнах, продовжує існувати сьогодні та має ряд особливостей. До того ж, гувернери працювали не тільки в домашніх умовах, а і в закритих навчально-виховних закладах. Тому ми вважаємо дане визначення не повним.

Гувернер і гувернантка — це особи, які займаються індивідуальним навчанням і вихованням дітей у сім'ях чи в освітньо-виховних закладах закритого типу, умови перебування дітей в яких наближені до домашніх (*Є.Г. Саранулова*).

Варто зазначити, що залежно від країни та історичного періоду використовувались назви домашніх вихователів, які мали різні обов'язки і працювали з дітьми певного віку, наприклад: *домашній вчитель, домашній вихователь, кормилиця, кормилець, педагог, дядько-служник, нянька, мамка, наставник, наставниця, бонна, доглядачка, наглядач, репетитор, гувернер, гувернантка*. З метою прищеплення дітям відповідного статі стереотипу поведінки, виховання хлопчиків доручалося й доручається нині переважно гувернерам, а виховання дівчаток — гувернанткам.

Підготовкою нянь і гувернанток почали займатися спершу приватні фірми, наприклад, кийвські фірми "Афіна", "Бізнес-консультант", "Матіола" та інші.

В останні роки до підготовки гувернерів частково приєдналися педагогічні коледжі та вузи. В багатьох з них здійснюється підготовка соціальних педагогів, у яких викладається дисципліна «Методика роботи гувернера». Студенти матимуть право, за бажанням, працювати гувернерами. У 1995 році курс "Методика роботи гувернера" почав викладатись студентам нинішнього Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (спеціальність "Соціальна педагогіка"). З 1998-99 навчального року ведеться підготовка гувернанток в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Назва спеціальності: "Організатор дошкільного виховання, вчитель початкових класів, гувернер".

У 1998 та 1999 роках у збірниках вузівських програм, рекомендований Міністерством освіти і науки України, публікуються програми навчального курсу "Методика роботи гувернера". Ще у 1994 році З. Г. Зайцевою був розроблений проект кваліфікаційної характеристики спеціальності "гувернер".

Включення у наш час професії "гувернер" до переліку спеціальностей, існуючих в Україні ("Класифікатор професій (із змінами та доповненнями)", код спеціальності — № 5131) вказує на її офіційне визнання й інтенсивне поширення у країні.

Зарубіжний досвід засвідчує, що попит на гувернерів з роками не тільки не зменшується, а зростає, пропорційно підвищенню ролі жінок у виробничому, культурному і політичному житті суспільства. Пенсії гувернерам нараховуються згідно діючого законодавства конкретної країни, час роботи включається до

трудового стажу. В Україні гувернерська робота також зараховується до загального трудового стажу, правда, чомусь не педагогічного.

В наш час, коли значна кількість дітей у зв'язку зі щільним графіком занять (у гуртках іноземних мов, у музичних та хореографічних студіях і т.п.), через серйозні захворювання, кількість яких після чорнобильської катастрофи загрозливо зростає, чи з інших причин не відвідує дошкільних закладів та груп подовженого дня, постала особливо відчутна потреба у створенні адаптованої до сьогодення системи індивідуального виховання і навчання дітей в домашніх умовах та в підготовці кадрів, які могли б реалізувати цю систему на практиці. Гувернер-фахівець потрібний дитині під час тривалої хвороби і в реабілітаційний період. (За відомостями Інституту громадського здоров'я України, захворюваність дітей та підлітків в Україні за останні 12 років збільшилась майже утричі: переважають захворювання дихальних шляхів, нервової системи, крові, органів травлення. За 5 років на 53,6 % збільшилась поширеність новоутворень у підлітків).

Соціальне замовлення на гувернерство постало і у зв'язку з доцільністю здійснення індивідуального виховання особливо обдарованих дітей та дітей з відхиленнями від норми у поведінці. Домашній наставник може надати кваліфіковану допомогу учням, які відстають від ровесників у навчанні, в період підготовки до вступу у перший клас чи адаптації до нового, шкільного, режиму дня. Світовий досвід показує, що послуг гувернерів потребує більшість інтелектуальних сімей, які піклуються про якнайповніше розкриття індивідуальних здібностей дітей, про знання іноземних мов, етикету. Англійський психолог М. Аргайл і американський вчений Е. Фішер встановили, що молоді жінки наприкінці ХХ століття здебільшого не бажають присвячувати себе виключно сім'ї і прагнуть працювати, навіть маючи неповнолітніх дітей. У США 83 відсотки жінок, які працюють на керівних посадах 500 провідних компаній, мають звання віце-президент і вище. Саме ділові жінки насамперед намагаються виховувати своїх дітей з допомогою гувернерів.

Зростання добробуту населення України зробить гувернерські послуги загальнодоступними, як тепер в економічно розвинених країнах світу. Можливо, з часом держава візьме на себе виплату заробітної плати гувернерам, які працюватимуть з окремими категоріями дітей, наприклад, з дітьми-інвалідами. Зразком турботи держави про сім'ю для України може стати також законодавче положення Франції, при якому держава бере на себе витрати, пов'язані з оплатою дошкільної установи чи няні, якщо жінка, маючи дитину дошкільного віку, виходить на роботу.

Гувернерів готують на *спеціальних курсах*, після закінчення яких видається диплом. Навчання триває декілька місяців. Їм викладають основи вікової психології дітей, курс по творчому розвитку пам'яті, кулінарію. Всі слухачки курсів зобов'язані мати диплом про першу вищу освіту. Найчастіше - це вчителі, багато фахівців-дефектологів. Це означає, що такий гувернер може працювати з дітьми, що мають вади зору, слуху, або ДЦП. Це дуже корисно, оскільки для медичної і соціальної реабілітації таких дітей першорядне значення має підготовка людей, що працюють з ними. Виробнича практика

обов'язкова. Слухачка курсів заміщає хвору штатну гувернантку, а потім працедавці складають відгук про роботу заступниці.

У колишніх соціалістичних країнах, як і в Україні, гувернерство відроджується в найрізноманітніших формах, які вже були описані вище. Не була згадана лише одна, яка на сьогодні існує тільки в Росії. У приватній школі, де діти перебувають з 8.00 до 17.00, до кожних 7-8 учнів прикріплений гувернер, який виховує їх протягом дня. Своєрідно будується навчальний процес. На уроці учні сидять в різних частинах класу, утворюючи три кола по 7-8 осіб у кожному. В класі присутні три гувернери — кожний перебуває зі своєю групою дітей. Вчитель пояснює матеріал, дає і перевіряє завдання. Активною є участь гувернера у навчальному процесі. Він з'ясовує, чи всі зрозуміли матеріал, пояснює незрозуміле індивідуально, допомагає виконувати завдання, активізує учнів.

Гувернерство в Росії (як і в Україні) відроджується як різновид бізнесу. Гувернантки сьогодні здебільшого одержують не менше півтора долари за годину. Правда, на відміну від гувернанток, наприклад у Франції, російські й українські замовники часто зацікавлені у тому, щоб педагог поєднував свої безпосередні обов'язки з виконанням певної роботи по господарству. Спеціалізовані комерційні агентства (фірми) намагаються підшукати нянь і гувернанток "на будь-який смак". За пошук сім'я сплачує значний аванс. Агентства мають інформаційні банки з переліком замовлень та наявних спеціалістів. При порівняно невисокому попиті на домашніх вихователів стати претендентом на вакантне місце непросто. Перевага надається працівникам освіти й медицини. Якщо замовник укладає з фірмою страховий договір, фірма зобов'язується нести відповідальність за життя і здоров'я дитини та за матеріальні цінності у квартирі замовника. Кандидати на посади нянь і гувернерів зобов'язані надати фірмі довідку про стан здоров'я, проте за бажанням замовник може вимагати додаткового медичного обстеження, витрати на яке повинен оплатити. Сьогодні існує попит на нянь, гувернанток та репетиторів. Тому агентства, як правило, співпрацюють з досвідченими педагогами — фахівцями з різних дисциплін. Репетитори заробляють значно більше за гувернерів-вихователів (оплата — за домовленістю).

Більшість фірм розробляють переліки *вимог до претендентів на гувернерські посади*, рекомендації для батьків та ін. Наприклад, інформація, з якою фірма знайомить своїх клієнтів (як претендентів на робочі місця, так і батьків, які шукають для дитини няню чи гувернантку) може складатися з 4-5 підрозділів і бути такою:

1. Ви — сама досконалість!

На роботу гувернантці належить приходити чистою, без яскравого макіяжу й різкого запаху парфумів, з коротко обрізаними нігтями. Увійшовши до квартири, вона повинна віддати господарям свій паспорт, вимити руки й витерти їх рушником, який принесла із собою. Ідеальна гувернантка повинна любити дітей, бути доброю, спокійною, жіночною, без огиди ставитись до домашніх турбот.

2. Таких не беруть гувернантками.

Переважно нянею й гувернанткою може бути жінка будь-якого віку й з будь-якою освітою. Звичайно, добре, якщо вона закінчила хоча б технікум (медичний або педагогічний). На таку роботу рекомендують не наймати осіб, які приїждять на

заробітки з колишніх союзних республік. Ці люди здебільшого змучені різноманітними життєвими негараздами і не впевнені у завтрашньому дні. Їхня тривожність може дуже негативно вплинути на дитину.

Не варто приймати також "організаторів" — працівників торгівлі, готелів, завучів та директорів шкіл. Вони настільки звикли керувати, що замість гувернантки ваша дитина швидше отримає справжню "домомучительку".

На роль няні й гувернантки однозначно не підійде жінка, яка заявляє з порогу: "Я буду займатися тільки дитиною, а домашню роботу ненавиджу". Як правило, ведення господарства в обов'язки виховательки не входить, але дитина — істота непрогнозована. Тому навряд чи вам сподобається, якщо після роботи ви застанете у своїй квартирі справжній погром. Хороша гувернантка не вийде і з жінки, що з радістю розповідає про невдачі своєї подруги. Це ознака злості й нерозумності. А ось відсутність власних дітей — не перешкода. Можливо, жінка бездітна не з власної волі, а навичками догляду за малюком володіє повністю.

3. Що входить до обов'язків гувернантки.

- Проводити заняття з ліплення, малювання, аплікації, співів, фізкультури, танців, математики; читати (за вашим вибором). При цьому гувернантка повинна ненав'язливо настояти на тому, щоб батьки хоча б час від часу цікавились успіхами малюка.
- За столом гувернантка повинна знайомити свого підопічного з правилами етикету.
- Прогулянки з дитиною (але не в магазини — це категорично заборонено), під час яких гувернантка повинна принагідно цікаво розповідати вихованцеві про оточуючий світ. Ці бесіди мусять бути неквапливими, а гувернантка повинна мати терпіння кілька разів повторювати одне й те саме.
- Відвідування лікарів, масажного кабінету, басейну, театру, цирку.
- Якщо дитина захворіла, гувернантка повинна забезпечити догляд за нею, тому добре, коли вона володіє хоча б азами медицини.

У сучасного гувернера три *основні функції*:

✓ *повчальна* (розвиток творчих здібностей дитини (гра на музичних інструментах, заняття танцями, співами і т.д.), використання інноваційних методів навчання, вивчення іноземної мови);

✓ *власне виховна* (розвиток у дитини морально-етичних якостей: чесність, доброта, альтруїзм, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність, відвертість, уважність; навчання гарним манерам та етикету: поведінки за столом, на вулиці, у школі, транспорті і т.д.);

✓ *комунікативна* (дитині необхідно навчитися спілкуватися з дорослими, що поважають і підтримують особистість дитини, що розвивається; навчити дитину володіти культурою міжособистісного спілкування, налагоджувати контакт з іншою людиною).

4. Пам'ятка батькам.

Якщо дитина із задоволенням грається з новою тьотою, радіючи її появі, це означає, що саме така гувернантка вам і потрібна.

Не намагайтеся стати з гувернанткою подругами. Справжня дружба передбачає рівність і навіть певну фамільярність, чого між тим, хто платить, і тим, хто на нього працює, в принципі бути не повинно. Якщо ж таке станеться, то швидше за все завершиться недобре. Тому:

- не обговорюйте з гувернанткою (нянею) подробиці свого особистого життя;
- намагайтеся не їсти за одним столом;
- не дозволяйте висловів "мені зараз ніколи, тому зробіть це самі";
- не дозволяйте виховательці вашої дитини обговорювати з подругами інтер'єр вашої квартири і ваш гардероб".

Вихідними характеристиками гувернерської системи, які відрізняють її від систем колективного навчання й виховання, Є. Г. Сарапулова називає 14 психолого-педагогічних особливостей навчально-виховної діяльності гувернера, виокремлених у процесі дослідження кращих методик індивідуального домашнього навчання й виховання та педагогічної спадщини видатних гувернерів різних епох, а саме:

1) Ретельне вивчення якостей, нахилів, уподобань вихованця і якнайповніше врахування їх при розробці індивідуальної навчально-виховної системи для кожної конкретної дитини;

2) Рівномірний розподіл уваги вихованців між трьома напрямками виховання: вихованням фізичним, вихованням моральним і вихованням розумовим. Побудова навчально-виховного процесу з метою збереження й покращення здоров'я дитини, запобігання перевтомі вихованця від занять, прищеплення йому навичок здорового способу життя;

3) Підготовка вихованця до активної практичної діяльності у дорослому віці, яка здійснюватиметься у відповідності з природними задатками дитини та належністю її до певного суспільного стану;

4) Орієнтація процесу домашнього навчання на розвиток мислення учня та на засвоєння дитиною тільки життєво важливого матеріалу, який вона змогла б застосувати на практиці;

5) Побудова індивідуалізованої навчально-виховної системи з урахуванням відмінностей у вихованні дівчаток і хлопчиків;

6) Цілеспрямоване формування у дітей таких позитивних рис, як працьовитість, серйозне й сумлінне ставлення до виконуваної справи, розсудливість, завбачливість;

7) Культуровідповідність виховання;

8) Зміни стилю виховання, пов'язані з віковими особливостями дитини і переходом її до іншої вікової групи;

9) Застосування спеціальних дієвих систем для перевиховання дітей у домашніх умовах;

10) Запобігання виникненню у дітей нервових та психічних захворювань;

11) Використання ефективних методик для поступової переорієнтації дитини з виховання на самовиховання, з навчання на самоосвіту;

12) Формування у вихованця оптимальної самооцінки;

13) Плекання гарних манер у вихованця, навчання його майстерності ділового й неформального спілкування, вміння висловлювати свою думку. Навчання дитини розбиратися в людях, впливати на них, уникати конфліктів, діяти в неординарних ситуаціях;

14) Застосування у навчальній практиці кількох методик з метою вибору оптимальної для кожної окремої дитини

2. Поняття «соціального гувернера» та «приватного гувернера».

Соціальний гувернер	Приватний гувернер
1. Має спеціальну чи педагогічну освіту.	1. Може мати педагогічну освіту, курси по підготовці гувернерів.
2. Працює за угодою між Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.	2. Особисто складає угоду з клієнтом через приватну установу.
3. Оплата: ставка обумовлена кількістю робочих годин та кількістю дітей з якими працює фахівець.	3. Оплата: відбувається через кадрове агенство в якому працює гувернер, з відрахуванням від 5-15% заробітної плати на фірму.
4. Підпорядковується у роботі та звітує про свою діяльність директору ЦСССДМ.	4. Підпорядковується у роботі та звітує про свою діяльність батькам дитини з якою працює.
5. Розклад роботи з дитиною гувернер складає самостійно, узгоджуючи його із сім'єю з якою працює.	5. Розклад роботи для гувернера складають батьки (визначають вихідний день та відпустку).
6. Категорії дітей: - діти-інваліди - діти з девіантною поведінкою - педагогічно-занедбані діти і т.д.	6. Категорії дітей: усі категорії (незалежно від віку та проблеми)

3. Права та обов'язки гувернера в сім'ї.

Соціальне гувернерство є одним з актуальних напрямків професійної соціально-педагогічної діяльності фахівців, що працюють у сфері дитинства. Як проблема цей вид соціальної діяльності (послуг) став привертати увагу після ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини і набув державного визнання та підтримки у Законах України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді" (1993), "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю" (2001), "Про охорону дитинства" (2001), а також у Законі України "Про освіту", "Про соціальні послуги", Сімейному Кодексі та інших законодавчих актах держави.

Соціально-правовий захист охоплює певну систему поглядів на різні аспекти соціалізації дітей та молоді, зокрема: планову організацію виховання, яка стимулює розвиток моральних якостей особистості; фізичний розвиток як фундамент загального розвитку, індивідуальні та групові контакти у соціальній групі, особливості впливу педагогічного персоналу, сім'ї, школи, друзів.

Як стверджують в Міністерстві освіти, звернути увагу на нянь, соціальних гувернерів треба щонайменше з двох причин: щоб підтримати батьків, які займаються кар'єрою, і, крім того, створити адекватні умови для виховання дітей. Як показали дані дослідження, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, середньостатистичні українські батьки витрачають на спілкування з дитиною 8—14 годин на тиждень. Якщо ж поділити максимальний показник на сім днів, то отримуємо дві години — саме стільки часу на добу можуть приділити сучасні мами й тата своїм чадам.

Родина і суспільство взаємопов'язані. Сім'я чутливо реагує на всі структурні й функціональні зміни, що відбуваються в суспільстві, і певним чином сама впливає на суспільство. Тому необхідна постійна турбота держави і суспільства про сім'ю. Водночас родина повинна керуватися не тільки вузько сімейними, а й суспільними інтересами.

В основі сімейного виховання лежить сімейне право, яке закріплене Конституцією України, законодавством про шлюб і сім'ю та цивільним Кодексом України. Правовідносини між батьками і дітьми регулюються також такими міжнародними документами, як Загальна декларація прав людини, Декларація прав дитини і Конвенція про права дитини, схвалені Генеральною Асамблеєю ООН і ратифіковані Верховною Радою України.

У *"Конвенції ООН про права дитини"* (прийнятій в 1989 році і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 року) зазначено, що кожна дитина має право на життя, батьків і право на особливу турботу й допомогу. У сім'ї, як основному осередку суспільства і природному середовищі для росту і благополуччя дітей, повинен бути забезпечений особливий захист. Повний і гармонійний розвиток дитини потребує сімейного оточення, атмосфери щастя, любові і розуміння. Лише такі умови можуть підготувати дітей до самостійного життя у суспільстві і виховати їх в дусі загальнолюдських ідеалів, у дусі миру і власної гідності.

Конвенція включає основні положення про охорону здоров'я дітей, про роль, права і обов'язки батьків по створенню умов для такої охорони. Вона закликає батьків будувати взаємини з дітьми на високій морально-правовій основі. Родинна педагогіка повинна будуватися батьками на підґрунті відносин рівноправних особистостей, рівноправних суб'єктів права, а не на основі вимог старших, сліпого підкорення їм. Лише поважаючи права дитини, можна виховати в ній повагу до прав інших людей, кожної людини, повагу до закону.

Конвенція застерігає батьків від авторитаризму в сімейному вихованні. Якщо ж вони жорстоко поведуть себе з дитиною або не турбуються про неї, якщо навмисне чи ненавмисне наносять шкоду фізичному чи моральному здоров'ю дітей, відповідні компетентні органи на підставі судового рішення позбавляють їх батьківських прав, а дітей відправляють на виховання в державні установи.

Батьки несуть основну відповідальність за забезпечення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов, необхідних для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Дитина має бути повністю підготовленою до самостійного життя в суспільстві і вихованою

в душі ідеалів миру, гідності, терпимості, свободи, рівності й солідарності, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй.

З цим всесвітнім документом узгоджені нормативні і законодавчі акти, які регламентують становище дітей в Україні, виховні функції батьків, роль сім'ї у формуванні особистості дитини.

Правові основи сімейного виховання в Україні ґрунтуються на відповідних статтях Конституції і Закону України **"Про освіту"**. Конституція підкреслює, що "сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою" (ст. 51). Вона зобов'язує батьків утримувати дітей до їх повноліття (ст. 51) і попереджує, що "будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом" (ст. 52).

До матерів і батьків, які не виконують свій обов'язок перед дітьми, може бути застосована сувора моральна кара - позбавлення батьківських прав. Причиною для такого рішення може слугувати жорстоке поводження з дітьми, аморальний вплив на них, антисуспільна поведінка батьків: алкоголізм, наркоманія, проституція, хуліганство, важкі психічні розлади.

Одним з основних принципів виховання дітей в сім'ї, що закріплені законодавством, є надання кожному із подружжя рівних прав і обов'язків стосовно своїх дітей. Це означає, що всі питання життя і розвитку дітей батьки вирішують спільно, ніхто з них не має переваги над іншим. Цей принцип гарантує захист дітей від прояву батьківського егоїзму, слугує базою для об'єктивних, розумних рішень, забезпечує найкращі умови для врахування інтересів дітей.

Закон України "Про освіту" чітко визначає відповідальність батьків за розвиток дітей (ст. 59). Батьки зобов'язані:

- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, повагу до держави і рідної мови, сім'ї, старших за віком, народних обрядів та звичаїв;
- виховувати повагу до національно-історичних, культурних цінностей українських та інших народів, любов до своєї країни;
- сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти, забезпечувати повноцінну домашню освіту;
- виховувати повагу до законів, основних свобод людини.

Таким чином, Закон "Про освіту" поставив перед родиною на перше місце завдання всебічного і гармонійного розвитку особистості дитини. Його вирішення можливе за умови відповідного способу життя і способу думок батьків, постійного спілкування з дітьми, за умови дотримання норм загальнолюдської моралі у поведінці і спілкуванні всієї родини.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»

Стаття 5. Основні принципи здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю

Соціальна робота з дітьми та молоддю ґрунтується на загальновизнаних гуманістичних, демократичних та правових засадах.

Основними принципами соціальної роботи з дітьми та молоддю є:

- законність, додержання і захист прав людини;
- диференційність, системність, індивідуальний підхід;
- доступність, конфіденційність у соціальній роботі;
- відповідальність суб'єктів соціальної роботи за додержання етичних і правових норм, вимог та правил здійснення соціальної роботи;
- добровільність у прийнятті допомоги.

Стаття 15. Права суб'єктів соціальної роботи з дітьми та молоддю

Суб'єкти соціальної роботи з дітьми та молоддю мають право:

- вносити до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо соціальної роботи з дітьми і молоддю, брати участь у їх реалізації;
- укладати договори з підприємствами, установами і організаціями, в тому числі зарубіжними, на виконання ними робіт, що сприяють підвищенню ефективності соціальної роботи;
- створювати агентства, спеціалізовані служби, інші установи соціального спрямування, займатися благодійництвом відповідно до законодавства України;
- одержувати від підприємств, установ та організацій усіх форм власності інформацію з питань соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- проводити на підприємствах, в установах та організаціях соціологічні дослідження з проблем молоді;
- представляти інтереси окремих молодих людей (молодих сімей) в їх відносинах з підприємствами, установами, організаціями.

Стаття 16. Права та обов'язки фахівця із соціальної роботи з дітьми та молоддю

Права та обов'язки фахівця із соціальної роботи з дітьми та молоддю визначаються та затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань молодіжної політики.

Стаття 18. Відповідальність за порушення у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю

Порушеннями у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю визнаються:

- порушення принципів здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- невиконання фахівцями із соціальної роботи своїх обов'язків;
- порушення порядку здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- порушення суб'єктами соціальної роботи інших вимог законодавства у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю.

За порушення законодавства щодо соціальної роботи з дітьми та молоддю суб'єкти соціальної роботи несуть відповідальність згідно з законами України.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»

Стаття 11. Освіта, культурний розвиток молоді

Стаття 12. Охорона здоров'я, фізичний розвиток молоді

Стаття 13. Гарантії правового захисту молоді

Закон України "Про охорону дитинства".

Основні принципи охорони дитинства

Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав.

Соціальні педагоги мають сприяти забезпеченню наступних прав дітей.

1. Право на життя та охорону здоров'я
2. Право на ім'я та громадянство
3. Право на достатній життєвий рівень
4. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання

інформації

5. Право на захист від усіх форм насильства
6. Право на проживання у сім'ї.
7. Право на освіту.
8. Право доступу до національної та світової культури
9. Право на працю.
10. Право на зайняття підприємницькою діяльністю.
11. Право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації.

Сімейний Кодекс України (Права та обов'язки в сім'ї)

4. Історія розвитку гувернерства.

Стародавня Русь.

Традиційне церковне виховання в цілому не передбачало присутності гувернерів, а вже тим більше іноземних, в домашньому вихованні дітей. Домашні вихователі того часу не мали спеціальної освіти. Вихованням дітей, для цих людей, не було їх основною професією, зазвичай вони суміщали її з якою-небудь іншою - духовною, землеробською і т.д. Тим більше вони мали тісний зв'язок з духівництвом.

Таким чином, позашкільна освіта наших предків до Петра I була аналогічна шкільному вихованню, тобто була церковною. Основою всіх додаткових знань були Біблейський розповіді. Але з часом ситуація змінюється. Із заступанням на престол Петра I держава починає серйозніше піклуватися про освіту.

Царська Росія.

Указом Петра I 1725 року "наказано було вчити в академії геометрії і тригонометрії, будь-якого звання людей, хто побажає, для будь-якої потреби - для церковної служби та для цивільної, володіти лікарською майстерністю". Проте за правилами академії заборонялося навчатися в домашніх умовах, без дозволу охоронця і вчителів академії, мовам грецькій, польській і латинській і іншим іноземним мовам, наказано було домашніх вчителів не наймати і дітей, окрім як в академії, не учити з побоювання, як би домашні вчителі, особливо іноземці, не внесли якої-небудь осоружності вірі нашій православної, щоб не було розбіжності. Винні в порушенні цього наказу піддавалися конфіскації майна.²

Поступово відношення до домашніх вихователів змінюється. За часів правління Катерини II широке розповсюдження в дворянських сім'ях отримало домашнє виховання за допомогою вчителів, гувернерів і гувернанток, що запрошувалися для навчання неповнолітніх дітей.

"Першим правилом вихователь повинен поставити собі те, щоб вчасно виявляти здібності вихованця, і враховуючи його задатки розвивати їх. Найважливіше тренування пам'яті - вивчення мов (протест проти принципового неуктва епохи). Розум збагачується, перш за все, історією. Але, окрім розуму і пам'яті, є ще і уява, і розвивати потрібно і її:

В той же час був проголошений Указ, що не дозволяє гувернерам і вчителям-іноземцям мати атестати Академії наук або Московського університету (з 1804 року атестати видавали також гімназії).. Від іспитів звільнялися лише випускники університетів і духовних академії, а також дівчата, що закінчили учбові заклади по відомству Міністерства народної освіти.

Гувернерів готували спеціально, причому з самого дитинства. Для жінок з допитливим розумом і добрим серцем, вимушених заробляти, це було єдине можливе джерело існування.

Проте варто сказати, що джерело єдине, але і цілком матеріально вигідне. Дворянство тієї епохи щедро оплачувало працю гувернерів. Дослідник творчості М.Ю.Лермонтова Віськоватов відзначає, що англієць Віндсон, що був гувернером в сім'ї Уварових що і потім поступив до М.Ю.Лермонтова, мав платню в 3000 рублів річних і окремих флігель для себе і дружин.

Всі домашні вихователі, вчителі, наставники були підпорядковані Міністерству народної освіти. При цьому звання наставника вважалося вищим, ніж гувернер. Гувернери могли пройти додаткові випробування і отримати звання наставника. Звання наставника прирівнювалося до посади старшого викладача гімназії, враховувалася вислуга років, що давало право на підвищення оплати праці. З 1853 року наставники і гувернери стали отримувати пенсії, хоч і досить мізерні.

Спеціально для підготовки гувернерів був заснований інститут шляхетних дівчат, Смольний. Жіноча семінарія (Смільний інститут) була заснована на кошти імператриці. Дівчат навчали історії, географія, російській, французькій, англійській, італійській, німецькій мовам, а також музиці і

малюванню. Дівчата з середніх шарів вчилися також кулінарному мистецтву (пекти пироги, збивати масло і т.д.).



Знамениті зарубіжні гувернери в Росії

Франсуа Лагарп, вихователь Олександра I. Під впливом вихователя цесаревич освоїв ліберальні ідеї епохи Просвітництва і став першим російським монархом з європейським кругозором.



Жильбер Ромм, вихователь графа Павла Строганова. Його вихованець освоїв ідеї Великої французької революції, став прихильником реформ 1801-1809 р.р. В 1812 році командував великими військовими об'єднаннями у війні з Наполеоном

Література і кінематограф донесли до нас образ типової гувернантки того часу. Витонченої і освіченої, доброї і беззахисної безприданниці, яку намагається спокусити господар і кривдить істерична господиня. О.С.Пушкіна пише: "Гувернантки були жінки добрі, такі, що щиро любили своїх вихованців:". Часто гувернантки відносилися до своїх вихованців тепліше і краще, ніж їх батьки, в чому виявлялася потреба самотніх жінок в любові і турботі про дітей. Розповіді про тяжку долю гувернанток займають велике місце в мемуарній і особливо художній літературі.

Дітям прагнули дати домашнє виховання, внаслідок цього забезпечені батьки відшукували не просто людину, що мала в своєму розпорядженні деякі знання, а досвідченого педагога. Спочатку серед домашніх вихователів домінували французи і німці. Перш за все, вони намагалися ізолювати своїх вихованців від зовнішнього світу. Ця тенденція була типова для педагогів XVIII-XIX століть. Вона виявлялася як в превалюванні закритих учбових закладів, так і в спробах гувернерів заснувати (не завжди вдало) бездоганну атмосферу для виховання в сім'ях, щоб ніщо не заважало здійснити якусь педагогічну методику.. Адже дитина, з'являючись в світі дорослих, в світі малозрозумілих їй фактів і розмов, або береться наслідувати, намагаючись стати маленьким дорослим і тим самим втрачаючи свою особистість, або формує абсолютно помилкову думку про світ дорослих. Включати дітей в світ дорослих слід поволі і дуже обачно.

Гувернери майже завжди багато уваги приділяла фізичному розвитку своїх вихованців. Але не стільки для того, щоб укріпити їх здоров'я, скільки привчити терпляче переносити труднощі.

Кінець XVIII ст. - період інтенсивного розвитку природознавства. Гувернери брали найактивнішу участь в цих дослідженнях. Листуючись із зарубіжними ученими і підтримуючи тісні зв'язки з російськими природодослідниками, вони виконували функцію одного з каналів популяризації в російському товаристві передових досягнень західноєвропейської науки.

У Михайла Юрійовича Лермонтова також був гувернер. Його звали Жан Капе. Це був французький офіцер, поранений під час відступу наполеонівської армії, що потрапив в полон, вилікувався завдяки допомозі добрих людей. Жан Капе говорив з маленьким Лермонтовим по-французьки, няня - по-німецьки, і маленький Лермонтов вільно розмовляв на цих мовах з раннього дитинства.

XIX століття – це століття розквіту гувернерства як системи домашнього виховання й навчання. Інтенсивно розвиваються традиції, започатковані у XVIII ст. у Німеччині. Працювати гувернерами дозволяється тільки дипломованим спеціалістам. Документ (диплом чи свідоцтво) видається за результатами складання спеціальних іспитів (екстерном чи випускних у навчальному закладі). Чітко розмежовуються кваліфікаційні рівні гувернерів. До початку XX ст. гувернери поділялися на дві категорії:

1) домашні наставники, які мали право і виховувати, і навчати дітей (широка спеціалізація);

2) домашні вчителі, яким дозволялося тільки навчати дітей певних предметів (вужька спеціалізація).

У *XX ст.* в СРСР та на пострадянському просторі не було розроблено жодної виховної системи для гувернерів. Інші країни після I світової війни взяли орієнтацію переважно на суспільне виховання й навчання дітей в освітньо-виховних закладах.

У розвинених капіталістичних країнах система гувернерського домашнього виховання існувала упродовж усього XX століття, існує й удосконалюється у XXI столітті. Підготовкою гувернерів і гувернанток, які й виховують, і навчають дітей, займаються переважно приватні структури. У тих же закладах готують нянь. Нині гувернерство в економічно розвинених країнах являє собою досить престижну високооплачувану роботу. Найвище оплачується і вважається вигідною за рейтингом професій і посад у суспільстві робота гувернерів і гувернанток у сім'ях монархів, президентів, високих посадових осіб та кінозірок.

За результатами спеціально організованого дослідження, найбільш престижним у світі визнаний гувернерський коледж, який знаходиться в Англії, у



Норланді, і має досвід роботи понад 100 років. У коледжі діють два відділення. На одному два з половиною роки навчають майбутніх нянь, на другому — гувернанток. Гувернанток готують до роботи з дітьми віком 5-12 років. Вступати до коледжу приїздять дівчатка на лише з усієї Англії, а й з Канади, США, Японії. Для вступників існують підготовчі курси. Навчання і курси платні, тому частина дівчат паралельно з навчанням влаштовується у коледжі чи найближчих установах працювати прибиральницями, посудомийками та на інші роботи, що дозволяє їм оплачувати навчання.

Коледж має цікаві традиції. Наприклад, усі вихованки постійно ходять у формі — скромному довгому платті. їм забороняють використовувати косметику. З прикрас дозволяється носити тільки крихітні сережки-"цвяшки". Вважається, що ці заходи сприяють вихованню у дівчат скромності, стриманості й доброчесності.

Один із провідних секретів високої кваліфікації випускниць коледжу — високий рівень сформованості практичних педагогічних умінь. Досягається він особливим розкладом занять: кожний тиждень теоретичної підготовки чергується з тижнем застосування на практиці засвоєних знань.

Проблеми виховання дитини у сім'ї найбільш активно висвітлюють у статтях, книгах та спеціальних передачах для батьків і гувернерів відомі американські вчені Б. Вілкінсон, Д. Буде Віннікот, Дж. Добсон, Е. Ле Шан та ін.

У ХХ столітті сформувалось особливо шанобливе ставлення до гувернерів. Наприклад, у Німеччині гувернантку називають "денною мамою".

У *Норвегії* емігрантки вступають на роботу гувернантками, що дає їм достатні засоби для існування і можливість на хорошому рівні оволодіти норвезькою розмовною мовою. Вони не тільки виховують своїх підопічних, а й навчають їх іноземної мови.

У *Франції* існує два види гувернерства. Перший — гувернер, "який приходить". Він проживає окремо, приходить у певний час доглядати за дитиною і отримує за це погодинну грошову винагороду. Другий варіант — гувернер проживає з родиною вихованця, тобто отримує житло, харчування і щомісячну оплату. Другий варіант найбільш придатний для гувернерів-іноземців.

У Франції до гувернера висувається ряд вимог. Він зобов'язаний знати мову тієї країни, у якій перебуває, вміти знайти підхід до дитини, бути лагідним із вихованцем. Гувернер повинен бути пунктуальним, ніколи не спізнюватись на роботу, бути ввічливим у сім'ї, шанувати її традиції, утримувати в чистоті свою кімнату, мати охайний вигляд. Якщо гувернер проживає з сім'єю вихованця, то сім'я несе відповідальність за його безпеку, тому про намір поїхати кудись на вихідні гувернер зобов'язаний попереджати батьків свого підопічного. Усі обов'язки гувернера обумовлюються в контракті. Виконання домашньої роботи (прибирання, приготування їжі та ін.) в обов'язки гувернера не входить. Однозначною умовою для гувернера-іноземця є навчання в будь-якому французькому навчальному закладі, оскільки віза, яку він отримує для в'їзду до Франції, як правило, студентська.

Статус гувернера у Франції був затверджений урядовою постановою у 1996 році. Гувернерами можуть працювати молоді люди віком від 18 до 27 років.

Тривалість роботи визначається від 3 до 12 місяців, але при потребі термін може бути продовжений на півтора роки.

Зовсім інакше розвивалась педагогіка країн, які у ХХ столітті опинилися спочатку в так званому соціалістичному таборі, а після розпаду СРСР намагаються по-новому будувати своє життя. Оскільки до них належить і Україна, прослідкуємо стан гувернерства у цих країнах на прикладі нашої держави.

До Лютневої революції 1917 року гувернерство на тій території України, що входила до складу Російської Імперії, розвивалось згідно до законодавства цієї країни. У західноукраїнських землях — так, як в Австро-Угорщині. У 1917-1919 роках українські уряди вирішували питання розвитку української освіти по-своєму. Водночас у ставленні до освіти та педагогіки усі ці уряди мали спільну тенденцію: вони цікавились винятково системою суспільного навчання й виховання, залишаючи гувернерство поза увагою. Така позиція пояснювалась кількома об'єктивними причинами. Першою причиною була нагальна необхідність створення української школи. Другою причиною особливої уваги до державних закладів освіти й байдужості до освіти домашньої (гувернерської) стала потреба незалежної України у формуванні покоління з новою життєвою позицією: патріотів, захисників і творців молодої вільної держави. Систему домашнього виховання контролювати було значно і складніше, тому з ідеологічних міркувань вона визнавалась як небажана. Третя причина: уряди незалежної України, навіть ті, які негативно ставились до більшовицьких гасел, переважно сповідували ідеї соціалістичної педагогіки. Метою їхніх освітніх реформ була однакова доступність усіх освітніх закладів, рівні можливості в отриманні освіти й виховання для усіх представників суспільства. Гувернерство ж розцінювалось як форма існування елітарної навчально-виховної системи.

У ХХ столітті гувернерство виходить з-під спеціального посиленого державного контролю. Таке явище пояснюється загальнообов'язковим складанням іспитів (чи проходженням тестування) за програмою середньої школи, без яких молода людина не одержує документа, потрібного для продовження освіти чи подальшого працевлаштування. Відповідно домашнє чи шкільне навчання орієнтовано на державні програми, державний навчальний план, державні підручники, що робить діяльність домашнього вчителя цілеспрямованою і підконтрольною державі.

У ХХ — на початку ХХІ століття гувернерські методики спочатку експериментальним шляхом, потім масово впроваджуються в шкільну практику з метою здійснення індивідуального підходу до учнів.

Гувернерська система формування особистості включає дві складові: індивідуальне навчання й індивідуальне виховання дитини в домашніх умовах. Вихідними характеристиками гувернерської системи, які відрізняють її від систем колективного навчання й виховання. Сарапулова Є.Г. виділяє *14 психолого-педагогічних особливостей навчально-виховної діяльності гувернера:*

1. Ретельне вивчення якостей, нахилів, уподобань вихованця і якнайповніше врахування їх при розробленні індивідуальної навчально-виховної системи для кожної конкретної дитини.

2. Рівномірний розподіл уваги вихованців між трьома напрямками виховання: виховання фізичне, виховання моральне і виховання розумове. Побудова навчально-виховного процесу таким чином, щоб зберегти й покращити здоров'я дитини, запобігти перевтомі вихованця від занять, прищепити йому навички здорового способу життя.

3. Підготовка вихованця до активної практичної діяльності в дорослому віці, яка здійснювалась у відповідності з природними задатками дитини та належністю її до певного суспільного стану.

4. Орієнтація процесу домашнього навчання на розвиток мислення учня та на засвоєння дитиною тільки життєво важливого матеріалу, який вона змогла б застосувати на практиці.

5. Побудова індивідуалізованої навчально-виховної системи з урахуванням відмінностей у вихованні дівчаток і хлопчиків.

6. Цілеспрямоване формування у дітей таких позитивних рис, як: працьовитість, серйозне й сумлінне ставлення до виконуваної справи, розсудливість, завбачливість.

7. Культуровідповідність виховання.

8. Зміни стилю виховання, пов'язані з віковими особливостями дитини і переходом її до іншої вікової групи.

9. Застосування спеціальних дієвих систем для перевиховання дітей в домашніх умовах.

10. Попередження виникнення у дітей нервових та психічних захворювань.

11. Використання ефективних методик для поступової переорієнтації дитини від виховання на самовиховання, від навчання на самоосвіту.

12. Формування у вихованця оптимальної самооцінки.

13. Плекання хороших манер у вихованця, навчання майстерності ділового й неформального спілкування, вміння висловлювати думку. Навчання дитини розбиратися в людях, впливати на них, уникати конфліктів, діяти в неординарних ситуаціях.

14. Застосування у навчальній практиці кількох методик з метою підбору оптимальної для кожної окремої дитини.

Послуговуючись досвідом економічно розвинених країн, оптимальними шляхами розвитку губернерства в Україні у XXI столітті дослідниками вбачається:

1) робота з розумово-відсталими дітьми, з дітьми-інвалідами. Ця категорія губернерів вважатиметься працівниками реабілітаційних центрів чи районних соціальних служб;

2) губернери, які займаються вихованням і підготовкою дітей до школи, індивідуально працюють з обдарованими учнями, такими, що відстають, допомагають школярам виконувати домашні завдання і перебувають з ними кілька годин на добу, поки батьки знаходяться на роботі. Таких губернерів і домашніх вчителів оптимально було б реєструвати в районних відділах освіти і закріплювати за школою чи дошкільним закладом за місцем проживання дитини;

3) батьки, які хотіли б доручити виховання своєї фізично і психічно здорової дитини няні чи гувернерові, - щодня, на кілька днів, на тиждень чи на період своєї відпустки - могли б звертатись до спеціального інформаційного центру при районному відділі освіти. Звіти гувернерів та відгуки батьків про їхню діяльність могли б стати підставою для визначення результатів педагогічної атестації, присвоєння категорій і звань. Робота гувернера має фіксуватись у трудовій книжці і зараховуватись до педагогічного стажу;

4) діяльність сучасних гувернерів у ролі батьків-вихователів у дитячих будинках сімейного типу. Цей напрям роботи в Україні законодавчо урегульований. Суттєве доповнення, яке має вестись до „Положення про дитячі будинки сімейного типу”, – обов’язкове проходження майбутніми батьками-вихователями курсів підготовки гувернерів, оскільки саме методика роботи гувернера, найбільше придатна для створення оптимальних виховних і розвиваючих умов у цих педагогічних мікроустановах.

Практичне заняття №1.

Тема: Історико-джерельний огляд становлення та розвитку гувернерства.

План:

1. Виникнення та тенденції розвитку гувернерства від найдавніших часів існування людства до епохи Середньовіччя.
2. Характеристика гувернерства від Ренесансу до 18ст.
3. Розвиток системи гувернерського виховання у 19ст.
4. Провідні напрями й методики індивідуального виховання та навчання у 20-21ст.

Аудиторна робота:

1. Підготувати нотатки з літературних чи педагогічних творів, першоджерел, що характеризують особистість, освітньо-виховну діяльність гувернера, його місце в суспільстві в різних історичних умовах.
2. Скласти хронологічну таблицю розвитку соціального гувернерства.

Дата	Подія

Література: 7, 19 – основна; 10 – додаткова

Лабораторне заняття №1.

Тема: Актуальність соціального гувернерства як виду соціальних послуг.

Аудиторна робота:

1. Визначення професійно важливих особистісних рис характеру соціального гувернера. (Експрес-діагностика емпатії, Самооцінка рівня сформованості і розвитку комунікативних вмінь).
2. Провести дослідження якостей, що характеризують ставлення соціального гувернера до себе. (Тест-опитувальник «Визначення рівня самооцінки», тест Райдаса «Впевненість у собі»).

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробка особистісної програми самовдосконалення на основі самоаналізу, тестування, вивчення експертних оцінок.

Література: 17, 18, 20 - основна; 15 – додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Розкрийте зміст поняття «соціальний гувернер».
2. В чому полягає різниця між соціальним гувернером та приватним?
3. Визначте основні завдання роботи соціального гувернера.



Тема 2. Особливості процесу налагодження стосунків гувернера з вихованцем та його сім'єю

ПЛАН

1. Кодекс честі соціального гувернера.
2. Перша зустріч гувернера із сім'єю.
3. Труднощі, що виникають в адаптаційний період перебування гувернера в сім'ї.

1. Кодекс честі соціального гувернера.

1. Не нав'язувати себе нікому, в тому числі дитині. Успіх виховання – у взаємній зацікавленості.

2. Зупинитись, коли не знаєте як вплинути, спробувати проаналізувати і зрозуміти де допустили помилку.

3. Усунути із спілкування з дитиною ті засоби чи форми впливу, що викликають у неї протест або негативну реакцію.

4. Виключити неприязнь до дитини і свої негативні емоції на час занять з нею.

5. Дотримуватись принципу рівності і співтворчості з дитиною. Пам'ятати, що гувернер – це взірець творчої життєдіяльності, яку дитина наслідує.

6. Не фіксувати увагу на недоліках, не робити зневажливих зауважень, коли хочете щось виправити.

7. Поважати дитину і довіряти їй.

8. Навчання - це гра, яку слід припиняти раніше, ніж дитина втомиться.

9. Наскільки це можливо, заздалегідь оточити дитину таким середовищем і такою системою відносин, які б стимулювали

найрізноманітнішу її творчу діяльність і поволі розвивали б в ній саме те, що у відповідний момент здатне найефективніше розвиватися.

10. Дитині треба надавати свободу у виборі діяльності, в чергуванні справ, в тривалості занять, у виборі способів роботи і т.д.

11. Максимально «відкрити» світ дитині, створити умови для її розвитку.

12. Не намагатися порівнювати дитину з іншими за загальними показниками (розумніший-дурніший, кращий-гірший).

13. У всьому знайте міру. Не працюйте лише в одному напрямі. Найпоширеніша помилка - це обмеженість занять.

14. Бути об'єктивним у всьому, що стосується розвитку дитини. Не проектувати на дитину свої особисті якості.

15. Пам'ятати, що основний принцип роботи соціального гувернера – це «виховання на позитиві».

Перша зустріч гувернера із сім'єю. Підготовка до зустрічі з батьками:

1. Матеріал, відомості про вихованця та родину;

2. План бесіди, ознайомлення з побутовими умовами, матеріальним забезпеченням.

3. Ознайомити батьків з варіативною взаємодією з соціальним гувернером і соціальною службою. (не можна пропонувати те, що ви не в змозі зробити).

4. Визначити термін вашої роботи (Я можу працювати з вашою дитиною 5разів на тиждень. Давайте визначимо коли це можливо.)

5. При спілкуванні з дитиною створіть доброзичливі взаємовідносини, і зацікавте її у співпраці.

2. Перша зустріч гувернера із сім'єю.

Мета бесіди:

- Дізнатися якомога більше інформації про дитину.
- Обговорення тих пропозицій, які ви даєте цій сім'ї.
- Всі прохання родини записуються в щоденник.
- Якщо родина відмовляється пишеться заява.
- Скласти графік приходу чи наступного візиту.

Мета бесіди досягнута тоді, коли батьки задоволені візитом. Після першого візиту, соціальний гувернер фіксує у звіті інформацію, яку він отримав (про батьків, дитину, соціально-побутові умови). Обов'язково має бути особиста оцінка гувернера.

Складання угоди між соціальним гувернером та сім'єю.

1. Опис ключової проблеми.
2. Мета і завдання спроектованої роботи
3. Процедури і методики, які будуть застосовані.
4. Вимоги сім'ї до соціального гувернера, визначення функцій кожного з них у процесі вирішення проблеми.

5. Обумовлення терміну спільної діяльності (первинна угода складається на 3місяці, вторинна на 1рік.

Питання до батьків:

1. Прізвище, ім'я дитини, дата народження.
2. Склад сім'ї. Професії батьків. Освіта батька і матері. Матеріальне положення і побутові умови сім'ї.
3. Яка дитина по рахунку в сім'ї?
4. З якого часу дитина відвідує дошкільну установу?
5. Як довго знаходиться в даній групі дитячого саду?
6. Які хвороби перенесла дитина?
7. Які травми перенесла дитина?
8. Які ігри, іграшки, матеріали для занять є у дитини? Де і як вони зберігаються (чи є спеціальний куточок, кімната)?
9. З ким частіше залишається дитина будинку? Хто з ним гуляє, грає? Хто приносить дитині іграшки, книги?
10. Чи однакові всі дорослі члени сім'ї в підході до дитини, в тому, що йому дозволяють, забороняють?
11. Які заходи дії на дитину застосовуються в сім'ї (заохочення, навіювання, догани і ін.)?
12. Кого в сім'ї дитина більше всього слухається?
13. З ким частіше вередує?
14. Кому частіше скаржиться на кривдників?
15. З ким частіше ділиться своїми враженнями?
16. Які навички самообслуговування є у дитини (самостійність в прибиранні іграшок, постели і ін.)?
17. Чи допомагає дитина по будинку (бере участь в домашньому прибиранні, в накривті на стіл, залицянні за тваринами, поливає рослини, допомагає в догляді за малюками)?
18. Назвіть улюблені ігри і іграшки дитини, улюблені казки і книжки, заняття.
19. Які з перерахованих занять виконуються дитиною успішніше всього: малювання, ліплення, спів, танці, споруда споруд з кубиків, придумування ігор, розповідь казок (історій), гра на комп'ютері?
20. Назвіть кращих друзів вашої дитини (по двору, дитячому саду).
21. Які якості і здібності вашої дитини Ви особливо цінуєте?
22. Від яких поганих звичок Ви хотіли б відучити свою дитину?

3. Труднощі, що виникають в адаптаційний період перебування гувернера в сім'ї.

Труднощі, які можуть виникати при роботі соціального гувернера:

- досить рішуче виконання своїх обов'язків;
- підпорядкування режиму дня дитини;
- система харчування;
- манера та культура спілкування, стиль виховання;
- категоричність суджень.

Завдання діяльності – знайти взаєморозуміння з дитиною.

Метою діяльності – профілактика та усунення різних несприятливих явищ у розвитку та психіці дитини, виявлення та розвиток потенційних можливостей самореалізації дитини, розповсюдження психолого-педагогічних знань серед батьків.

Лабораторне заняття №2.

Тема: Розробка алгоритму процесу виховання дитини соціальним гувернером.

План:

1. Процес адаптації соціального гувернера в родині.
2. Технологія вивчення особистості дитини, батьків, оточуючого середовища соціальним гувернером.
3. Використання наукових методів дослідження в діяльності соціального гувернера.
4. Підготувати, показати та проаналізувати мікросценку «Перше знайомство соціального гувернера із сім'єю».

Аудиторна робота:

1. Розробити модель входження соціального гувернера в родину.
2. Скласти умовний план роботи соціального гувернера на тиждень.

Література: 6, 15, 16, 23 – основна; 10, 14 – додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Побудуйте алгоритм діяльності соціального гувернера із сім'єю, де батьки є алкозалежними.
2. Побудуйте алгоритм діяльності приватного гувернера із сім'єю, де батьки хочуть підготувати дитину до школи.
3. Визначте основні правила першого знайомства гувернера із сім'єю.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУБЕРНЕРА З ДІТЬМИ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ



Тема 3. Технології роботи соціального губернатора з дітьми дошкільного віку

ПЛАН

1. Особливості розвитку дітей дошкільного віку.
2. Гра як метод виховання.
3. Авторські методики раннього розвитку дитини:
 - а) методика Марії Монтесорі;
 - б) методика Глена Домана;
 - в) методика Сесіль Лупан;
 - г) Вальдорфська педагогіка;
 - д) теорія Масару Ібука;
 - е) методика М.О. Зайцева;
 - є) методика Нікітіних.
4. Протівники раннього розвитку дитини.

1. Особливості розвитку дітей дошкільного віку.

Дошкільний вік триває від 3-років. Провідна діяльність – сюжетно-рольова гра.

Фізичний розвиток:

- інтенсивне дозрівання організму дитини, що створює необхідні передумови для більшої самостійності, засвоєння нових форм соціального досвіду внаслідок виховання та навчання;

- збільшення ваги м'язів (розвиток загальної мускулатури випереджає формування функцій дрібних м'язів руки);

- відбуваються подальші морфологічні зміни в будові головного мозку, зростає його вага, посилюється регулятивний вплив кори великих півкуль на функціонування підкірки, виникають складні умовні рефлекси, в яких провідну роль відіграє слово, тобто інтенсивно формується друга сигнальна система.

Соціальна ситуація розвитку:

- у дитини з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого.

- з'являється можливість систематичного навчання згідно з певною програмою, хоча останню можна реалізувати лише в тій мірі, в якій вона стає

власною програмою дитини (Л.С. Виготський).

- дитина вступає в певні стосунки з однолітками;
- внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується усвідомленням власного "Я" та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин.

Трудова діяльність

Дошкільнят уже привчають до виконання окремих трудових завдань, причому розпочинають цю роботу в ігровій формі. Відсутність диференціації гри та праці — характерна особливість трудової діяльності молодших дошкільнят. Спрямованість трудових дій дітей залежить від того, як вона організується та мотивується дорослими.

Особливості навчання

Спілкування з дорослими, які не тільки активізують, спрямовують, стимулюють дії, а й керують процесом їх формування. Діти засвоюють знання, вміння й навички, оскільки вивчають необхідні для цього дії та операції, оволодівають способами їх виконання. Серед таких дій: цілеспрямоване сприймання об'єктів, виділення їх характерних ознак, групування предметів, складання оповідань, перелік предметів, малювання, читання, слухання музики тощо.

Сенсорний розвиток

Сенсорний розвиток дошкільника включає дві взаємозв'язані сторони — засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів та явищ і оволодіння новими діями, які дають змогу повніше та більш диференційовано сприймати світ.

Починається перехід від предметних зразків, що базуються на узагальненні індивідуального досвіду дитини, до використання загальноприйнятих сенсорних еталонів, тобто вироблених людством уявлень про основні різновиди властивостей і відношень (кольору, форми, розмірів предметів, їх розташування у просторі, висоти звуків, тривалості проміжків часу тощо).

Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація — одне з найважливіших завдань сенсорного виховання в дошкільному віці. Його основою має бути організація дій дітей з обстеження та запам'ятовування основних різновидів кожної властивості, що здійснюється передусім у процесі їх навчання малюванню, конструюванню, ліпленню та ін.

Паралельно дитина засвоює слова, що означають основні різновиди властивостей предметів. Слово-назва закріплює сенсорний еталон, дає змогу точніше й усвідомленіше його застосовувати. Але це можливо за умови, що слова-назви вводяться на основі власних дій дитини з обстеження та використання відповідних еталонів.

У дошкільному віці відбувається зниження порогів чутливості (зорової, слухової та ін.). Зростає гострота зору, спроможність розрізняти відтінки кольорів, розвивається звуковисотний та фонематичний слух, відчуття дотику тощо. Усі ці зміни є наслідком того, що дитина оволодіває новими способами сприймання, які мають забезпечити обстеження предметів та явищ дійсності, їх

різноманітних властивостей та взаємозв'язків.

Розвиток зорового сприймання пов'язаний передусім із продуктивними видами діяльності (малюванням, аплікацією, конструюванням). Фонематичний слух розвивається у процесі мовного спілкування, а звуковисотний слух — на музичних заняттях (з допомогою ігор-вправ, побудованих за принципом моделювання звуковисотних відношень).

Інтелектуальний розвиток

Мислення стає наочно-образним, тобто таким, що спирається на образи уяви і здійснюється за допомогою слів. Усе це є свідченням того, що мислення набуває певної самостійності, поступово відокремлюється від практичних дій, у які було вплетене раніше, стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавального мисленнєвого завдання.

Діти чутливі до суперечностей у своїх судженнях, вони поступово вчаться узгоджувати їх, міркувати логічно. Необхідною умовою цього є достатня обізнаність з об'єктами, про які йдеться у їхніх міркуваннях.

Розвиток мислення тісно пов'язаний із суттєвими позитивними зрушеннями у мовленні дошкільнят. Швидко зростає словниковий запас, досягаючи до семи років 3500-4000 слів. У словнику, окрім іменників та дієслів, значне місце посідають прикметники, займенники, числівники та службові слова, згідно з їх співвідношенням у мові, якою дитина оволодіває.

Протягом дошкільного віку діти досягають значних успіхів в оволодінні граматику мови, структурою простих та складних речень.

У дошкільників починає формуватися довільна увага. Вони вже можуть виділяти об'єкти відповідно до потреб своєї діяльності та спеціально зосереджуватись на них. Мимовільна увага при цьому не зникає, а продовжує розвиватись, набуваючи більшої стійкості та обсягу.

Психологічні особливості розвитку особистості дошкільника

Уже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що, відповідно, детерміновано соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими.

Вирішальну роль у засвоєнні зразків поведінки відіграє оцінка, яку авторитетні для дитини люди дають іншим дорослим, дітям, героям казок та розповідей тощо.

Орієнтація поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її *довільності*, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось безпосередньо ("як хочеться") чи діяти відповідно до вимог дорослого ("за зразком"). З'являється новий тип поведінки, яку можна назвати *особистісною*.

Поступово розвивається певна *ієрархія мотивів*, їх супідрядність.

Дошкільник робить перші кроки у самопізнанні, розвитку *самосвідомості*. Об'єктами самопізнання є окремі частини тіла, дії, мовні акти, вчинки, переживання та особистісні якості. З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції.

2. Гра як метод виховання.

Основний вид діяльності дошкільника – сюжетно-рольова гра – це діяльність, в якій діти беруть на себе трудові та соціальні функції дорослих людей у спеціально створюваних ними ігрових умовах моделюють життя дорослих і взаємини з ними.

Фребель писав: «Діяльність дитини складається головним чином у грі, а тому потрібно звертати особливу увагу на гру дитини і розвивати її».

Роботу дитячого садка, як виховно-освітньої установи для дітей дошкільного віку, на думку Фребеля, варто засновувати на іграх-заняттях. Уроки повинні бути наполовину іграми, а наполовину — власне освітніми заняттями, які необхідно, однак, співвідносити з основними задачами виховання. Ге з цього приводу писав: «Усі фребелевські ігри мають на увазі повне і гармонійне виховання. Вони корисні для тіла, пізнавальні для розуму, мають виховне значення для серця».

Основні предмети для гри: м'яч, куля, валик, кубик, дощечки, палички, горох, папір, нитка, глина, пісок і т.п. Зв'язок цих предметів полягає в їхній матеріальній основі, з їхньою допомогою можна вивчати форму, величину, вагу, число, колір, рух, тобто всі елементи людського знання. Фребель повною мірою реалізовував принцип наочності, що активно використовували Коменський і Песталоцці. Як дидактичний матеріал для занять дітей він ввів так називані «дарунки».

Перший дарунок — це м'яч (м'ячі), за допомогою якого дитина здобуває поняття про єдність світу. М'яч еластичний і не ранив дитину, він достатньо малий, щоб маля могло обхопити його цілком. Після того, як дитина познайомила з м'ячем, Фребель дає йому ще шість м'ячів, пофарбованих у кольори веселки (вони символізують множини). «Гра в м'яч розвиває здатність спостереження, складає вправи в гімнастиці і спритності та ін.».

Другий дарунок — це дерев'яна куля, куб і циліндр. З їхньою допомогою дитина здобуває перше уявлення про закон, що поєднує все в природі, — закон з'єднання контрастів за допомогою посереднього тіла (куля і куб символізують контрасти, а циліндр — посереднє тіло). Другий дарунок має і суцього практичне призначення, він покликаний стимулювати дитину до перших вправ у будівництві (куб в основі, циліндр у виді колони і на вершині — куля).

Третій дарунок — куб, розділений на вісім рівних кубів. Завдяки цьому дарунку дитина вчиться розрізняти ціле і частини цілого. Він також здобуває поняття про поділ і число.

Четвертий, п'ятий і шостий дарунки являють собою все той же куб, але ділений на цеглинки, плитки, пірамідки. Вони дозволяють не тільки будувати будиночки, замки, стіни з вежами, меблі й ін., з їх допомогою дитина під керівництвом досвідченого наставника може ілюструвати розповіді, передані йому у вигляді бесіди. «Так, він будує козячу хатинку, про яку йому розповіли, міст, по якому йде потяг чи їде віз».

Дитині необхідно освоювати «дарунки» поступово і ґрунтовно, переходячи від попереднього до наступного.

Таким чином, ігри з'єднують дитину і дорослого, що виховує в одне ціле, щоб дати дитині всебічний гармонійний фізичний і духовний розвиток (моральне, естетичне і розумове). Плоди такого виховання позначаються не тільки на житті дитини, але і на розвитку всієї родини, школи і громадського життя. Виховання дітей одержує, таким чином, величезне соціальне і національне значення.

Ельконін запропонував розглядати роль як основну одиницю розвиненої форми гри. В ній є: ефективно-мотиваційна і операційно-технічна сторони діяльності дитини.

Структура сюжетно-рольової гри:

- 1) стержень гри;
- 2) уявна ситуація, яка сходиться з роллю;
- 3) ігрові дії;
- 4) ігрові взаємини між учасниками;
- 5) реальні взаємини між дітьми, які грають.

Розвиток рольової гри в дошкільному віці. Молодший дошкільний вік - головним змістом гри є виконання ролі з іграшками, вони багато разів повторюють одні і ті ж дії, але при цьому результат дії не використовується дітьми. Таким чином зміст гри в дошкільному віці змінюється наступним чином: від предметних дій дітей до взаємин між ними, а потім до виконання правил, які регулюють поведінку.

Ігри бувають:

- Режисерські – ролі виконують ляльки, а режисером є сама дитина.
- Ігри драматизації – актори – самі діти, сценарій і сюжет такої гри діти не вигадують, а запозичують з казок, фільмів, вистав.
- Ігри з правилами (рухові, настільні, дидактичні) – не передбачають певної ролі.

3. Авторські методики раннього розвитку дитини:



а) методика Марії Монтесорі.

Марія Монтесорі - видатний італійський педагог і психолог. Вона розробила методику навчання розумово відсталих дітей, а потім розповсюдила її на навчання всіх дітей. "Розумовий розвиток починається не в стінах університету, а з моменту народження, і найінтенсивніше воно протікає в перші три роки життя", - писала вона.

Суть методики Марії Монтессорі полягає в тому, щоб підштовхнути дитину до самовиховання, самонавчання і саморозвитку; завдання ж педагога, дорослого, вихователя, гувернера - допомогти дитині в реалізації своєї індивідуальності. Дитині потрібно дати якомога більше речей понюхати, помацати, спробувати на смак, тобто все відчутти. Дитині необхідно навчитися контактувати з предметами особисто. Основне гасло М. Монтессорі: *"Допоможи мені зробити це самому"*. Насильницьке примушення як метод навчання в цій педагогіці виключений.

Діти об'єднуються в групи не за віком, а по ступеню засвоєння матеріалу. Учбовий день починається з вибору дитиною заняття на весь день, а закінчується тим, що діти розповідають, що їм сьогодні вдалося дізнатися нового. У кожної дитини є свій журнал для звітів, в якому він пише або малює.

М. Монтессорі розроблені дидактичні ігри і різноманітні посібники для вдосконалення зорового, слухового і тактильного сприйняття дітей. За основу були узяті ідеї і допомога, запропоновані відомими ученими І. Ітаром і Э. Сегеном. Вправи для розвитку дрібної моторики рук - нанизування намист, переливання води, пересипання круп, сортування гороху і ще багато цікавих завдань, ігри і вправи.

Вся робота за системою Монтессорі будується за певним планом, з переходом від одного ступеня до іншого, від однієї зони до іншої і з чітким дотриманням цієї черговості.

1. Вправи в практичному житті.

Вправа. Догляд за зрізаними квітами.

Матеріал: зрізані живі квіти, маленьке відро, совок для сміття, вази різної форми і величини, на підносі скатертину, посуд для сміття, ножиці, лійка, ганчірка.

Мета: створити уявлення про способи складання букета, звернути увагу дитини на умови життя рослин, розвиток естетичного відчуття, розвиток координації рухів.

Вік: близько трьох років.

Як працювати з матеріалом.

Контроль над помилками: пролита вода, випадні з вази або дуже глибоко поставлені в неї квіти.

Подальші вправи. Догляд за квітами, які вже довго стоять у вазі. Складання букета на підставці, в яку встромляють квіти.

Застосування: Прикраси з квітів до свята, наприклад, прикраса столу до дня народження.

2. Матеріали для розвитку відчуття. (сприймання запаху, смаку, форми, кольору, тактильні відчуття)

Матеріал: Дошка (24 см x 12 см), яка розділена на 2 квадрати. Один квадрат гладенький лакований, інший обтягнутий жорстким папером. Дошка (24 см x 12 см), яка розділена на 9 рівних смуг. Вони поперемінно лаковані або обтягнуті жорстким папером.

Пряма мета: розвиток дотику. Дізнатися різні якості поверхонь.

Непряма мета: розвиток тонкої моторики, підготовка до письма.

Вік: близько трьох років.

Як працювати з матеріалом.

Контроль над помилками: різні якості шорсткої і гладкої поверхонь.

Подальші вправи. Доторкнутися спочатку до всіх шорстких, потім у всім гладким поверхням.

Усний урок. Шорсткий - гладкий. Вчитель закриває очі, торкається пальцями шорсткої поверхні і говорить: "Шорстка". Краща концентрація при торканні. Потім він стосується гладкої поверхні і говорить: "Гладка". Він робить це кілька разів і спонукає повторити дитину (1-й ступінь). "Покажи мені шорстку, покажи мені гладку!" (2-й ступінь). Вчитель питає дитину: "Яка на дотик ця поверхня?" Дитина відповідає: "Шорстка". "Яка на дотик інша поверхня?" - "Гладка"(3-й ступінь).

Застосування. Вчитель пропонує дитині: "Знайти в кімнаті що-небудь шорстке!"; "Знайди що-небудь гладке!"

3. Математичні матеріали.

Матеріал: ящик з випиляними цифрами 1-10 і 55 кружечків.

Пряма мета: вивчити числовий ряд 1-10.

Непряма мета: підготовка до засвоєння поняття парного і непарного числа.

Вік: близько п'яти років.

Як працювати з матеріалом. Вчитель змішує цифри і пропонує дитині покласти один за одним в правильному порядку. Потім він просить дитину покласти під кожною цифрою відповідну кількість кружків. Він показує дитині, в якому порядку їх потрібно класти. При парних числах будується подвійний ряд, при непарних останній кружок кладеться під останньою парою кружків посередині.

Контроль над помилками. Для побудови останнього числа не вистачає кружків або залишаються зайві кухлі.

Усний урок. Парний - непарний. Цифри і кухлі лежать на столі в описаному вище порядку. Кухлі, лежачі під деяким парним числом, наприклад, 4, роздають: "Один тобі, один мені". Вчитель питає: "Скільки кружків у тебе? Скільки кружків у мене?" Дитина відповідає: "У кожного по два!" Вчитель говорить: "Значить, у кожного порівну. 4 - парне число!" Цифру 4 і відповідні нею кухлі кладуть в первинному порядку з одного боку столу. Тепер роздають кружки, лежачі під непарним числом, наприклад, 5. Дитина дізнається, що при такому розподілі кожен отримає різну кількість кружків. 5 - непарне число. Цифру 5 і кружки кладуть з другого боку столу. Так само досліджують і упорядковують решту всіх чисел. Дитина читає вголос парні і непарні числа. Потім він знову розкладає всі цифри і кухлі в тому ж порядку, як вони лежали на початку вправи. Вчитель бере олівець і ділить їм кружки, лежачі під парними числами, на дві рівні групи. Олівець повинен лежати вертикально. Дитина розуміє, що для непарних чисел таке ділення неможливе. При цьому вчитель говорить: "Непарне, парне, непарне, парне..."

Критичні зауваження педагогів і психологів в адресу методики М. Монтесорі. Критики Монтесорі стверджують, що її педагогічна система

віднімає у вчителя (вихователя) авторитет, перетворюючи його на спостерігача з боку і у разі потреби в підручний засіб для надання допомоги.

Використовуваний психодидактичний матеріал не дає можливості дитині вибрати вільну зону дії. Це негативно відбивається на його творчому розвитку і не дозволяє проводити (з погляду фантазії дитини) повноцінні ігри. Немає усвідомлення цінності і значущості вільної гри.

Діти, що знаходяться в групі, - різного віку, і різниця може бути в декілька років. Це не дає можливості повноцінно займатися з кожною дитиною і давати йому той матеріал, який необхідний йому на даному віковому етапі. По суті заняття перетворюються на "уроки добра", старші допомагають малюкам. Безумовно, малюк на цих заняттях отримує на багато більше, ніж дитина старша.



б) методика Глена Домана.

Глен Доман - один з керівників Інституту розвитку людського потенціалу у Філадельфії. Розробляючи свою методику, Доман спирався на багаторічні дослідження, що проводяться в самих різних країнах світу як із здоровими, так і з розумово відсталими дітьми. Дослідження показали, що за перших 6 років життя діти дізнаються в три рази більше, ніж за решту всього життя. "І в цьому немає нічого дивного, - стверджує Глен Доман, - просто діти роблять те, що їм подобається".

Доман рекомендує показувати малюкові буквально з народження великі картки з великими написаними на них червоними словами (саме словами, а не буквами); так само і з математикою, де на картках зображені не цифри, а червоні крапки, множини. Доман стверджує, що абстрактні символи - цифри і букви - дітям зрозуміти набагато складніше, ніж конкретні. А для малюка слово "МАМА" набагато конкретніше, ніж якась буква "М" або "А". А поняття "Три кружечки" очевидніше, ніж абстрактна закарлюка "3".

Раннє навчання читанню або математиці Доман не вважає початком ранньої освіти дитини. Освіта починається в 6 - 7 років, а ось пізнання - з самого моменту народження. "Маленькі діти випробовують безмежну жагу до знань, і треба дуже постаратися, щоб відбити у них всяке бажання отримувати нову інформацію. У жодному випадку не робіть нічого, що могло б викликати нудьгу у вашої дитини або було б для вас важким обов'язком. Якщо ви не упевнені, що вести дитину дорогою знань - велике щастя, не робіть цього! Так буде краще і для вас і для неї".



в) методика Сесіль Лупан.

Сесіль Лупан - автор книги "Повір в своє дитя". Основна ідея, яку пропонує нам автор, полягає в тому, що діти вимагають не уваги - опіка, а уваги - інтересу, який їм можуть дати тільки їх батьки. Модель виховання дитини, запропонована Сесіль Лупан, містить в собі певну життєву філософію. Вона абсолютно не підходить для батьків, які прагнуть зберегти свій статус-кво. Ця модель виховання адресована тим, хто вважає, що багатство людської особи повинне виражатися не просто в підтримці постійного і одноманітного комфорту, а в тому, щоб перевершити самих себе.

На думку автора, для того, щоб залучити дитину до читання цілими словами, в квартирі повинні з'явитися чорно-червоні таблички "ВИМИКАЧ", "ШАФА", "ЛІЖКО" і т.д., червоним кольором виділяються голосні. Картки потрібно періодично оновлювати. Фактично методика Лупан є обробкою методики Домана.

Лупан пропонує батькам випускати маленькі книжечки про саму дитину і її улюблені іграшки. Кожна сторінка - одна фотографія і одна пропозиція-підпис.

Сесіль Лупан говорить, що акт створення лежить в основі всесвіту, а відкрити світ своїй дитині - сама захоплююча перспектива для матері, адже маленьке дитя - це допитливість і жага знань.



г) Вальдорфська педагогіка.

Засновником Вальдорфської педагогіки є Рудольф Штайнер. Штайнер так само є родоначальником антропософської духовної науки, і вся вальдорфська педагогіка не орієнтується на соціальне замовлення - вона направлена на розвиток людини і її здібностей.

Вальдорфська педагогіка, як правило, являє собою єдину систему "дитячий сад - школа". Вражає незвична атмосфера вальдорфських дитячих садків і шкіл. Ніякої метушні, штовханини, ненормативної лексики, спокій, привітність, доброзичливість. Особливий інтер'єр приміщень - обробка

природним матеріалом, фарбування стін в певні кольори залежно від віку дітей. Вихователі у вальдорфському дитячому садочку уникають будь-якого навантаження на пам'ять, а так само всього, що йде від школи, особливо навчання читанню і письму ще до першого класу. Тим самим сили дитинства і "дитячості" в їх своєрідному значенні зберігаються для подальшого життя. До семи років перевага віддається фізичному і творчому розвитку, виховання засноване на наслідуванні і прикладі.

Навчальна програма і методика викладання у вальдорфській школі дуже відрізняється від традиційного навчання. Підручників немає, зошити великого формату і без лінійок, урок триває 1,5 - 2 години, оцінок немає. Освіта заснована на інтересах дитини, навчальний процес орієнтується на індивідуальний хід розвитку кожного учня. У школі всі предмети подаються художньо і поетично, а це буває далеко від науковості предмету. З першого по восьмий клас всі предмети веде один вчитель. Якщо ви дуже завантажені на роботі, то вальдорфська педагогіка вам навряд чи підійде, оскільки треба буде шити ляльки, костюми для виступів, робити свічки, шукати в селах непряжену шерсть і віск, діставати глину, щороку фарбувати стіни класу в різні кольори і як мінімум раз на тиждень під спів народних пісень разом з іншими батьками займатися рукоділлям. Правила одні для всіх - в центрі уваги тут діти, а решта вікової групи повинна під них підлаштуватися.



д) теорія Масару Ібука.

Масару Ібука - президент фірми "Соні", автор новаторських концепцій виховання і навчання дітей раннього віку, директор Асоціації раннього розвитку і організації "Навчання талентів". Саме його теорія, що свідчила "Після трьох вже пізно", декілька десятиліть тому збентежила світ. Автор відзначав, що "Згідно останнім дослідженням, до віку трьох років розвиток клітин головного мозку вже завершений на 70 - 80 відсотків. Чи не означає це, що ми повинні направити свої зусилля на ранній розвиток дитячого мозку до трирічного віку?"

"Мене часто питають, - писав Масару Ібука, - чи допомагає ранній розвиток виховувати геніїв? Я відповідаю: ні. Єдина мета раннього розвитку - дати дитині таку освіту, щоб вона мала глибокий розум і здорове тіло, зробити її розумною і доброю".

Основна мета цієї теорії - запобігти появі нещасних дітей. Дитині дають слухати хорошу музику і вчать грати на скрипці не для того, щоб виростити з неї видатного музиканта; її вчать іноземній мові не для того, щоб виховати

геніального лінгвіста; головне - розвинути в дитині безмежні потенційні можливості, щоб більше стало радості в її житті і в світі.

Масару Ібука вважає, що головне - це введення нового досвіду вчасно. Але тільки той, хто доглядає за дитиною день за днем (а звичайно це мама), може розпізнати це вчасно. "Матері повинні більше покладатися на себе і бути більш послідовними у виборі системи виховання. Упевненість в собі, твердість характеру дуже важливі для виховання дитини. Виробляйте свій власний підхід до виховання, вільний від модних течій, штампів і полегшених методів".



е) методика М.О. Зайцева.

М. О. Зайцев - педагог, викладач граматики і математики, засновник "Кубиків Зайцева". Автор відмовився від традиційного "фонематичного" принципу навчання читанню і взяв за основу "складовий" принцип. Він відкидає те, що перш, ніж навчитися читати, дитина повинна знати назви букв, алфавіт: "Будь-який термін - умовність, абстракція, узагальнення; терміном узагальнюють, закінчують, а не починають з нього!"

Навчання по кубиках Зайцева проходить в грі, діти співають склади, прохлопують їх в долоні, стрибають і бігають. Так само граючись діти знайомляться і з математикою. Зайцев розробив спеціальні таблиці, по яких діти виконують арифметичні дії. Навчання по методиці Зайцева - це не тільки таблиці складів і арифметичних дій, але і іграшки, що видають різні звуки, музичні інструменти, кубики з розрізними картинками, пазли, будівельні набори і т.д. По квартирі повинні бути розвішені таблиці, будь-яке побутове заняття повинне супроводжуватися певними методичними інструкціями і багато що залежить від духу, який панує в сім'ї.



є) методика Нікітіних.

Бориса Павловича і Олену Андріївну Нікітіних багато називають класиками вітчизняної педагогіки. На прикладі власної багатодітної сім'ї ще за радянських часів вони продемонстрували, як, ламаючи усталені стереотипи у вихованні, допомогти дитині перетворитися на самостійну, гармонійно розвинену особистість.

Про сім'ю Нікітіних вперше заговорили наприкінці 50-х років ХХ століття. Підмосковний селище Болшево, де жили педагоги, був в шоці від того, яким чином молоді подружжя виховує своїх дітей. Місцеву громадськість дивував той факт, що Нікітінські діти, бігали босоніж по снігу і здатні виконувати запаморочливі гімнастичні вправи, просто кипіли здоров'ям і вражали своїм інтелектом. До трьох-чотирьох років ці малюки вже освоювали читання і ази математики, з захопленням грали у вигадані батьком логічні ігри, а, ледве почавши вчитися в школі, перескакували через клас.

Саме тоді, в 1960-1970 - і роки Нікітіни заклали основи російської батьківської педагогіки, які використовуються і до цього дня.
Основні принципи виховання.

На думку Нікітіних традиційно в спілкуванні з дитиною дорослі допускають дві крайності. Перша - це заорганізованість. Тобто, догляд і безперервні заняття, розваги, ігри. Часу для самостійної діяльності в дитини не залишається.

Друга крайність полягає в занедбаності дитини. Це означає, що спілкування з малюком зводиться тільки до його обслуговування (нагодувати, напоїти, спати покласти). Подібний підхід веде до депривації (психологічного голодування), госпіталізму (затримці в емоційному і психічному розвитку) і, в підсумку, до розумової відсталості.

В основі системи Нікітіних лежить, перш за все, праця, природність, близькість природи і творчість. Діти - господарі собі, своїм вчинкам і розпорядку. Батьки ні до чого не примушують їх, лише допомагають розбиратися у складних життєвих і філософських проблемах. Дорослі підштовхують, а не випереджають дітей, вступають з ними в діалог. Головним завданням виховання, на думку Нікітіних, є максимальний розвиток творчих здібностей підростаючого людини і його підготовка до життя.

Основні принципи своєї методики автори визначають наступним чином.

По-перше, *свобода творчості дітей у заняттях*. Ніяких спеціальних тренувань, зарядок, уроків. Діти займаються скільки хочуть, поєднуючи спорт з усіма іншими видами діяльності.

По-друге, *легкий одяг і спортивна атмосфера в будинку*: спортивні снаряди входять у повсякденне життя дітей із самого раннього дитинства, стають для них природним місцем існування, нарівні з меблями та іншими домашніми речами.

По-третє, *батьківська небайдужість до того, що і як у малюків виходить*, участь дорослих у дитячих іграх, змаганнях, та й взагалі - в самому житті дітей.

У батьків повинна бути тільки одна мета: не заважати розвитку дитини, а допомагати йому, не тиснути на дітей відповідно власними задумами, а створювати умови для подальшого їх розвитку, орієнтуючись на самопочуття та їхні бажання.

Олена Андріївна і Борис Павлович не ставили собі за мету спочатку навчити своїх малюків всьому якомога раніше. Вони помітили, що у дітей раніше розвиваються ті сторони інтелекту, для яких створені відповідні

«випереджають» умови. Припустимо, дитина тільки почала говорити, а у неї серед іграшок вже з'являються кубики з літерами, розрізна абетка, пластмасові букви і цифри.

Як викликати у дитини бажання займатися?

На стіни дитячої кімнати треба повісити карту півкуль, таблиці сотень і тисяч, друковані та прописні букви, вимірювальні прилади, книги. І перші враження можуть мимоволі порушити інтерес дитини до якоїсь області знань і навіть розвинути певні здібності. Тут слід звернути увагу на один дуже важливий момент: ніколи не варто робити за малюка те, з чим він здатний впоратися сам, і не вирішувати за нього те, що він може вирішити самостійно. У будь-яких заняттях дітей дорослі повинні намагатися заохочувати творчість, не нав'язуючи своїх думок, і не поспішаючи обов'язково запобігти помилці або відразу вказати на неї. А в разі невдачі - не дорікати і не соромити дитини. Проте успіх потрібно відзначати обов'язково і не скупитися на похвалу.

Фізичний розвиток

Діти повинні бути готові сприймати знання не тільки розумово, але і фізично. Тіло дитини саме по собі інструмент пізнання. Не переобтяжене зайвим одягом, не обтяжене надкалорійною їжею, воно легко й охоче «йде назустріч» вимогам розумового порядку. Спортивні снаряди мало не з дитинства повинні входити в дитяче життя. Особливу увагу приділяли Нікітіні загартовуванню. І їхній досвід показав, що це дієвий спосіб захистити дитину від більшості застудних захворювань.

Інтелектуальні ігри Нікітіних

Крім випереджальних умов для розвитку, про які йшла мова вище, Нікітін розробив цілий ряд розвиваючих ігор для дітей різного віку. Ніяка певна програма навчання дитині не нав'язується. Вона занурюється в світ гри, в якому сама вільно обирає сферу діяльності. Ніхто не пояснює малюкові нових правил, він просто втягується в гру за допомогою казки, наслідуючи старших, беручи участь у колективних іграх. Як правило, спочатку потрібно активну участь дорослих або старших братів і сестер, але потім дитина може займатися вже самостійно. Так, природно, крихітка виконує ряд завдань, які поступово ускладнюються. При цьому малюкові не можна підказувати. Йому треба надати можливість думати самостійно. Якщо дитина не може впоратися із завданням, потрібно повернутися до легких, вже освоєних завдань, або тимчасово залишити цю гру.

Використовуючи у заняттях з дитиною Нікітінські розвиваючі ігри, слід дотримуватися певних *принципів*:

1. Не можна пояснювати дитині спосіб і порядок вирішення завдань і не можна підказувати ні словом, ні жестом, ні поглядом. Здійснюючи рішення практично, малюк вчиться брати все необхідне з навколишньої дійсності самостійно.

2. Не можна вимагати і домагатися того, щоб дитина вирішила завдання з першої спроби. Можливо, вона ще не доросла, і треба почекати день, тиждень, місяць або навіть більше.

3. Рішення завдання постає перед малюком у вигляді малюнка, візерунка або споруди з кубиків, цеглинок, деталей конструктора, тобто видимих і відчутних речей. Це дозволяє дитині самій перевіряти точність виконання завдання.

4. Більшість розвиваючих ігор не вичерпується пропонованими завданнями, а дозволяють дітям та батькам складати нові варіанти і навіть вигадувати нові ігри, тобто, займатися творчою діяльністю.

Отже, головна особливість розвиваючих ігор Нікітіних є те, що в них вдалося об'єднати один з основних принципів навчання - від простого до складного - з дуже важливою умовою творчої діяльності - робити все самостійно.

Розроблені Борисом Нікітіним розвиваючі ігри описані ним у книзі, яка так і називається - «Інтелектуальні ігри». кілька прикладів найбільш популярних з них.

Рамки і вкладиші. Ця гра доступна найменшим. Вона являє собою 16 рамок з вкладишами у вигляді геометричних фігур: коло, квадрат, трикутник, еліпс (овал), прямокутник і так далі. Почати краще з показу вкладишів. Взяти коло, овал, квадрат, рівносторонній трикутник і, називаючи, показати їх малюкові. При цьому краще не тримати їх у руках, а викладати на однотонну поверхню (не на кольорову скатертину або килим, а хоча б на аркуш паперу). Показавши по одній фігурці, можна дати їх малюкові для самостійних дій - нехай роздивляється і грає. Доречно буде запропонувати йому заразом коробочку або баночку, в яку він зможе все це покласти, а потім висипати назад.

Поступово дитина познайомиться з усіма 16-ма фігурами комплекту. Якщо починати з невеликої кількості фігур, залучити дитину до гри можна, починаючи з 10-12 місяців. Коли дитина підросте, можна ускладнювати завдання: обводити контури фігур олівцем, спочатку по рамках, потім - по вкладишах (це складніше), робити подвійний контур, заштриховуючи отримане зображення, малювати фігурки на рахунок (три круга, два квадратики), створювати сюжетні малюнки (ялинку з трьох рівнобедрених трикутників).

Склади візерунок. Ця гра представляє собою 16 дерев'яних кубиків з ребром розміром 3 см., де кожна грань має певне забарвлення. Кубики повинні бути покладені в дерев'яну або картонну коробку (її наявність обов'язкова). Нікітін радить починати гру з ними з півтора року. На початку (особливо з самими маленькими) потрібно просто сісти поруч з дитиною і разом розглянути кубики: «Дивись, які гарні кубики! Ось я взяла 4 кубики: один, два, три, чотири. Дивись, це синя сторона, а це - жовта. Яка красива синя доріжка в мене вийшла! Давай візьмемо зайчика, бачиш, як йому подобається по ній скакати? А тепер доріжка стала різнокольоровою: синій, жовтий, синій, жовтий». Можливо, малюк вже не слухає і дивиться на всі боки. Значить, знайомство з кубиками потрібно було закінчити на кілька хвилин раніше. Гра не повинна набридати дитині. І ще: її, як і будь-яку іншу, бажано зберігати в такому місці, щоб малюк бачив, але сам дістати не міг. Коли у дитини виникне бажання пограти, він може сказати або показати на коробку, якщо розмовляти ще не вміє. Ці кубики

сприяють «розвитку просторової уяви, акуратності, уваги, графічних здібностей, вміння аналізувати, синтезувати і комбінувати».

Склади квадрат. Ця гра виникла з головоломки, в якій було потрібно з декількох шматочків різної форми скласти квадрат. Це була досить важка головоломка, тому Нікітін вирішив зробити ряд більш простих завдань. Вийшла гра для дітей від двох років. Вона має три категорії складності. У кожену входить по 12 різнокольорових квадратів. Усі 12 квадратів розташовані на фанері розміром альбомного листа і вставлені в віконечка. Для дітей 2 років і молодше треба залишити 4 найпростіших квадрата. Нехай це буде цілий квадрат, квадрат з двох прямокутників, з двох трикутників і - розрізаний на дві частини по ламаній лінії. Тепер можна починати гру з дитиною. Деталі потрібно або розкласти по купках (у кожній - частини одного кольору), або показати, як з двох половинок виходить цілий квадрат. Далі дитині надається можливість діяти самостійно. Поступово малюк освоїть цей рівень і перейде на більш складний. На думку Нікітіна, ця гра сприяє розвитку відчуття кольору, засвоєнню співвідношення цілого і частини, формуванню логічного мислення та вмінню розбивати складне завдання на кілька простих.

Унікуб. Це універсальні кубики, які вводять малюка у світ тривимірного простору. Розвиток просторового мислення дозволить дитині в майбутньому оволодівати кресленням, стереометрією, геометрією. Вона вчить чіткості, уважності, точності, акуратності.

Є 27 невеликих дерев'яних кубиків. Грані кожного кубика пофарбовані таким чином (всього три кольори), щоб це поєднання граней було рідкісним, якщо не унікальним. Саме тому так непросто виконати завдання по запропонованих схемах. Нікітін пропонує для «унікуба» 60 завдань. Перші з них автор виконував з дітьми 1,5 - 3 роки, а самі складні - доступні далеко не всім дорослим.

4. Противники раннього розвитку дитини.

Доктор Хельмут фон Кюгель - німецький дослідник проблеми раннього розвитку дитини:

"Збільшення числа нервових і психічних розладів, порушень поведінки у дітей з раннім інтелектуальним розвитком лякає, проте все це передбачено, якщо виходить з природи дитини. Врешті-решт почали рішуче протестувати психологи і педіатри, приймальні яких переповнилися дітьми, що постраждали від раннього дошкільного навчання. Спеціальним комісіям при міністерствах ще потрібно буде в світлі цього гіркого досвіду розібратися з новою математичним і логічним дресируванням, раннім навчанням читання і методикою читання, та і взагалі з нестримними експериментами з улюбленими педагогічними ідеями".

Р. Мур - американський професор: "Не отримано ніяких безперечних доказів того, що програми раннього шкільного навчання ведуть до успіху, навпаки, наявні докази переконують, що це не так. Значна кількість результатів досліджень свідчить про те, що в середньому краще займаються діти, що почали вчитися в школі пізніше".

Рудольф Штайнер - засновник вальдорфського руху: "Потрібно якомога довше залишати дитину в її ніжному образно-казковому світі, в якому вона пристосовується до життя, дати їй можливість якомога довше не розлучатися з уявою, образністю, "безінтелектуальністю". Бо, якщо надати організму дитини можливість окріпнути в "безінтелектуальності", то дитина зможе пізніше правильним чином освоїтися і інтелектуальності, необхідній сучасній цивілізації".

"Мислення як таке, як внутрішнє життя у поняттях в ці роки (до 7 років) було б передчасним. Чим менше педагог безпосередньо впливає на розвиток здатності думки, чим більше він укріплює її опосередковано, тим краще це позначиться на подальшому житті людини".

Еда Ле Шан - американський письменник, автор популярної книги "Як вижити батькам".

"Не думаю, що який-небудь з методів виховання розсердив мене більше, ніж нинішній підхід до інтелектуального розвитку, починаючи з дитячого саду і закінчуючи вищою школою. Ми поспішаємо виростити з наших дітей геніїв і не помічаємо, що калічимо найобдарованіших - врешті-решт штовхаємо їх в жах і примушуючи відчувати себе щонайповнішими невдачами ще до того, як вони прожили хоч би 1/5 свого життя.

Схоже, ми задалися метою назавжди позбавитися від дитинства. Ніяких ігор! Ми відкидаємо те, що хоч якось пов'язане з дитинством, інфантильність повинна бути знищена, що б там не було. І все це після довгих років уважних досліджень, що довели, що для нормального розвитку дитина повинна пройти всі фази зростання, і ні в якому разі не потрібно підганяти дитину»

Е.М. Грюнеліус - організатор вальдорфського дитячого саду і школи:

"Проти чого дитина інстинктивно протестує, так це проти форми порядку, яка повідомляється їй у вигляді правил і понять. Протест дітей відноситься в першу чергу не до змісту наших заходів як таких, а до їх форми у вигляді правил і понять, що відносяться до світу інтелектуального, до якого у дитини доступу поки немає.

За своєю природою і в колі своїх інтересів дитина добра. Нехорошою і складною вона стає тоді, коли її звідти виривають, і перш за все підштовхуванням до ранньої інтелектуалізації".

Практичне заняття №2.

Тема: Прогресивні авторські методики раннього розвитку дитини.

План:

1. Авторські розвиваючі ігри Б. Нікітіна.
2. Програма раннього розвитку дитини Глена Домана.
3. Педагогіка Марії Монтесорі.
4. Вальдорфська педагогіка.

Аудиторна робота:

1. Підготувати комплекс ігрових вправ на розвиток у дитини психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги, уяви, сприймання), дрібної моторики та ознайомлення дитини із навколишнім світом.

Література: 2, 14, 23, 27 – основна; 1, 2, 8, 11 - додаткова

Лабораторне заняття №3.

Тема: Гра як метод виховання.

Аудиторна робота:

1. Підібрати найцікавіші маловідомі тести для дітей дошкільного віку.
2. Визначити за допомогою тестів особливості характеру дитини.
3. Виготовити наочний посібник на тему: «Казка про...»

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити комплекс ігрових вправ для коригування визначеної проблеми у вихованця (за вибором).
2. Підготувати доповідь на тему: «Педагогічна система Ф. Фребеля як основа в ігровій діяльності соціального гувернера»

Література: 3, 7, 19, 26 – основна; 8, 12 - додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Розкрийте зміст поняття «ранній розвиток дитини».
2. Обґрунтуйте свою позицію «за» чи «проти» щодо раннього розвитку дитини.



Тема 4. Технології роботи соціального гувернера з дітьми молодшого шкільного віку

ПЛАН

1. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку
2. Методика визначення готовності дитини до школи
3. Методика організації допомоги у приготуванні домашнього завдання.

1. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку.

Особливості навчальної діяльності.

Навчальна діяльність дитини розвивається так само поступово, через досвід входження в неї, як і всі попередні діяльності (маніпуляційна, предметна, ігрова). Навчальна діяльність являє собою діяльність, спрямовану на самого учня. Дитина вчиться не тільки знанням, але і тому, як засвоювати ці знання.

Саме істотне в навчальній діяльності - це рефлексія на самого себе, відстеження нових досягнень і змін.

"Не вмію-вмію", "Не міг - можу", "Був - став", - ключові оцінки результату заглибленої рефлексії своїх досягнень і змін. Дуже важливо, щоб дитина стала для самого себе одночасно предметом зміни і суб'єктом, що здійснює цю зміну. Якщо дитина отримує задоволення від рефлексії на своє сходження до більш зроблених способів навчальної діяльності, саморозвиткові, то це значить, що він психологічно занурений у навчальну діяльність.

З приходом дитини в школу змінюється соціальна ситуація, але внутрішньо, психологічно дитина залишається ще в дошкільному дитинстві. Основними видами діяльності для дитини продовжують залишатися гра, малювання, конструювання. Навчальної діяльності ще має бути розвинути.

Довільне керування діями, яких необхідно в навчальній діяльності, дотримання правил можливо спочатку, коли дитині ясні близькі цілі і коли він знає, що час його зусиль обмежено малим числом завдань. Тривала напруга довільної уваги до навчальних дій утрудняє і стомлює дитини.

Довільне керування діями, яких необхідно в навчальній діяльності, дотримання правил можливо спочатку, коли дитині ясні близькі цілі і коли він знає, що час його зусиль обмежено малим числом завдань. Тривала напруга довільної уваги до навчальних дій утрудняє і стомлює дитини. На практиці обоє ці варіанти є типовими: число дітей, готових до навчання, і число дітей, для яких навчання в заданих умовах виявляється непосильним, досить велико.

Спроби пристосувати дітей до навчальної діяльності через гру, ігрові форми, вносячи в заняття елементи сюжетних або дидактичних ігор, себе не виправдують. Таке "навчання" привабливо для дітей, але воно не сприяє переходові до власне навчальної діяльності, не формує в них відповідального відношення до виконання навчальних завдань, не розвиває довільних видів керування діями.

Розвиток пізнавальних процесів.

а) **Розвиток мислення.** Особливість здорової психіки дитини - пізнавальна активність.

Допитливість дитини постійно спрямована на пізнання навколишнього світу. Дитина, граючи та експериментуючи, намагається встановити причинно-наслідкові зв'язки і залежності. Вона сама може дізнатися, які предмети тонуть, а які будуть плавати.

Дитина прагне до знань, а саме засвоєння знань відбувається через питання "навіщо?" "як?" "чому?".

Звичайно, молодший школяр може мислити логічно, але варто пам'ятати, що питання сензитивності до навчання опирається на наочність.

Мислення дитини на початку навчання в школі відрізняється егоцентризмом, розумовою позицією, обумовленою відсутністю знань, необхідних для правильного рішення визначених проблемних ситуацій. Так, дитина сам не відкриває у своєму особистому досвіді знання про збереження таких властивостей предметів, як довжина, обсяг, вага й інші.

Відсутність систематичності знань, недостатній розвиток понять приводить до того, що в мисленні дитини панує логіка сприйняття. Дитині, наприклад, важко оцінювати ту саму кількість води, піску, пластиліну і т.д. як рівнозначну тому, коли на її очах відбувається зміна їхньої конфігурації відповідно до форми посудини, куди вони поміщені.

б) Розвиток уваги. Пізнавальна активність дитини, спрямована на дослідження навколишнього світу. Якщо 6-7-літня дитина зайнята важливою для неї грою, то вона, не відволікаючись, може гратися дві, навіть три години. Так само довго вона може бути зосереджена і на продуктивній діяльності (малюванні, конструюванні, виготовленні виробів).

Дорослий може організувати увагу дитини за допомогою словесних вказівок ("Діти, відкриємо альбоми. Візьмемо червоний олівець і у верхньому лівому куті намалюємо кружечок ..." і т.д.).

Молодший школяр певною мірою може і сам планувати свою діяльність. При цьому він словесно проговорює те, що він повинний і в якій послідовності буде виконувати ту або іншу роботу. Планування, безумовно, організовує увагу дитини.

в) Розвиток уяви. У молодшому шкільному віці дитина у своїй уяві вже може створювати різноманітні ситуації.

В умовах навчальної діяльності до уяви дитини висувають спеціальні вимоги. Учитель на уроках пропонує дітям уявити собі ситуацію, у якій відбуваються якісь перетворення предметів, образів, знаків. Ці навчальні вимоги спонукують розвиток уяви, але вони мають потребу в підкріпленні спеціальними знаряддями. Це можуть бути реальні предмети, схеми, макети, знаки, графічні образи й інше.

Складаючи історії, римуючи "вірші", придумуючи казки, зображуючи різних персонажів, діти можуть запозичати відомі їм сюжети, рядки віршів, графічні образи, часом зовсім не зауважуючи цього. Однак нерідко дитина спеціально комбінує відомі сюжети, створює нові образи, гіперболізуючи окремі сторони і якості своїх героїв. Дитина, якщо у неї досить розвинута мова й уява, якщо вона отримує задоволення від рефлексії на значення і зміст слів, словесних комплексів і образи уяви може придумати і розповісти цікавий сюжет, може імпровізувати, насолоджуючись своєю імпровізацією сама і включаючи в неї інших людей.

Крім того, уява може виступати як діяльність, що приносить терапевтичний ефект. Дитина, випробовує труднощі в реальному житті, сприймаючи свою особисту ситуацію як безвихідну, може зануритися в уявний світ. Так, коли немає батька і це приносить невимовний біль, в уяві можна намалювати самого чудового, самого незвичайного, великодушного, сильного, мужнього батька.

Вплив навчання на розвиток особистості. На розумовий розвиток впливає діяльність навчання. При цьому визначальне значення має засвоєння і розвиток мовлення в системі навчання.

До програмного розвитку мовлення відносяться наступні види навчання і розвитку дитини: по-перше, засвоєння літературної мови, по-друге, оволодіння

читанням і письмом. І читання, і письмо - мовні навички, що спираються на систему мовлення, на знання фонетики, графіки, лексики, граматики, орфографії. По-третє, відповідність мовлення учнів визначеному рівневі вимог.

Розвиток емоційної сфери в молодшому шкільному віці. З моменту, коли дитина пішла в школу, її емоційний розвиток у більшій мірі залежить від сторонніх людей і від того досвіду, що вона здобуває поза домом.

Час від часу в дітей у цьому віці з'являється, типове для багатьох школярів, небажання йти в школу, навіть страх перед нею. Коли відбувається таке, у дитини неважко знайти широко розповсюджені зовнішні симптоми: головні болі, біль в шлунку, блювота і запаморочення. Усе це не симуляція, тому поставитися до симптомів, що з'явилися, потрібно цілком серйозно. Звичайно такі діти навчаються нормально, а їхні страхи в більшій мірі обумовлені побоюваннями за батьків (найчастіше - за матір), острахом залишити її наодинці з горем, лихом і т.д., але зовсім не імовірно одержати погану оцінку. Батьки, виражаючи при дитині свої тривоги, сумніви і побоювання, найчастіше самі породжують у дітей страх за них і опосередовано - страх перед школою.

Надмірна активність школярів. Іноді надмірна активність супроводжується серйозними затримками емоційного, розумового інтелектуального розвитку. Нерідко така поведінка призводить до стресів, навіть певних правопорушень. Надмірна активність спостерігається в 5-8% хлопчиків і близько 1% дівчаток у початкових класах.

У дітей з надто підвищеною активністю нерідко виникають труднощі при виконанні шкільних завдань, тому що їм нелегко концентрувати увагу і сидіти спокійно. Ці діти, як правило, стають предметом особливої турботи батьків і вчителів.

Причини підвищеної активності школярів поки не з'ясовані, але з приводу багатьох випадків висловлюються різні судження. Зокрема, досить стійка думка експертів щодо таких причин, як ушкодження центральної нервової системи (через травми й і.д.), генетичні впливи. Деякі дослідники, як причину називають їжу, темперамент дітей, заохочення або підкріплення неприйняттого поведіння. Сьогодні використовуються різноманітні методики і профілактики лікування подібних недуг. Деякі медикаменти здійснюють заспокійливу дію на гіперактивних дітей. Також розповсюдженим способом є дієта, що виключає цукор, штучні приправи і харчові добавки. Непогані результати дає постійний і тактовний контроль за поведінням дитини з боку батьків і вчителів.

Особливості міжособистісної взаємодії молодшого школяра з дорослими. У перші шкільні роки діти поступово віддаляються від батьків, хоча усе ще відчують потребу в керівництві з боку дорослих.

Відносини з батьками, структура родини і взаємини між рідними впливають на школярів, однак розширення контактів із зовнішнім соціальним середовищем призводить до того, що усе більш сильний вплив на них роблять інші дорослі.

Важливою для дитини молодшого шкільного віку є постать педагога (його роль). От що говорить про посмішку, як найважливіший невербальний

вплив І.М. Юсупов у книзі "Психологія взаєморозуміння": "У педагогічному спілкуванні посмішка є неодмінним атрибутом діалогу. Не тільки в процесі навчання, але й в умовах неофіційного спілкування, потреба дітей молодшого шкільного і підліткового віку в супроводженні посмішкою велика".

2. Методика визначення готовності дитини до школи.

4 основні позиції, які визначають готовність дитини до школи:

1. Психологічна та соціальна готовність (бажання або небажання вчитися у школі):

- мотивація (соціальна та пізнавальна);
- вміння спілкуватися;
- організованість поведінки.

2. Розвиток психо-фізіологічних функцій:

- артикуляційний апарат;
- стан розвитку дрібної моторики;
- просторова орієнтація та координація рухів;
- об'єм зорового сприймання.

3. Розвиток пізнавальної діяльності:

- світогляд;
- розвиток мовлення;
- розвиток пізнавальної активності та самостійності;
- самоконтроль;
- темп діяльності.

4. Стан здоров'я дитини:

- темп розвитку;
- стан соматичного здоров'я;
- особливості розвитку в дошкільному віці.

Методики на визначення готовності дитини до школи:

1. *Інтелектуальна шкала Векслера* для дітей (5-16 років). Мета: визначення рівня інтелекту дитини. Тест складається з 12 субтестів, кожен з яких досліджує окрему пізнавальну функцію. Субтести об'єднані у 2 шкали: 1-6 – вербальна шкала, 7-12 – невербальна. Обстеження триває приблизно 1,5 год.

- 1 субтест – загальна обізнаність;
- 2 субтест – загальна кмітливість;
- 3 субтест – арифметичний;
- 4 субтест – знаходження подібності;
- 5 субтест – словник;
- 6 субтест – відтворення цифрових рядів;
- 7 субтест – завершення малюнків;
- 8 субтест – встановлення послідовності картинок;
- 9 субтест – складання орнаментів з кубиків;
- 10 субтест – складання фігур з окремих деталей;
- 11 субтест – кодування;
- 12 субтест – лабіринти.

2. *Методика визначення готовності до школи (Л.Я. Ясюкова).* Методика може бути використана для розв'язання таких завдань:

- для діагностики готовності до шкільного навчання дітей підготовчих груп дитячих садків;
- для вивчення індивідуально-психологічних особливостей дітей з метою індивідуалізації та оптимізації процесу навчання;
- для роботи з проблемними дітьми в процесі індивідуального консультування на запит батьків, вчителів, вихователів.

Діагностичний комплекс складається з 2 методичних блоків. І блок – для групового тестування: гештальт-тест Бендер (зорово-моторна координація), тест Тулуз-П'єрона (особливості нейродинаміки, уваги, працездатності), тест Равена (субтести А, В – візуально-лінійне і структурне мислення), проєктивні тести «Малюнок сім'ї» і «Дерево» (особистісні особливості, самооцінка, сімейна атмосфера). ІІ блок – для індивідуальної роботи з дитиною і містить завдання, спрямовані на вимірювання обсягу короткочасної (зорової та слухової) пам'яті, структурно-рівневих характеристик мислення в аудіальній та візуальній модальностях, мовленнєвого розвитку та особистісних особливостей дитини: тест Теммла, Доркі, Амен (рівень тривожності), колірний тест Люшера (енергетичне забезпечення та емоційні установки щодо школи).

3. *Малюнкові тести.* Тести «Намалюй людину» є проєктивними методиками оцінки особистості. Тест Флоренс Гудінаф «Намалюй людину» призначений для вимірювання інтелектуального розвитку дітей та підлітків. Тест Карен Махвер «Намалюй людину» вивчає особистість та міжособистісні стосунки досліджуваних.

Методика Флоренс Гудінаф може використовуватися також у роботі з дітьми із порушеннями слуху та мовлення, з розумово-відсталими дітьми. Автор методики для оцінювання результатів розробила спеціальну шкалу, яка містить 73 пункти. За відповідність малюнку кожному із запропонованих критеріїв нараховують 1 бал. Максимальна оцінка за методикою – 71 бал.

Тест Карен Махвер спрямований на те, щоб допомогти діагносту пізнати індивідуальні особливості дитини: емоційно-вольової сфери, риси характеру та темпераменту, особливості спілкування з оточуючими, наявність психологічних бар'єрів у спілкуванні та механізми захисту від них. Малюнок також може свідчити про наявність психологічних проблем у розвитку дитини.

3. Методика організації допомоги у приготуванні домашнього завдання.

Робоче місце. Кімната школяра повинна включати місце для приготування уроків, для зберігання підручників, зошитів і іншого шкільного приладдя. Робочий стіл школяра повинен бути таким, щоб на ньому зручно було писати, розкласти зошит, книгу, шкільне приладдя. Краще всього використовувати звичайний письмовий стіл з двома ящиками і простий жорсткий стілець. Висота столів і стільців повинна відповідати зросту дитини.

Для малюків зручний в користуванні відкидний стіл. Природне і штучне світло повинно падати на стіл зліва. Робочі столи можна встановлювати

паралельно вікну, під кутом або вздовж стіни. При цьому варто відзначити, що, сидячи лицем до стіни, школяр менше відволікатиметься. Над столом і на стінах часто закріплюють полиці для книг, доступ до яких повинен бути вільним.

Стіл для ігор і занять повинен бути прямокутним, оскільки, займаючись за круглим столом, діти притискають грудну клітку до кришки столу, а при малюванні і ліпленні лікті у них знаходяться на вазі, що втомлює і заважає виробленню правильних навичок.

Для занять дітям можуть знадобитися ножиці, голки, складний ніжик. Ці речі не слід залишати в дитячому куточку. Дорослі повинні давати їх при необхідності і стежити за тим, як діти ними користуються. Школяр повинен сам прибирати свій стіл, стежити, щоб на столі не було нагромадження зайвих предметів. Зошити, книги і інше приладдя повинні зберігатися у відведеному для них місці (у ящиках столу, на етажерці, в шафці).

Характерним для дітей молодшого шкільного віку є бажання самим щось змайструвати. Потрібно дати школяреві папір, картон, дощечки, клаптики тканини, нитки, клей і інші дрібниці, з яких юних майстер може щось зробити. Все це треба зберігати в закритому ящику або на закритій полиці. Клітка з птахами або, наприклад, невеликий акваріум з яскравими рибками поживлять дитячий куточок. Добре, якщо з раннього дитинства діти привчаться піклуватися про домашніх вихованців, самостійно доглядати за квітами, розміщувати у порядку іграшки і книги.

Допомога гувернера у підготовці домашнього завдання.

Працюючи із дитиною, соціальний гувернер повинен добре знати можливості свого вихованця. Якщо дитина не відстає у навчанні, то сидіти з нею впродовж усього часу підготовки уроків не треба. Вона все зробить самостійно. Якщо ж їй важко дається один із предметів - допоможіть розібратися в темі, поясніть, але не підказуйте. Перевіряти уроки треба обов'язково, щоб орієнтуватися у дитячих знаннях і не запустити якоїсь теми. Виконання домашнього завдання дає можливість закріпити знання, отримані на уроках, допомагає виробити старанність, працьовитість, дисциплінованість, відповідальність.

Зрозуміло, що домашні завдання фахово перевірятиме учитель. Але виконуються вони на очах у гувернера, який має змогу спостерігати, наскільки дитина старанна, акуратна.

Першокласникові нелегко звикнути до необхідності щоденно виконувати домашні завдання, виводити палички, елементи літер, нарешті, перші літери, рядки. Малюкові ще не вистачає терпіння, посидючості. Отже соціальний гувернер повинен організувати роботу, можливо, поділити її на частини з певними інтервалами для відпочинку, щоб дитина не перенапружувалася. У подальшому, якщо школяр з якоїсь причини неспроможний впоратися з завданнями, порадьте йому повторити відповідне правило, разом пошукайте полегшений варіант вирішення того чи іншого завдання. Інколи буває достатньо виразно прочитати умову задачі, аби зрозуміти її суть.

Звичайно, треба створити дитині нормальні умови для приготування уроків: відвести зручне місце в кімнаті, вимкнути радіо й телевізор. Пам'ятайте, що виконання домашніх завдань - це серйозна праця, що вимагає від дитини великих зусиль та зосередженості.

На виконання домашніх завдань молодші школярі повинні витратити годину-півтора на день, учні V-VIII класів - дві години, старші школярі - до трьох годин. Чи вкладуться учні у цей час, залежить від чіткого дотримання розкладу дня, від правильної організації роботи. Не варто підряд виконувати спочатку усі письмові, потім - усі усні уроки, треба чергувати. Під час роботи бажано робити невеликі перерви. Не рекомендується братися за уроки зразу після школи, спочатку нехай дитина трохи розважиться, відпочине на свіжому повітрі. Поступово підготовка домашніх завдань увійде у звичку, дитину вже не обтяжуватиме цей обов'язок, а на уроках вона почуватиметься впевнено і спокійно.

Навчальні поради учню:

Порада 1: Якщо у тебе виникли проблеми при виконанні домашнього завдання і ти не знаєш, як далі вирішується ця задача, залиши її на потім і вирішуй задачу трохи легшу. Через деякий час ти обов'язково зрозумієш рішення тієї задачі.

Порада 2: Не завчай слова окремо. Краще звертай увагу на короткі словосполучення.

Порада 3: Відведи собі спеціально зошит і виписуй туди всі недавно вивчені формули з математики і фізики. Запиши туди ж, що означають окремі букви у формулах.

Порада 4: Сідай в класі якомога ближче до вчителя. Чим більше учнів сидить перед тобою, тим більша вірогідність, що тебе відволікатимуть від занять.

Порада 5: Сиди не тільки перед телевізором або комп'ютером. Знайди собі хорошу книгу і почни читати. Багато читаючи покращується правопис і розширюється твій кругозір.

Порада 6: Щоб навчання було ефективним, дуже важливо, скільки органів чуття задіяно в навчальному процесі. Тільки слухати, тільки читати або тільки писати не ефективно.

Порада 7: Поділи весь навчальний матеріал на «навчальні порції», це полегшить огляд і розуміння матеріалу.

Порада 8: Вивчений в школі матеріал повтори після обіду. Звичайний короткий перегляд або навіть подальше читання іноді дійсно здійснює дива!

Порада 9: Після 45 хвилин концентрації уваги на якому-небудь предметі необхідна коротка 5-10 хвилинна пауза. Рух на свіжому повітрі (відкрите вікно) – ефективна перерва.

Порада 10: Використовуй по можливості денне світло або встанови лампу денного світла. З нею можна значно довше вчитися, не втомлюючись.

Порада 11: Потурбуйся про тишу! Ніхто не може добре вчитися при шумі чи музиці.

Порада 12: Не їж дуже багато перед заняттями. «Повний шлунок не любить трудитися».

Порада 13: При легкому головному болі не рекомендується відразу ж приймати пігулки. Невеликий післяобідній сон або фруктовий напій часто надають позитивний ефект.

Порада 14: Починай готуватися до іспиту задовго до нього. І повір, одного тижня недостатньо.

Порада 15: Якщо тобі потрібно довго працювати за комп'ютером, роби невеликі перерви і виглядай з вікна. Це дасть твоїм очам можливість перепочити і тобі довше залишатися бадьорим.

Порада 16: Правильне оформлення твоїх записів так само може позитивно вплинути на навчання. Основні правила: залишай поля для заміток, основні поняття виділяй яскравим маркером (тільки не розмальовуй весь зошит).

Порада 17: Твоєму мозкові під час роботи потрібно багато кисню. Якщо надходження кисню збільшується, то одночасно збільшується і працездатність твого мозку. Цим ти можеш і скористатися! Під час навчання провітрюй приміщення або ж вийди на свіже повітря.

Практичне заняття №3.

Тема: Організація навчання дитини: дома та в школі.

План:

1. Характеристика знань і вмінь, необхідних дитині для вступу до школи.
2. Призвичаєння до чіткого, визначеного в часі, самостійного виконання домашніх завдань.
3. Підготовка батьків до участі у процесі навчання.

Аудиторна робота:

1. Підготувати ділову гру «Організація домашнього завдання».

Література: 3, 5, 8, 13 – основна; 7,15 - додаткова

Лабораторне заняття №4.

Тема: Методика психолого-педагогічної підготовки дитини до школи.

Аудиторна робота:

1. Підібрати комплекс методик на визначення дитини до школи.
2. Ознайомитись з існуючою практикою навчання грамоті, письму, математиці.
3. Підготувати план-конспект заняття з дитиною 5 років по читанню, письму.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати робочу програму підготовки дитини до школи (за зразком)

Література: 1, 4, 19, 27 – основна; 2, 7,14 – додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Напишіть пам'ятку для батьків, як психологічно потрібно готувати дитину до школи.
2. Визначте готовність дитини до школи на прикладі роботі із дошкільником, який має йти до школи.



Тема 5. Методика роботи гувернера з навчання самогігієни та фізичного виховання

ПЛАН

1. Значення режиму дня в житті дитини.
2. Організація загартування і фізичного виховання дітей в сім'ї.
3. Методика виховання навичок безпечної життєдіяльності на вулиці, дома.

1. Значення режиму дня в житті дитини.

Оптимальна життєдіяльність дитини неможлива без суворого дотримання режиму дня, чергування активної діяльності та відпочинку, бадьорості та сну. За будь-яких індивідуальних розбіжностей для більшої частини дітей, які навчаються, доба поділяється приблизно на три однакові за тривалістю частини: трудова діяльність (навчання), вільний час та сон.

Особливе місце в режимі здорового життя належить режиму дня, певному ритму життя в діяльності дитини. Режим кожної дитини повинен передбачати певний час для навчання, відпочинку, прийому їжі, сну.

Перерви між прийомами їжі не повинні перевищувати 5-6 годин. Дуже важливо, щоб дитина спала й приймала їжу завжди в один і той самий час. Таким чином, виробляються умовні рефлекси. Дитина, що обідає в строго певний час, добре знає, що до цього часу в неї з'являється апетит, що змінюється відчуттям сильного голоду, якщо обід запізнюється.

Досить часто діти не можуть самі змінювати режим дня, виходячи зі своїх потреб. Ближче до підліткового віку дитина починає сама планувати виконання домашніх завдань, час підйому у вихідні та будні, і здатна сама розрахувати необхідний для зборів час.

Щоб допомогти дитині організувати режим дня можна запропонувати їй зробити «видимий» або «помітний» розклад дня. Можуть допомогти прості картинки із зображенням повсякденних справ, які кріпляться на липучці або вставляються в планшет. Таку картинку можна показати: «Дивися, зараз нам

потрібно йти гуляти, а потім ми пообідаємо!», її можна власноруч вішати і знімати («Зробив справу – зняв картинку!»). Поступово можна перейти і до більш абстрактних способів розпізнавання часу та регулювання режиму дня.

Ще одна необхідна річ, яка підготує до самостійності, – давати дитині вибір скрізь, де це можливо. «Що ти хочеш – це або це?» – дуже важливий елемент усвідомлення власної здатності вирішувати щось у повсякденному житті. А часто це дуже допомагає позбутися неслухняності, істерик та інших «батьківських радостей».

Вільний час для дитини (відпочинок) - це насамперед зміна видів діяльності. Великого поширення в останні роки набуло телебачення. На перегляд телепередач у середньому щодня витрачається 1,5-2 год. Значна частина населення, в тому числі діти шкільного віку, проводять біля телевізора 3-4 год і більше на день. Щоб запобігти негативним наслідкам цього, необхідно дотримуватися певних гігієнічних рекомендацій. Час перегляду телепрограм слід обмежити (в середньому не більше ніж 2 год щодня). Від екрану телевізора потрібно перебувати на відстані 2,5-5 м, чорно-білі і кольорові передачі дивитися при потужності освітлення приміщення 7-9 Вт/м² у віці до 35 років, 911 Вт/м² у віці за 35 років. Кут зони перегляду передач має бути в межах 60° стосовно центру екрана.

РЕЖИМ СНУ. Для збереження нормальної діяльності нервової системи й усього організму велике значення має повноцінний сон. Великий російський фізіолог І. П. Павлов указував, що сон це свого роду гальмування, що охороняє нервову систему від надмірної напруги й стомлення.

У середньому норма для сну становить близько 8 годин. Щоб створити умови для нормального, міцного й спокійного сну необхідно за 1-1,5 год до сну припинити напружену розумову роботу. Вечеряти треба не пізніше, ніж за 2-2,5 год до сну. Це важливо для повноцінного перетравлення їжі.

Спати треба в добре провітреному приміщенні, непогано привчити дитину спати при відкритій кватирці, а в теплу пору року з відкритим вікном. У приміщенні потрібно виключити світло. Нічна білизна повинна бути вільною, щоб не утруднювала кровообіг. Не можна спати у верхньому одязі. Не рекомендується закриватися ковдрою з головою. Бажано лягати спати в той самий час - сприяє швидкому засипанню.

РИТМ ТИЖНЯ. Для дитини, яка не відвідує дитячий садок або школу, всі дні тижня зливаються в один нескінченний потік. Вівторок не відрізняється від середи, а четвер організований так само, як і неділя. Для нас із вами і для дітей зі звичайним розвитком між суботою та понеділком є величезна різниця.

Для того, щоб допомогти дитині навчитися розрізняти дні тижня, можна використати той же трюк з табличками, але важливо придумати, чим все ж таки один день відрізняється від іншого. Якщо проаналізувати наше з вами життя, то у кожній родині існує розклад тижня, цілком природній для цієї родини, пов'язаний з якимись сімейними традиціями та ритуалами. Наприклад, «по суботах до нас приходять бабуся», «по п'ятницях тато приходиться раніше», «у неділю ми завжди обідаємо всі разом і їмо щось смачне». Всі ці, здавалося б, неважливі дрібниці можуть стати основою для нормального ритму тижня.

2. Організація загартування і фізичного виховання дітей в сім'ї.

Фізичну культуру школяра слід розглядати не тільки як заняття руховими вправами і процедурами загартування. Поняття “фізична культура” включає ще і широке коло розумінь, які відносяться до занять про правильний режим раціонального харчування, дотримання правил гігієни, вироблення корисних звичок. Можна сказати, що фізична культура школяра – це принцип його відношення до свого здоров'я, до розвитку і збереженню можливостей свого організму.

Соціальний гувернер повинен виховувати навички культури поведінки, а також формувати у дитини поняття про те, що турбота людини про своє здоров'я, фізичний розвиток і підготовленості є не тільки його особистою справою, але і сприяє вивченню школярами теоретичних знань по фізичній культурі, фізіології і гігієні.

Для ранкової зарядки дитина повинна приділяти 10-15 хв.

Фізкультхвилинки під час уроків сприяють підвищенню розумової й фізичної працездатності учнів. Видатний російський вчений-педагог К.Д. Ушинський зазначив: “Дайте дитині трохи порухатися, і вона знову подарує вам 10 хвилин уваги, а десять хвилин жвавої уваги, якщо ви зуміли їх використати, дадуть вам більше, ніж цілий тиждень напівсонних занять”.

У зв'язку з цим вчені рекомендують відводити на кожному уроці, особливо третьому і наступних, 1-2 хв. для проведення фізкультхвилинки. Перед її початком провітрюється класна кімната. Потім під керівництвом учителя учні виконують ряд фізичних вправ. Особлива увага приділяється тим вправам, які допомагають запобігти негативному впливу сидячого способу життя на фізичний розвиток дитини (порушенню постави і деформації будови тіла), сприяють більшому насиченню організму киснем.

Під *загартовуванням* розуміють підвищення функціональних можливостей організму під дією комплексних факторів (режиму дня, раціонального харчування, високої рухової активності тощо). У вузькому розумінні загартовування — це пристосування організму до дії метеорологічних факторів — холоду, тепла, змін атмосферного тиску, руху повітря тощо.

Для забезпечення високого ефекту загартовування проти холоду необхідно дотримуватись таких правил: усі необхідні процедури проводити систематично; поступово збільшувати інтенсивність подразників холоду; враховувати вік, стан організму, реакції на охолодження.

Загартовування повітрям — найбільш поширений і доступний *метод загартовування*. Велике значення має охолодження саме тих частин тіла, які звичайно закриті одягом. Повітряні ванни проводять під час активного відпочинку, денного сну, перед купанням тощо. Температура повітря при перших повітряних ваннах не повинна бути нижчою +18°C, тривалість— 1-3 хв. Поступово тривалість ванн збільшують до 10-15хв, а температуру знижують

до +12-+14°C. Дуже корисним є сон на відкритому повітрі. Певне значення для загартовування проти холоду мають прогулянки в легкому одязі, підтримання на оптимальному рівні мікроклімату приміщень.

Загартовування водою поєднують із загартовуванням повітрям та особистою гігієною. Так, температуру води, якою прополіскують зуби після їжі, потрібно поступово знижувати від +30-+33°C до +13-+14°C. Обтирання тіла після ранкової гімнастики починають із кінцівок, щодня збільшуючи охолоджувану ділянку шкіри. Шкіру зволожують індивідуальною лляною рукавичкою (губкою), потім витирають *сухим* рушником. При перших обтираннях температура води повинна бути не нижчою за +28°C, кожні наступні 2-3 дні її знижують на 1°C, доводячи до +18-+13°C.

Водні процедури зранку прискорюють включення організму до активної навчальної діяльності. Миття і обливання ніг водою зі зниженою температурою можна проводити і під час вечірнього туалету, але не безпосередньо перед сном, оскільки це може перешкодити засипанню.

Улітку арсенал загартовуючих заходів значно розширюють. До режиму дня включають купання, збільшують у часі повітряні ванни, використовують сонячні ванни, проводять туристичні походи.

Сонячні ванни розпочинають при температурі повітря не нижчій ніж +18-+20°C, за швидкості вітру 3-3,5 м/с. Тривалість першої сонячної ванни 10-15 хв (кожну частину тіла опромінюють не більше як 1,5-2 хв). Щодня або через день тривалість ванн збільшують на 5-10 хв, поступово доводячи її до 1,5-2 год.

Купання проводять при температурі не нижчій, ніж: +18 СС перед прийманням їжі або через 7,5-2 год. після приймання їжі. Найкращий час для купання з 10 год. до 13 год. Тривалість першого купання становить 1-2 хв., поступово її доводять до 18-20 хв. Купання не дозволяється людям із хронічними запальними процесами вуха, з активною фазою ревматизму та хронічним нефритом.

3. Методика навичок виховання безпечної життєдіяльності на вулиці, дома.

Правила поведінки дома.

- Вивчіть з дитиною, як її звати і як звати батьків, а також домашню адресу, телефон.
- Заберіть усі предмети, якими може поранитися дитина.
- Після того, як батьки пішли, дитина повинна зачинити двері на ланцюжок і відчинити їх лише в тому випадку, коли батьки повністю назвуть себе.
- Перед тим, як відчинити двері, подивися у вічко, чи нема за дверима сторонніх; якщо тобі не видно, але ти чуєш голос людей, почекай, поки люди не підуть з площадки;
- Не відчиняй двері на відповідь: "Це я!", попроси назвати ім'я повністю.
- Якщо ти вдома один, не відчиняй двері нікому, навіть якщо ці люди називають себе працівниками комунальних послуг, попроси їх назвати ім'я

повністю та сказати про причину візиту, нехай твої батьки зателефонують їм на місце роботи, щоб в'яснити, чи дійсно це ті люди, за кого вони себе видають.

- Ніколи й нікому не розповідай про розпорядок дня членів твоєї сім'ї.

- Ніколи й нікому не кажи, що ти вдома сам.

Правила поведінки на вулиці.

- Переходячи дорогу, обов'язково користуйтеся переходами і дотримуйтеся правил безпеки на дорозі.

- Не дозволяйте дитині ховатися за машиною, що стоїть або діставати з-під неї м'ячик, нехай вона звернеться по допомогу до вас.

- Навчіть дітей правилам безпеки у ліфті, поясніть, що може статися, коли їх не виконувати.

- Навчіть дитину правильно користуватися телевізором, праскою. Поясніть, що лізти до розетки заборонено, а тим більше засовувати в неї сторонні предмети.

- Гуляючи з дитиною, старайтеся не робити їй невмотивовані зауваження, які можуть викликати протест дитини і бажання зробити вам прикрість.

ЯК УНИКНУТИ СУТИЧКИ З СОБАКОЮ.

- Не ставай ініціатором конфлікту з незнайомим собакою. Навіть найсердитіший пес не кидається на людину першим. Собаки не вміють говорити "Добривдень!", не користуються виделкою і ножом, але і в них є свій етикет. Минаючи агресивно настроєного собаку, не можна пильно дивитися йому в очі й усміхатися. По-собачому це означає показувати зуби і вихвалитися силою. Краще у такому випадку поводитися скромно. Бо раптом собаці захочеться перевірити твої бійцівські якості?..

- Не біжи, не втікай. Повернися до собаки обличчям, не допускай, щоб він підійшов до тебе збоку чи ззаду.

- Поспостерігай за котами - вони цей прийом виконують на п'ятірку.

- Не замахуйся на собаку і не кричи: "Йди туди, звідки прийшов!" Накажи йому: "Стояти!", "Сидіти!", "Лежати!". Це допоможе йому заспокоїтися і взяти себе "в лапи".

- Якщо на тебе напав бездомний пес, підстав йому лікоть і, коли він схопить, спробуй заштовхати лікоть якнайдалі в глотку, доки хватка не ослабне.

- Особливо небезпечний собака, що присів, - він готовий стрибнути. Тобі треба захистити горло - притисни підборіддя до грудей і вистав уперед руку.

- Собаки не люблять, коли людина, на яку вони нападають, змінює позу. Скористайся цим. Можеш упасти на коліна чи лягти на землю долілиць і завмерти. Канадський листоноша Дік Макферсон винайшов свій спосіб захисту від собак. Якось на нього напала ціла зграя бродячих псів. Оцінивши ситуацію, листоноша став рачки і з лютим гарчанням кинувся на найбільшого собаку. І переміг.

- Якщо тебе вкусив собака - промий рану мильною водою, помаж йодом, забинтуй. Негайно звернися до лікаря, щоб зробити щеплення проти страшної хвороби - сказу.

- І найголовніше - не виганяй з дому свого чотириноного друга. У кожного собаки має бути хоча б один турботливий друг серед людей. І тоді, навіть якщо в нього на серці коти шкребтимуть, він не псуватиме одяг і настрій першому-ліпшому перехожому.

- Пам'ятай: у собаки є зуби...

МЕТРО

- Щоб почуватися безпечно у підземному транспорті, треба знати і виконувати правила користування метрополітеном.

- Почнемо зі східців. Вони тут незвичайні, наче в казці, самі несуть людей. І називаються ескалатором. Ідучи ним, треба триматися за поручень, щоб при раптовій зупинці не впасти.

- Пригадай подібну ситуацію з мультика "Ну, постривай", коли вовк летів донизу в мисці, збиваючи всіх із ніг. До речі, заєць там теж порушив правила - біг ескалатором, перестрибуючи по дві сходинки.

- Небезпечна ситуація може виникнути і на платформі - не підходь близько до її краю. Щоб не підсковзнутися, щоб хтось не штовхнув тебе. А якщо впустиш щось на рейки, то будь розумним пасажиром не стрибай вниз, знай, що у чергового по станції є спеціальні кліщі для діставання предметів.

- Сидіти на сідцях теж не рекомендується, навіть якщо ти дуже стомився. Бо твій одяг може застрягнути між сходинками.

- Без потреби не йди ескалатором, який не працює. Відомі випадки, коли під вагою крокуючих пасажирів ескалатор починав рухатися, а потім некеровано розганявся.

- Якщо в тебе чи в когось із пасажирів щось упало, не намагайся лавірувати між чужими ногами,- все одно не збереш розсипані речі. Чергова має спинити ескалатор, щоб ти міг їх спокійно зібрати.

- Якщо при аварії чи технічних неполадках поїзд зупиниться в тунелі - не панікуй і виконуй всі команди працівників метрополітену.

- Метро розраховано на вихованих пасажирів. Кинута на платформі бананова шкірка може стати загрозою для багатьох людей. І не притримані двері вестибюля можуть набити комусь гулю. Пам'ятай про це.

- Настає час, коли й люди, котрі живуть у маленьких містах чи селах, приїжджають до великих міст і знайомляться з метро. Будь готовий і ти до зустрічі з ним.

Як уникнути ураження електричним струмом:

— Уважно поглянь навколо: чи ніде не димить, чи не чути неприємного запаху, що виникає при горінні, тлінні, плавленні.

— Якщо з якогось електроприладу чується тріскотіння, йде дим чи пробиваються язички полум'я — не поспішай смикати за шнур, що включений в розетку. Тебе може вдарити струмом! Клич дорослих.

— Треба відключити струм в усьому приміщенні. Коли рубильника не дістатись, дорослий повинен витягти шнур палаючого електроприладу з розетки за допомогою сухої палиці, гумової рукавиці тощо.

— Відключивши струм, палаючий електроприлад накривають мокрою цупкою тканиною, яка не пропускає повітря. Для гасіння вогню можна використати пісок.

— Ні в якому разі не лий воду, якщо електричний струм не вимкнуто!
Вода — добрий провідник електрики. Ти можеш постраждати!

Щоб уникнути неприємностей на кухні:

— Не чіпай без дозволу дорослих ножі, різні пристрої, незнайомі тобі рідини, що зберігаються в шафках.

— Перш ніж брати до рук ніж, навчись користуватись ним в присутності батьків.

— Користуватись кухонним, електричним та газовим приладдям можна тільки після того, як дорослі детально пояснять правила поводження з ними і ще деякий час наглядатимуть за тим, чи правильно ти все виконуєш.

— Перш, ніж користуватися всім кухонним начинням, батьки повинні пояснити тобі, як діяти в разі виникнення пожежі та інших нещасних випадків.

— Користуватися печами та камінами, самостійно розводити в них вогонь дітям твого віку заборонено.

При користуванні телевізором потрібно пам'ятати, що:

— його слід ставити в місцях, які не перекривають виходів з приміщення. Найкраще це робити на протилежному від виходу боці на відстані 1—1,5 м від опалювальної системи;

— щоб при потребі негайно виключити телевізор, розетка для нього повинна знаходитись у доступному місці;

— не можна залишати включеним телевізор, якщо в кімнаті нікого немає;

— якщо в телевізорі щось зіпсоване, його необхідно виключити і не включати до приходу спеціаліста;

— не можна встановлювати телевізор поблизу легкозаймистих предметів (він може загорітись або вибухнути!);

— якщо під час телепередачі в телевізорі потух екран, ні в якому разі не можна по ньому стукати;

— якщо корпус телевізора пошкоджений, з'являється гудіння та потріскування, — він може перегрітись і загорітись.

При користуванні електропраскою:

— прасувати дозволяється лише в спеціально обладнаному місці;

— на столі для праски повинна стояти металева підставка, що запобігає нагріванню дерева та тканини;

— забороняється користуватися несправною праскою, ставити її на стіл без ізолюючої підставки. При користуванні електрочайником чи електросамоваром потрібно;

— перед вмиканням їх в мережу впевнитись, що в них є вода, у разі потреби долити її;

— стежити за поповненням води в цих приладах по мірі її витрачання.

Безпека праці під час роботи з...

Ножицями:

- не тримай ножиці кінцями догори;
- не залишай ножиці розкритими;
- передавай ножиці лише закритими кінцями в сторону товариша;
- при роботі слідкуй за пальцями лівої руки.

Шилом:

- передавай шило товаришеві ручкою вперед;
- не носи шило в кишені;
- тримай річ, що проколюєш, на дощечці.

Голками та шпильками:

- передавай голку товаришеві тупим кінцем;
- не губи голок: перевіряй їх кількість перед початком і закінченням

роботи;

- не заколюй голками одяг;
- не бери шпильки та голки до рота;
- зберігай їх в спеціальній подушечці;
- не ший дуже довгою ниткою;
- при шитті та вишиванні користуйся наперстком.

Граблями:

- перед початком роботи упевнись, що держак граблів не має тріщин, задирок;
- під час роботи не піднімай граблі високо над землею;
- не залишай їх зубцями доверху;
- зберігай граблі підвішеними зубцями догори, щоб уникнути небезпеки наступити на зубці і набити собі лоба.

Цвяхами і молотком:

- передавай цвях товаришеві капелюшком вперед;
- не розкидай цвяхи по підлозі — можуть постраждати ноги;
- не бери цвяхи до рота;
- слідкуй, щоб молоток міцно тримався на держаку, бо зіскочивши, він може завдати серйозної травми;
- забиваючи цвях, слідкуй за пальцями лівої руки.

Практичне заняття №4. (2год)

Тема: Здоровий спосіб життя – запорука позитивної результативності виховання дитини.

План:

1. Виявлення виховного рівня життєдіяльності родини.
2. Методика опосередкованого впливу на вихованця.
3. Пояснення альтернатив поведінки та допомога у створенні виховної атмосфери життєдіяльності родини.

Аудиторна робота:

1. Розробити зміст бесіди з пропаганди ЗСЖ для дітей та їх батьків, враховуючи вікові особливості та умовну сімейну ситуацію.

2. Для дітей різних вікових груп розробити план-конспект бесід (екскурсій) на тему: «Як берегти природу»

Література: 9, 16, 23, 26 – основна; 3, 11 – додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Розкрийте зміст поняття «загартовування».
2. Складіть власну програму самовдосконалення щодо виправлення негативної звички, якої б Ви хотіли позбутися.
3. Які програми щодо формування здорового способу життя у дітей та підлітків, впровадженні в Україні, Ви знаєте?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА ІЗ СІМ'ЄЮ



Тема 6. Організація дозвілля дітей різних вікових груп у роботі соціального гувернера

ПЛАН

1. Ігрові техніки в системі вуличної роботи соціального гувернера.
2. Технологія проведення вуличної ігротеки.
3. Музичні ігри. Танцювальні ігри. Ігри-атракціони. Спортивні ігри.
4. Ігрова програма.

1. Ігрові техніки в системі вуличної роботи соціального гувернера.

Основні завдання вуличної соціальної роботи гувернера:

- встановлення довірливих відносин з кризовими категоріями дітей та молоді, які більшість часу перебувають на вулиці і потребують допомоги соціального гувернера;
- сприяння в усвідомленні та прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем «вуличних» категорій дітей;
- консультування з питань, важливих для даної категорії, в умовах анонімності та конфіденційності;
- надання інформації про шляхи збереження здоров'я;
- переадресування до інших існуючих інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого фізичного та психічного насилля;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей;
- надання мінімальних соціальних послуг.

До основних форм вуличної соціальної роботи гувернера можна віднести:

- дискотеки;
- вуличний театр;
- консультування;
- діяльність пунктів соціальної підтримки;
- ігрові програми.

Класифікація ігор:

1. За напрямом виховних дій (музичні, танцювальні, інтелектуальні);

2. За видами інвентарю, який використовується (естафети, настільні ігри, аукціони);
3. За ставленням до творчості (репродуктивні, конструкторські, новаторські);
4. За кількістю учасників (з обмеженим колом гравців, командні, групові, масовки).

Ще одна класифікація пропонує розглядати ігри залежно від створення нового, оригінального в змісті та структурі гри:

- ігри, в яких відчувається нестача інформації;
- ігри, умови яких потребують доповнення;
- ігри, де визначено лише сюжет;
- ігри з суперечностями у змісті;
- ігри з запланованими помилками у змісті (з метою виправлення помилок учасниками);
- ігри за запланованим сюжетом і умовами, де оцінки, результати визначають учасники.

2. Технологія проведення вуличної ігротеки.

Ігротека на вулиці – це комплекс ігор, які пропонуються об'єктам і клієнтам вуличної соціальної роботи гувернера з метою створення умов для змістовного дозвілля, пропаганди здорового способу життя.

Слід розрізняти термін «ігротека на вулиці» як назву програми соціального спрямування, що об'єднує різноманітні форми застосування ігрових технологій, і як окрему форму ігрової роботи на вулиці. Вулична ігротека може існувати як один з напрямів соціальної програми (проекту) «Діти вулиці» і як самостійна програма. Це залежить, перш за все, від методичного вантажу соціальної служби, розробки технік вуличної соціальної роботи, підготовленості волонтерів і т. д.

Ігротека, як форма роботи, передбачає наявність необхідного реквізиту та ігротехніка (соціального працівника, соціального гувернера), який виступає у ролі організатора ігрової діяльності.

Обов'язки соціального гувернера:

1. Організація та проведення ігрової діяльності в умовах вуличного простору з урахуванням вікових особливостей дітей, з якими він працює.
2. Залучення дітей та підлітків до активних форм проведення дозвілля.
3. Дотримання норм психологічної та фізичної безпеки дітей.
4. Надання в разі потреби першої медичної допомоги.
5. Дотримання етичних норм поведінки та пропаганда здорового способу життя.
6. Налагодження добрих стосунків з клієнтами вуличної соціальної роботи та надання їм позитивної інформації.

3. Музичні ігри. Танцювальні ігри. Ігри-атракціони. Спортивні ігри.

Музичні ігри – пісні-повтори, пісні з рухами, шумові оркестри, караоке, пісенні аукціони, пісенні вікторини і т.д. («Вгадай мелодію», «Танець на газеті», «Пісенне коло»)

Танцювальні ігри – хороводи, народні танцювальні ігри («Коза», «Струмочок»), жартівливі ігри-танці, ігри для дискотек.

Ігри-атракціони – командні та індивідуальні змагання на влучність (влучення по мішені, дартс, закидання кілець, боулінг), змагання на силу (перетягування канату, армреслінг), жартівливі атракціони (конкурси із заплющеними очима, зв'язаними руками).

Спортивні ігри – їх використання в умовах вуличного простору передбачає не тільки організацію турнірів, змагань вуличних та дворових команд з різних видів спорту, але й інші форми профілактичної роботи з дітьми, з якими працює соціальний гувернер.

Перед організаторами спортивних ігор постають питання розробки Положення про проведення турніру або змагань в умовах вуличного простору, погодження з державними установами та органами правопорядку умов та часу проведення заходів, чіткого дотримання норм безпеки їх учасників.

В спортивній ігровій програмі обов'язково треба враховувати такі складові елементи як парад, представлення учасників заходу, організаторів та членів суддівської колегії, правил проведення турніру, церемонію нагородження призерів та переможців.

Велику увагу слід приділити інформаційно-технічному забезпеченню заходу (наявність стенду з результатами жеребкування, статистичною інформацією; спортивне та ігрове обладнання, форма учасників змагань; звукове підсилення та кваліфікований коментар ходу проведення заходу з відповідною інформацією про організаторів, партнерів та спонсорів). Рекомендується проводити подібні ігрові програми після відповідної інформаційної підготовки та збору попередніх заявок команд на участь в турнірі або змаганнях.

4. Ігрова програма.

Ігрова програма – складна форма організації ігрової діяльності в умовах вуличного простору, яка передбачає наявність єдиної теми, ідеї і проблеми соціальної спрямованості, пов'язана логікою чи певною сюжетною лінією і побудована відповідно до законів композиції.

Тематична ігрова програма – присвячена певній темі (календарній, профілактичній, професійній) і вимагає чіткого дотримання єдності сюжетної лінії та композиції.

Комбінована ігрова програма – складається з різноманітних ігрових майданчиків, проходження яких не вимагає послідовності, певного маршруту. Але учасники мають можливість ознайомитись і спробувати свої сили в різних формах ігрової діяльності. Серед ігрових майданчиків дітям можна запропонувати такі: «Давайте познайомимось» (ігри на знайомство), «Коло друзів» (ігри в колі), «Ігри нашого двору», «Чи знаєш ти свої права?».

«Малюнки на асфальті», «Караоке». Комбінована форма ігрової програми найчастіше використовується в практиці районних соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді під час проведення загальноміських та районних заходів соціального спрямування.

Театралізована ігрова програма - ігрова програма з елементами театралізації і перевтілення ведучого програми. Прийоми театралізації:

- умовна театралізація;
- театралізація через героя (ведучий виступає в ролі героя: літературного, історичного, представника певної професії, соціальної групи). Можлива театралізація через декількох героїв чи змін образів.

- «глобальна» театралізація – театралізованими героями стають всі учасники програми.

Ігрова акція – являє собою масовий захід, основним змістовим засобом ідеї якого є гра. Гра ілюструє тему акції та підкреслює значущість проблеми.

Практичне заняття №5.

Тема: Використання можливостей соціуму в організації соціально-виховної діяльності гувернера з дитиною.

План:

1. Методика розробки варіативності проведення навчально-виховних занять гувернера з вихованцем.
2. Допомога родині у відновленні традицій народу, формуванні позитивних елементів під час сімейних свят, їх виховний вплив.
3. Функції соціального гувернера під час дозвілля.
4. Організація дозвілля дітей у сім'ї.

Аудиторна робота:

1. Підготувати проект сценарію сімейного свята за наступним планом:
 - Кому адресоване свято, які потреби задовольняє.
 - Цільове призначення свята, завдання.
 - Які види дозвіллевой діяльності включає.
 - Передбачувані форми діяльності.
 - Характеристика ресурсів.
 - Умови, необхідні для організації свята.

Література: 13, 18, 22, 24, 25 – основна; 4, 13 - додаткова

Лабораторне заняття №5.

Тема: Терапевтичні засоби в роботі соціального гувернера.

Аудиторна робота:

1. Проаналізувати психомалюнки дітей (емоційний стан, настрої, і т.д.)
2. Музикотерапія як допоміжно-розвиваючий засіб розвитку вихованця.
3. Вивчення танцювальних рухів за методикою А. Гірсона.

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти сценарій для інтерактивного театру, використовуючи елементи: данс-терапії, пантоміми, арт-терапії, музикотерапії.



Питання для самоперевірки:

1. Який виховний потенціал містить ігрова діяльність?
2. Визначити специфіку використання гри в умовах вуличної соціальної роботи гувернера.
3. Дайте характеристику класифікацій ігор, що доцільно використовувати в роботі соціального гувернера.
4. Наведіть приклади зміни позиції, ролі соціального гувернера під час проведення гри.



Тема 7. Технології діяльності соціального гувернера з дітьми з обмеженими функціональними можливостями

ПЛАН

1. Сутність та зміст соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями.
2. Алгоритм діяльності соціального гувернера у сім'ї, яка виховує дитину-інваліда.
3. Індивідуальна програма реабілітації дитини-інваліда.

1. Сутність та зміст соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями.

У сучасній науці існує значна кількість підходів до теоретичного осмислення проблем інвалідизації в цілому і соціальної реабілітації інвалідів.

Згідно Декларації про права інвалідів (ООН, 1975 р.) інвалід – це будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і (або) соціального життя через недолік, будь-то природженого чи ні, його (її) фізичних або розумових можливостей.

Інвалідність у дітей визначається значним обмеженням життєдіяльності, що приводить до соціальної дезадаптації унаслідок порушень розвитку і зростання дитини, здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, спілкування, трудової діяльності в майбутньому.

Найпоширенішими в сучасній психолого-педагогічній і медико-соціальной літературі є поняття „діти з особливостями розвитку” і „діти з обмеженими можливостями”. Поняття „діти з обмеженими можливостями” охоплює категорію осіб, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормальними для людини даного віку. Це поняття характеризується непомірністю або недостатністю в порівнянні із звичайним в поведінці або діяльності, може бути тимчасовим або постійним, а також прогресуючим і регресивним.

За сучасних умов соціально-економічної кризи гостро постає питання соціально-психологічної інтеграції дітей-інвалідів, які не залучені до спільної громадської діяльності. Ми маємо усвідомити, що головна проблема дитини з особливими потребами – це порушення її зв’язку з навколишнім світом, в обмеженні спілкування, в доступі до культурних цінностей, а інколи – і до елементарного навчання.

Основною передумовою успішного вирішення актуальних проблем соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями є державна політика щодо інвалідів. У зв’язку з цим важливим завданням держави є забезпечення соціальної захищеності інвалідів, створення необхідних умов для індивідуального розвитку, реалізації інтелектуального чи творчого потенціалу.

Соціальна реабілітація – комплекс заходів, направлених на відновлення людини в правах, соціальному статусі, на поліпшення її здоров’я та дієздатності.

Під реабілітацією дітей з обмеженими можливостями також прийнято розуміти систему медичних, педагогічних, психологічних, соціально-економічних та інших заходів, направлених на ліквідацію або корекцію патологічних змін, що порушують хід нормального розвитку дитячого організму і на максимально повну і ранню соціальну адаптацію дитини, формування у неї позитивного відношення до життя, суспільства, сім’ї, навчання, трудової діяльності; це процес включення дитини з відхиленнями в розвитку в соціальне середовище, в нормальну суспільно корисну діяльність і адекватні взаємовідносини з однолітками.

Соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями передбачає поетапну роботу: організаційний етап, прогностичний, етап підтримки та стимуляції, активно-реабілітаційний. Процес соціальної реабілітації, навіть при сприятливому збігу обставин, розгортається нерівномірно і може бути обумовлений низкою складнощів, тупиків, що вимагають сумісних зусиль дорослого і дитини.

Згідно Закону „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” реабілітаційними є заклади, що здійснюють процес реабілітації інвалідів у відповідності до реабілітаційних програм. У процесі соціальної реабілітації розв’язуються три групи задач: адаптація, автоматизація і активізація особи.

Вирішення цих задач, по суті суперечливих і в той же час діалектично єдиних, істотно залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників.

Процес соціальної реабілітації, навіть при сприятливому збігу обставин, розгортається нерівномірно і може бути обумовлений низкою складнощів, тупиків, що вимагають сумісних зусиль дорослого і дитини.

Труднощі реабілітації можуть бути пов'язані і з тим, що усередині соціуму спостерігається „розмитість” образів рольової поведінки (наприклад, стираються межі між уявленням про упевненість і агресивну поведінку, між чоловічим і жіночим способом життя). У зв'язку з цим у дитини періодично з необхідністю встає задача самовизначення, як з приводу змісту самої соціальної ролі, так з приводу способів її втілення. Умови організації життєдіяльності дітей в інтернатах створюють зовнішні труднощі для успішної соціальної реабілітації, проте, у даної групи дітей існують внутрішні труднощі, які пов'язані з особливостями їх психічного розвитку.

Труднощі соціальної реабілітації, як правило, породжують гіпертрофовану адаптованість до соціальних процесів, тобто соціальний конформізм або гіпертрофовану автономність, тобто повне неприйняття норм відносин, що складаються в соціумі.

Причини виникнення проблем входження дитини в систему соціальних відносин можуть бути самими різними, перш за все, вони пов'язані з неадекватним сприйняттям дітьми-інвалідами тих вимог, які пред'являє навколишній соціум.

Головне, що повинен враховувати соціальний педагог, – це те, що його діяльність є не вузькоспеціалізованою, а є широким спектром послуг, що надаються дітям-інвалідам та їх сім'ям. Причому діти, розвиток яких істотно порушений, звичайно відразу потрапляють в поле зору фахівця, і потреби в створенні системи професійної допомоги, як правило, очевидні. Навпаки, розпізнавання дітей, яким лише загрожує ризик порушення розвитку, може бути ускладнено, і характер і форми професійних послуг в цьому випадку також не представляються очевидними.

Зазначимо, що заходи соціальної реабілітації та підтримки дітей-інвалідів можуть мати більший ефект, якщо вони проводимуться в умовах реабілітаційного центру.

2. Алгоритм діяльності соціального гувернера у сім'ї, яка виховує дитину-інваліда.

Зміст роботи соціального гувернера з дітьми (включаючи підлітків і молодь до 18 років) з функціональними обмеженнями, як правило, включає такі напрями:

- вивчення соціально-психологічного стану клієнта;
- соціально-педагогічне дослідження особливостей соціалізації дитини;
- побутова реабілітація (навчання елементам самообслуговування та дотриманню найпростіших норм поведінки в різних мікросоціумах);
- психологічне консультування дітей;
- консультування членів сімей, де виховуються діти-інваліди, з правових та психолого-педагогічних питань;
- психолого-педагогічна корекційна робота;

- розвиток потенційних творчих можливостей дітей;
- формування особистісних якостей дітей спеціальними засобами психологічного тренінгу;
- організація культурно-дозвіллевої діяльності дітей через проектування та впровадження різноманітних програм та форм роботи соціальних служб;
- професійна орієнтація підлітків і молоді з інвалідністю;
- лобювання пропозицій на рівні органів місцевої влади і самоврядування щодо поліпшення соціальної роботи з дітьми, підлітками і молоддю з інвалідністю;
- координація діяльності різних соціальних інститутів, що опікуються проблемами дітей-інвалідів.

3. Індивідуальна програма реабілітації дитини-інваліда.

Відповідно до Постанови КМУ від 23.05.2007 року № 757 *індивідуальна програма реабілітації інваліда (ІПР)* – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з визначенням порядку, місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей інваліда та дитини-інваліда.

Індивідуальна програма реабілітації інваліда розробляється відповідно до Державної типової програми реабілітації інвалідів, затвердженої постановою КМУ від 08.12.2006 р № 1686 “Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів”, для повнолітніх інвалідів - медико-соціальною експертною комісією (далі–МСЕК), для дітей-інвалідів – лікарсько-консультативними комісіями (далі–ЛКК) лікувально-профілактичних закладів.

Індивідуальна програма реабілітації інваліда є обов’язковою для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, реабілітаційними установами, підприємствами, установами, організаціями, в яких працює або перебуває інвалід, дитина-інвалід, незалежно від їх відомчої підпорядкованості, типу і форми власності.

Індивідуальна програма реабілітації має для інваліда, дитини-інваліда рекомендаційний характер. Інвалід (законний представник дитини-інваліда) має право відмовитися від будь-якого виду, форми та обсягу реабілітаційних заходів, передбачених його індивідуальною програмою реабілітації, або від усієї програми в цілому. Інвалід (законний представник дитини-інваліда) самостійно вирішує питання про вибір та забезпечення конкретними засобами чи послугами реабілітації, включаючи засоби пересування, вироби медичного призначення, друковані видання зі спеціальним шрифтом, звукопідсилювальну апаратуру, санаторно-курортне лікування тощо в межах його індивідуальної програми реабілітації.

Індивідуальна програма розробляється протягом одного місяця з дня звернення інваліда до МСЕК, а законного представника дитини-інваліда - до ЛКК щодо встановлення інвалідності.

Фахівці МСЕК або ЛКК роз’яснюють інваліду чи законному представнику дитини-інваліда мету індивідуальної програми, її завдання,

очікувані результати та порядок виконання, а також інформують про її рекомендаційний характер.

Індивідуальна програма складається за формою, затвердженою в установленому порядку МОЗ за погодженням з Мінпраці, МОН і Мінсім'ямолодьспортом, та на підставі відомостей акта огляду МСЕК або медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років.

Під час огляду осіб чи дітей віком до 18 років з метою встановлення інвалідності МСЕК або ЛКК з урахуванням виду захворювання, фактичних потреб, віку, статі визначає оптимальні види, форми, обсяги, місце і строки проведення медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, потребу в технічних та інших засобах реабілітації, виробих медичного призначення.

Індивідуальна програма розробляється за участю інваліда чи законного представника дитини-інваліда фахівцями МСЕК або ЛКК із залученням у разі потреби спеціалістів закладів охорони здоров'я, органів соціального захисту, державної служби зайнятості, органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонду соціального захисту інвалідів та інших органів, які провадять діяльність у сфері реабілітації інвалідів.

У разі письмової відмови інваліда, законного представника дитини-інваліда від виконання індивідуальної програми в цілому або від будь-якого передбаченого нею виду, форми, обсягу або місця проведення реабілітаційних заходів у програмі робиться відповідний запис.

Індивідуальна програма готується у двох примірниках, які підписуються головою МСЕК або ЛКК та завіряються її печаткою. Перший примірник індивідуальної програми видається інваліду чи законному представнику дитини-інваліда, а другий примірник залишається у МСЕК або ЛКК.

МСЕК або ЛКК надсилає засвідчені в установленому порядку копії індивідуальної програми лікувально-профілактичному закладу, органу праці та соціального захисту населення за зареєстрованим місцем проживання інваліда чи дитини-інваліда, а у разі потреби - реабілітаційній установі, учасникам реабілітаційного процесу та навчальним закладам.

У разі потреби в оперативному коригуванні індивідуальної програми фахівці реабілітаційних установ можуть змінювати обсяг, строк та черговість проведення реабілітаційних заходів.

Контроль за виконанням індивідуальної програми здійснюється в установленому законодавством порядку.

МСЕК або ЛКК під час чергового огляду інваліда чи дитини-інваліда за зверненням реабілітаційної установи або у порядку нагляду за виконанням індивідуальної програми, але не рідше ніж один раз на два роки, переглядає реабілітаційні заходи, передбачені індивідуальною програмою.

Форми індивідуальних програм реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядок їх складання затверджені наказом МОЗ України від 08.10.2007 р, № 623.

Фінансування реабілітаційних заходів індивідуальної програми здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному та місцевих бюджетах на цю мету, та інших джерел.

Практичне заняття №6.

Тема: Соціокультурна реабілітація як провідна функція соціального гувернера у роботі дитиною-інвалідом.

План:

1. Особливості життєдіяльності сім'ї, що виховує дитину з обмеженими функціональними можливостями.
2. Напрями та моделі роботи соціального гувернера з сім'єю, що має дитину-інваліда.
3. Партнерство як ідеальна форма взаємодії соціального гувернера із сім'єю, що має дитину-інваліда.

Аудиторна робота:

1. Опрацювати довідкову та спеціальну медичну, психологічну та соціально-педагогічну літературу та скласти «Словник соціального гувернера, що працює з дитиною-інвалідом.

Література: 4, 10, 20, 21 – основна; 8, 14, 15 – додаткова



Питання для самоперевірки:

1. Дайте власне визначення поняттю «дитина з обмеженими функціональними можливостями».
2. В чому полягає різниця між соціально-виховним простором та соціально-освітнім середовищем?
3. Визначте складові соціально-освітнього середовища.



Тема 8. Технології роботи соціального гувернера з неблагополучними сім'ями.

ПЛАН

1. Поняття сімейного неблагополуччя.
2. Етапи роботи соціального гувернера із кризовими сім'ями.

1. Поняття сімейного неблагополуччя.

Неблагополучна родина в психолого-педагогічній літературі розглядається насамперед з погляду впливу свого морального потенціалу на розвиток і формування особистості дитини. Неблагополучна родина найчастіше є причиною появи соціально запущених дітей і підлітків з девіантною поведінкою. І хоча в таких родинах також виростають достатньо соціалізовані діти, але це скоріше виняток, ніж поширене явище.

Слід мати на увазі, що неблагополучну родину не можна ототожнювати з родиною *асоціальною*. Поняття неблагополуччя розглядається саме з погляду завдань виховання дитини. Якщо асоціальна сім'я (де існує алкоголізм, наркоманія, злочинність тощо) завжди є неблагополучною для дитини, то соціалізована сім'я може бути як благополучною, так і неблагополучною з точки зору соціальних і біологічних інтересів дитини. Тобто, з погляду виконання інших соціальних функцій, окрім виховної стосовно дитини, інколи родина може бути достатньо соціалізованою. (Хоча це й нечасте явище, – скоріше, там, де є неблагополуччя стосовно виховання дитини, порушені й інші сімейні функції.) Але ця зовні благополучна, за формальними ознаками достатньо соціалізована сім'я може бути для дитини неблагополучною, якщо стає причиною психічного напруження, навіть захворювання. Протест дитини може втілитися у небажані дії, ненормативну поведінку (бродяжництво, вибір поганих друзів, виникнення різних видів залежностей, протиправні вчинки).

Отже, *неблагополучними* (інколи їх називають проблемними) щодо становища дітей прийнято вважати сім'ї, які в силу різних причин повністю або частково втратили свої виховні можливості, у результаті чого в них складаються несприятливі умови для виховання дитини.

Саме ці сім'ї в першу чергу становлять *об'єкт соціальної роботи ЦССМ*. Сім'ї, що ведуть асоціальний спосіб життя або відзначаються неблагополуччям стосовно своїх членів, які за віком не є дітьми та молоддю, не можуть розглядатися як об'єкт першочергової діяльності ЦССМ. Ними повинні займатися інші структури.

Сім'ї, які потребують уваги соціальних гувернерів, можуть бути класифіковані за такими несприятливими умовами виховання дітей:

- *соціально-демографічними* (неповні, багатодітні, сім'ї, що перебувають у процесі розлучення тощо);
- *матеріально-побутовими* (малозабезпечені, сім'ї, де є безробітні, тощо);
- *медико-соціальними* (сім'ї де є інваліди, алкоголіки, наркомани, психічно хворі тощо);
- *психологічними і соціально-педагогічними* (сім'ї, де простежуються недобра психологічна атмосфера, емоційно-конфліктні взаємини, педагогічна некомпетентність батьків тощо);
- *соціально-правовими* (сім'ї, де простежуються криміногенні прояви способу життя, є раніше засуджені тощо).

2. Етапи роботи соціального гувернера із кризовими сім'ями.

Практична соціальна робота з неблагополучною родиною ґрунтується на кількох головних процесах, які становлять зміст етапів типового технологічного алгоритму роботи з клієнтом: *визначення проблеми клієнта, розробка плану, реалізація намірів та оцінка результату*. Визначення проблеми і розробка плану відбуваються на першому, підготовчому етапі роботи так само, як і вивчення ситуації, психосоціальна діагностика та документування даних.

Перший етап

Для виявлення в життєдіяльності сім'ї тих порушень, (матеріального, соціального, медичного, психологічного характеру тощо) які призвели до неблагополуччя, виникнення психологічного дискомфорту в одного чи декількох членів, необхідно всебічно вивчити сім'ю, визначити головні проблеми.

Процес визначення проблеми клієнта включає діагностику різних показників, які слугують розпізнаванню особливостей проблеми та її причин. Для отримання необхідної інформації та постановки сімейного діагнозу можна застосувати показники визначення благополуччя/неблагополуччя сім'ї за такими чотирма сферами:

1. Почуття і думки людини стосовно самої себе (самооцінка).
2. Засоби, способи, за допомогою яких люди передають одне одному різноманітну інформацію, діляться переживаннями і думками (способи комунікації).
3. Правила, яких дотримуються і якими керуються люди у своєму житті. Вони в сукупності становлять сімейну систему.
4. Методи, за допомогою яких сім'я здійснює свої зв'язки з іншими соціальними інститутами (соціальні зв'язки).

Щоб визначити проблему, слід мати на увазі, що проблемна (неблагополучна) сім'я характеризується:

- низькою самооцінкою;
- нецілеспрямованими, переплутаними, неясними комунікаціями;
- ригідними, інертними, стереотипними, негуманними, не спрямованими на допомогу іншим і такими, що надмірно обмежують життя, правилами поведінки;
- соціальними зв'язками, наповненими страхом і загрозою.

Інформація про неблагополучні сім'ї може надходити як від самих членів сім'ї, так і з інших джерел (наприклад, органів освіти, органів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, органів у справах сім'ї та молоді, органів опіки і піклування, житлово-комунальних служб, підприємств, установ, громадських організацій, від громадян тощо).

Зібрана інформація дає можливість зробити аналіз таких характеристик сім'ї, як: *життєвий цикл (динаміка); структура; функції; відносини*, які склалися.

З'ясувати, на якій стадії життєвого циклу перебуває сім'я, допоможе бесіда соціального працівника з родиною (клієнтом), у процесі якої важливо

з'ясувати, як давно виникла проблема, що відбувалося в сім'ї в той час (наприклад, народження другої дитини, розлучення батьків тощо).

Для аналізу інформації важливо також уявляти *структуру* сім'ї. А саме: яка сім'я за складом, віком, як у сім'ї розподілені права і обов'язки, які процеси в сім'ї хвилюють найбільше, коли і хто визначив цю проблему і звернувся за допомогою.

З'ясувати, чи порушені *функції* сім'ї, які саме і як це проявляється, допоможуть запитання, спрямовані на уточнення проблеми. Основні функції сім'ї включають виховну, господарсько-побутову, емоційну, духовного спілкування, первинного соціального контролю, сексуально-еротичну. Причини порушення кожної з них можуть бути різні. Наприклад, причиною порушення виховної функції може бути як відсутність у батьків відповідних знань і навичок, так і негаразди в їхніх стосунках (конфлікти з питань виховання тощо).

Важливим показником неблагополуччя сім'ї є з'ясування *міжособистісних стосунків* у сім'ї, процесів, які супроводжують ці стосунки.

Методами збору інформації на етапі початкового визначення ознак неблагополуччя сім'ї можуть бути інтерв'ю, спостереження, анкетування, опитування, тестування, аналіз документів тощо.

Результатом вивчення сім'ї (діагностики) стає складання висновку про стан конкретної сім'ї, основні проблеми і тенденції, що їй властиві, характер зв'язків, котрі сформувалися при взаємодії як членів сім'ї один з одним, так і з оточенням.

Для діагностики особливостей сім'ї соціальному гувернерові варто мати чіткі уявлення про основні показники благополуччя чи неблагополуччя сім'ї, а також з'ясувати уявлення самих членів сім'ї про своє життя, їхнє ставлення до себе, інших людей, причини сімейного неблагополуччя. Цьому слугують спеціальні методики, широко описані в літературі.

Наприклад, якщо йдеться про психосоціальну діагностику проблемної поведінки дітей, яка часто зумовлюється окремими порушеннями емоційно-вольової та особистісної сфер (за умови відсутності аномалій психічного розвитку), з успіхом застосовуються відомі діагностичні засоби, спрямовані на з'ясування емоційного стану (рівень тривоги, настрої, страхи), характеру спілкування і взаємодії з оточуючими, індивідуальних особливостей (8-колірний тест Люшера, шкала оцінки тривожності К. Спілбергера–Ханіна, САН, шкала депресії, методика оцінки настрою, оцінка емоційного стану за А. Уесман, Д. Ріксон, тест С. Айзенка, запитальник Дж. Кеттела, ПДО О. Лічко, методика “Незакінчені речення”, метод С. Розенцвейга, шкала рівня суб'єктивного контролю, тест Т. Лірі, тест “Дім-дерево-людина”, тест “Неіснуюча тварина”, малюнок сім'ї тощо).

Якщо йдеться про діагностику стосунків батьків з дітьми та з'ясування типу виховання, притаманного даній сім'ї, можна використовувати такі методики як “Аналіз сімейних взаємостосунків” (АСВ) Е. Ейдеміллера, “Тест-запитальник батьківського ставлення” А. Варги, запитальник “Вимірювання

батьківських установок і реакцій” Е. Шефера, “Сімейний тест стосунків” – модифікований варіант тесту І. Марковської.

Для додаткового дослідження емоційного стану сім’ї та сімейних стосунків можуть бути корисні тести Т. Лірі, запитальник “Аналіз сімейної тривоги” Е. Ейдемільера, запитальник “Конструктивно-деструктивна сім’я” Е. Ейдемільера, кольоровий тест ставлень А. Еткінда тощо.

Одним з популярних діагностичних методів є застосування *пентаграми Гінгера*, яка наочно репрезентує багатовимірний підхід до людини.

Ця пентаграма має вигляд зірки і символізує людину. Автори методики розглядають промені зірки як п’ять головних вимірів людської діяльності:

1. *Фізичний вимір*: тіло, сенсорика, моторика, сексуальність тощо.
2. *Афективний вимір*: душа (“серце”), почуття, любовні стосунки, інша людина.
3. *Раціональний вимір*: мозок (“голова”), думки, творча уява.
4. *Соціальний вимір*: стосунки з іншими людьми, людське, культурне оточення.
5. *Духовний вимір*: місце і значення людини в оточуючому космосі і глобальній екосистемі.

Вивчення ситуації за такою методикою (умовно просуваючись за променями зірки-пентаграми за годинниковою стрілкою) дає можливість отримати інформацію щодо самоідентифікації клієнта за п’ятьма вимірами, кожен з яких відрізняється не лише за суттю, а й за кількісною ознакою (від особи до всесвіту). Соціальний гувернер може скласти психологічний “портрет” клієнта, який включатиме:

1. Ставлення до власного тіла (аспект однієї людини).
2. Афективні стосунки з коханою людиною (аспект пари).
3. Інтелектуальні зв’язки (аспект кількох людей).
4. Ширші соціальні зв’язки (аспект груп людей, громади).
5. Причетність до усього світу (аспект розширення зв’язків).

В ідеалі, здорова людина характеризується відносною рівновагою часу, який витрачається у житті на:

- стосунки людини з собою (роздуми, читання, медитації тощо);
- стосунки двох (дружба, любов, сексуальність);
- групові стосунки (навчання, праця, дозвілля тощо);
- стосунки з суспільством (участь в економічному, політичному житті тощо);
- стосунки зі світом (сприйняття проблем і цінностей екології, філософії, духовності, етики, моралі, релігії тощо).

Поведінка людини зумовлена всіма п’ятьма вимірами, і чим гармонійніше вони розміщуються на пентаграмі-зірці, тим більш благополучним можна вважати психологічну характеристику. І навпаки, дисгармонія такого креслення дозволяє виявити “проблемні” сторони людського буття. Коли визначені ті виміри, які мають ознаки недорозвитку (неблагополуччя) клієнта, сім’ї тощо, можна розробляти стратегію впливу, яка має на меті гармонізувати ситуацію.

При вивченні сімейної ситуації надзвичайно важливо виявити особливості, які зумовили неспроможність родини впоратися з проблемами самостійно. Тому до діагностичного аналізу можна включати метод виявлення і вивчення типових “слабких місць” сім’ї. Прикладом одного з поширених методів подібного призначення може слугувати діагностична схема *трьохосьової класифікації проблемних сімей*.

Перша вісь – порушення розвитку сім’ї, – це сукупність труднощів, які відображають етапи розвитку будь-якої родини (первинна дисфункція). Вона пов’язана з труднощами встановлення стосунків, які б задовольняли подружжя; проблемами, які виникають з народженням дитини; з важкими етапами розвитку сім’ї, коли дорослі діти створюють власну сім’ю і залишають батьківський дім тощо. Це також ускладнення і варіації розвитку сім’ї за етапами, сімейні кризи, пов’язані з розлученням подружжя, хронічна нестабільність родини через регулярну відсутність одного з її членів тощо.

Друга вісь – порушення сімейних підсистем. Це: дисфункція в подружніх стосунках (порушення взаємодоповнюваності, конфлікт інтересів подружжя, патологічна залежність одного з них); порушення в підсистемі “батьки–діти” чи “брати–сестри”.

Третя вісь – порушення функціонування сімейної групи. Вона містить, по-перше, порушення інтеграції окремих членів родини (дезінтеграція сім’ї; патологічно інтегрована сім’я – випадок, коли членам родини нав’язують непритаманні їм соціальні ролі). По-друге, це низка порушень у взаєминах родини з навколишнім світом (соціально ізольовані сім’ї, сім’ї людей з відхиленнями у поведінці тощо).

Наступним кроком технології роботи соціального працівника з неблагополучною родиною стає розробка методики втручання. Природно, воно має здійснюватися не спонтанно, а за чітко визначеним планом. Уже під час оцінки ситуації і потреб сім’ї та її окремих членів соціальний працівник інформує клієнтів про необхідність розробки плану співпраці. При цьому важливо визначити пріоритети діяльності, адже більшість проблем мають багатосторонній характер. Важливо, щоб клієнти брали активну участь у визначенні пріоритетів, тобто тих завдань, які слід вирішити в першу чергу.

У загальному вигляді пріоритети діяльності з неблагополучними сім’ями можна класифікувати за такими *напрямами роботи соціального гувернера*:

- соціальна опіка, допомога та патронаж соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу;
- попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров’я дітей та молоді і запобігання такому впливу;
- відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей та молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загальновизнаними суспільними правилами і нормами;

- контроль за додержанням вимог законодавства щодо захисту прав і свобод дітей та молоді.

Основними *видами соціальних послуг* для неблагополучних сімей є:

- психологічні, соціально-педагогічні, юридичні, соціально-медичні, соціально-економічні, інформаційні;
- соціальний супровід, соціально-профілактична робота із запобігання правопорушень та наслідків негативних явищ у сім'ї разом з органами внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти, службами у справах неповнолітніх;
- здійснення соціально-реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації.

Різні причини неблагополуччя вимагають надання різних видів послуг, які конкретизуються найчастіше за такими *групами*:

- надання прямої матеріальної допомоги;
- психолого-педагогічна робота з родиною;
- сприяння поліпшенню матеріального становища родини;
- сприяння навчанню та розвитку дитини;
- сприяння захисту здоров'я та оздоровлення дитини;
- представництво та захист прав дитини;
- сприяння відновленню та налагодженню контактів між батьками та дітьми, соціальним оточенням.

Розробляючи план дій соціальний працівник повинен мати на увазі необхідність дотримання таких *принципів*:

- співпраці з іншими спеціалістами і службами;
- активності дій;
- своєчасності та ефективності втручання;
- концентрації на головному напрямі розв'язання проблеми;
- конфіденційності.

Соціальну роботу із сім'ями прийнято розподіляти на такі види:

- екстрені дії, спрямовані на виживання родини (термінова соціальна допомога, надання притулку, негайне вилучення з родини дітей, що зазнають жорстокого ставлення, перебувають у небезпеці чи залишені без піклування батьків);
- діяльність, спрямована на підтримку стабільності родини;
- заходи, спрямовані на соціальний розвиток родини та її членів.

Плануються методи, засоби втручання, обробки та аналізу інформації, можливі варіанти висновків та рекомендацій. У разі потреби планується використання різних технік психологічної підтримки (наприклад, методика вербалізації емоційних станів, програвання ролей один одного, методика опосередкованого сімейного спілкування тощо).

Особливо важливо вірно спланувати стратегію пошуку порушень у сім'ї та їх корекції, тобто передбачити основні напрями співпраці з клієнтом, мету, завдання й бажані результати на весь час роботи. Цьому сприяє узагальнення даних, зібраних раніше в ході діагностики, їх аналіз та виявлення думок усіх

учасників процесу планування, документування і подальшої реалізації соціальної роботи з клієнтом.

Другий етап

Після того як план сформульовано, починається його реалізація. У цьому процесі беруть участь обидві зацікавлені сторони (соціальний гувернер і клієнт). Кожен з них бере на себе те завдання, яке йому під силу. На цьому етапі для клієнта особливе значення мають ситуації успіху. Завдання соціального гувернера – дати кожному клієнту можливість пережити радість досягнення, повірити в себе.

Реалізація плану передбачає застосування різноманітних процедур із вибору та апробації обраної послідовності використання методів та засобів допомоги. Їх зміст залежить від конкретного випадку неблагополуччя в конкретній сім'ї. На цьому етапі соціальний гувернер прагне налагодити зв'язки між сім'єю та іншими місцевими службами і установами, які можуть і повинні надалі надавати постійну допомогу сім'ї. Він інформує ці служби про потреби сім'ї, а сім'ю – про види допомоги і послуги, які вона може отримувати від цих служб.

Оскільки неблагополуччя сім'ї може проявлятися в різних сферах життєдіяльності, потрібні й різні підходи до його усунення. Наприклад, *матеріальне неблагополуччя* сім'ї може бути вирішене шляхом працевлаштування членів сім'ї, оформленням пільг, субсидій, інвалідності, матеріальної допомоги в кризовій ситуації тощо. *Неблагополуччя, пов'язане з проблемами здоров'я*, може потребувати діагностики і лікування хвороб дітей і дорослих, набуття навичок здорового способу життя, профілактики хвороб, наркологічної допомоги. *Неблагополуччя в сфері духовного і морального здоров'я* може потребувати вирішення проблем алкогольної залежності, перегляду ціннісних орієнтацій членів сім'ї тощо. *Неблагополуччя в сфері виховання дітей* можливо подолати шляхом надання педагогічної, психологічної, логопедичної, психотерапевтичної допомоги дітям, юридичної допомоги дорослим членам сім'ї. *Неблагополуччя в сфері внутрішніх та зовнішніх комунікацій сім'ї* можна подолати шляхом відновлення чи побудови нових соціальних зв'язків, сприяння у вирішенні конфліктів тощо.

Слід пам'ятати, що теоретичні основи соціально-педагогічної допомоги родині на етапі безпосередньої реалізації втручання ґрунтуються на принципі “допомога для самопомоги”. Це передбачає, передусім, виявлення внутрішніх резервів у родині і розвиток у її членів навичок і умінь альтернативної поведінки по відношенню до тієї, яка призвела до виникнення неблагополуччя.

Соціальний гувернер ще на першому (підготовчому) етапі має переконати членів сім'ї, що всю відповідальність за те, щоб застосовувати на практиці нові (альтернативні) навички й уміння несуть вони самі, оскільки ніхто інший не зможе за них це робити. Соціальні служби у змозі лише допомогти розвинути навички альтернативної поведінки, навчити, створити для цього сприятливі умови.

Крім того, слід дотримуватися в роботі з неблагополучною сім'єю принципу індивідуалізації допомоги (зосередження роботи на клієнті, її орієнтація на резерви, які потенційно є саме в цього клієнта) та принципу забезпечення легкого доступу до родини (завдяки створенню довірливих взаємин із працівником).

Кваліфікований соціальний гувернер завжди має на увазі, що успішна реалізація різноманітних методів і засобів втручання з метою допомоги неблагополучній родині використовує системний підхід. Тобто втручання охоплює комплекс людей, явищ, взаємин, зв'язків, а не лише одного чи кількох клієнтів – членів родини. Системний підхід вимагає простеження закономірностей, що діють у цих комплексах, а люди, як їх складова, розглядаються як активні особистісні системи, втягнуті у складне переплетіння взаємин соціального середовища. Взаємодія (інтерація) між особистістю і середовищем характеризується наявністю зворотних реакцій.

Отже перше, що впливає з цього, – те, що всі фігуранти, включені у процес допомоги або такі, що іншим чином впливатимуть на ситуацію, у тому числі й соціальний працівник, фахівці-консультанти тощо також стають частиною системи, взаємозалежними від інших людей, стосунків, умов допомоги.

Друге, що впливає з цього, – успішне консультування проблемних родин потребує цілісного вивчення всієї сфери зв'язків родини. Тобто не лише членів родини клієнта, а й усієї системи, причетної до ситуації (наприклад, зв'язків і взаємин, що походять від структур навчання, роботи, дозвілля, оточення за місцем проживання, родичів тощо).

Важливо також на етапі реалізації втручання постійно підтримувати в індивідуальній роботі з родиною конструктивну перспективу для кожного з її членів. Тобто формувати і підтримувати переконання членів родини, що результати взаємин у кожній конкретній ситуації залежать не лише від їх фізично виконаних дій сьогодні, сказаних у цей момент слів тощо. Багато що залежить також від їхнього розуміння того, якими вони хочуть бачити ці ситуації у позитивній перспективі. Тоді вони уже зараз можуть вводити елементи альтернативних поведінкових моделей, конструювати наявну дійсність у перспективному напрямі.

Методи втручання, що застосовуються на етапі реалізації, вельми різноманітні, обираються залежно від конкретних завдань допомоги і особливостей ситуації в родині, можуть втілюватися окремо або комбіновано, одночасно або послідовно. Готових рецептів методичного забезпечення на всі випадки бути не може, усе залежить від особливостей випадку, можливостей

власне соціальних служб та їх співробітництва з іншими фахівцями й установами.

Важливо, щоб методи втручання обиралися відповідно до тих форм, які соціальний працівник вважає доречними в даний час і в даній ситуації. Таких форм в узагальненому вигляді можна виокремити три:

- індивідуальна робота з членом родини окремо;
- спільна робота з усіма членами родини;
- групова робота, що виходить за межі родини.

Індивідуальна робота прагне компенсувати окремому члену сім'ї досвід позитивного ставлення до інших членів, якого зазвичай бракує у неблагополучних сім'ях. Адже ці сім'ї мають великий досвід конфліктів, розлучень, завдання взаємних образ членами сім'ї один одному тощо. Усе це відбувається досить часто на тлі інших соціальних та економічних негараздів позасімейного походження, що підсилює негативні стосунки. Натомість доброзичливих відносин, взаємоповаги, любові членам сім'ї бракує.

Індивідуальні бесіди і консультації окремих членів родини спрямовуються на формування інших відносин, розуміння труднощів інших членів родини, переконання у потребі взаємопідтримки. Прищеплення індивідуальних навичок відновлення добрих стосунків, участі кожного в плануванні витрат сімейного бюджету, веденні домашнього господарства, організації дозвілля, надання знань і умінь кожному члену родини по можливості організувати взаємодію з державними органами, іншими зовнішніми установами, підтримати один одного в цьому процесі, у вирішенні проблем навчання, роботи тощо сприяє розвитку самоповаги, відчуття власної значимості, відновленню (набуттю) пристойного соціального статусу.

Спільна робота з усією родиною базується на використанні методів сімейної терапії, які слугують залагодженню внутрішньосімейних відносин. Сімейні конференції слугують налаштуванню контактів між членами родини, ідентифікації неконструктивних моделей взаємостосунків, які стали стереотипними, і від того можуть не помічатися й не усвідомлюватися тим членом сім'ї, який у цьому випадку стає джерелом конфлікту. Аналіз невірної поведінки за участю всіх членів родини дає можливість оприлюднити помилки внутрішньосімейного спілкування, спільно знайти альтернативні засоби, замінити неконструктивні (дисфункціональні) прояви функціональними.

Відносини між родиною і соціальним гувернером розглядається як діалектичне, усередині якого необхідно витримати баланс між протилежностями. Наприклад, між співчуттям, довірою, певним патерналізмом працівника і його вимогами щодо застосування незвичних зусиль членами сім'ї. Складність ролі соціального гувернера полягає ще й у тому, що він має одночасно запроваджувати сімейну терапію і власне соціальну роботу щодо неблагополучної родини – сприяти вирішенню її соціально-економічних проблем, що вимагає співпраці поза сім'єю з організаціями і структурами суспільства. Отже він має однаковою мірою володіти методами соціальної роботи і сімейної психології.

У роботі з усією родиною важливо цілеспрямовано починати з тих проблем, від яких вона страждає у першу чергу (або такими вони вважаються оточенням), і домогтися сенсibilізації (підвищення чутливості) до основних причин, що стали коренем конфлікту взаємин.

Групова робота доцільна тоді, коли ситуація в родині характеризується соціальною ізоляцією (що виникає досить часто) і від того у родині панує низька самооцінка, страх неприйняття суспільством. У ході групової роботи члени родини здобувають досвід зав'язування контактів і спілкування з іншими людьми. У такий спосіб можна боротися із соціальною ізоляцією.

Але найчастіше родини опираються розширенню зв'язків, наполягають на звичному стереотипі щодо спілкування з оточенням. Вони не знають, що групова робота надає можливість набуття відчуття солідарності, побачити приклади, які створюють стимули для змін. Це, у свою чергу, може відображатися в сімейних інтераціях, і тим самим підтримувати соціально-педагогічну роботу всередині родини. Ще один важливий елемент групової роботи полягає у тому, щоб виявити індивідуальні сильні сторони членів групи, підтримати їх, унаочнити для кожного члена і групи в цілому. Це суттєво підвищує самооцінку такого члена групи, слугує стимулом для позитивних змін.

Третій етап

На підсумковому етапі, який включає оцінку результату, припинення активної роботи, інколи – додаткове кураторство клієнта, слід враховувати, що критерії оцінки та уявлення щодо ефективності можуть бути різними в залежності від погляду того, хто оцінює проведenu роботу.

Наприклад, для клієнта основним критерієм успішності своєї участі в програмі може бути емоційне задоволення від діяльності і зміни емоційного балансу в цілому на користь позитивних почуттів і переживань.

Для соціального гувернера, відповідального за організацію і виконання програми, головним критерієм оцінки стане досягнення поставлених у програмі цілей.

Для осіб із оточення клієнта ефективність програми буде визначатися ступенем задоволення їх запиту, мотивів, які спонукали звернутися по допомогу, а також особливістю усвідомлення ними власних проблем у зв'язку з проблемами клієнта.

Важливо, щоб клієнти брали участь у процесі оцінки як з погляду потреби зв'язування їх власного погляду на успішність проведеної соціальної роботи, так і з іншої причини. У ході розв'язання проблеми, яка була визначена на початковому етапі, можуть виникнути нові проблеми, адже ситуація клієнта динамічна, вона змінюється. У такому випадку процес потрібно починати знову – з визначення нової проблеми, розробки нового плану тощо. Отже результатом роботи з клієнтом має бути досягнення такого стану, коли сама людина, її відносини з близьким оточенням і суспільством у цілому не потребуватимуть постійної допомоги.

Важливими є також для забезпечення якісних процесів і результатів допомоги постійне обговорення й оцінка роботи на різних рівнях – на рівні

клієнта, родини, соціального гувернера, який цю роботу реалізовує, кола його колег, офіційного звітування перед керівництвом служби.

Під час регулярних оціночних обговорень з клієнтом і родиною спільно перевіряються і, за необхідності, коригуються або наново встановлюються цілі і завдання, коригуються застосовані або залучаються нові методи для їхнього досягнення.

Крім того, забезпеченню якості роботи допомагають регулярні поточні і підсумковий звіт щодо конкретного випадку; коригування кожні півроку плану роботи з родиною і розробка нового піврічного плану (якщо допомога не припиняється); щоквартальні координаційні та оціночні співбесіди на рівні керівництва служби із запрошенням фахівців інших установ, що беруть участь у роботі з неблагополучною сім'єю.

Загалом ті чи інші конкретні методи оцінки результатів та якості проведеної роботи можуть застосовуватися в різних формах за різними методиками. Вони достатньо описані в літературі. Серед них пропонуються такі, що потребують ретельних досліджень, розробки спеціальних соціологічних запитань (індикаторів), вивчення даних різних джерел і служб з оточення клієнта.

На практиці зустрічаються й досить нескладні, наприклад, методика “Індикатори виконання”, яка використовувалася експериментальними соціальними службами підтримки сім'ї, що діють у Київській області.

За цією методикою використовуються два блоки індикаторів – щодо стану дитини та щодо стану сім'ї в цілому; фіксують досягнуті результати та особливості процесу соціальної роботи із сім'єю; крім того, у процесі оцінки клієнтові (або кільком членам сім'ї окремо) пропонують власноруч заповнити “Анкету оцінки роботи соціальної служби”. Подібна анкета складається з кількох нескладних запитань, наприклад:

1. Як змінилась ситуація у Вашій сім'ї? Наведіть приклади змін.
2. Які стосунки склалися між Вами та соціальним гувернером?
3. Яка допомога, на Вашу думку, була найкориснішою для Вас і Вашої сім'ї? Якщо допомоги не було, поясніть, які причини заважали цьому?
4. Як Ви оцінюєте Ваш стан та стан вашої сім'ї зараз?
5. Що Ви відчуваєте по закінченні співпраці із соціальною службою?

Аналіз відповідей на такі запитання може дати певну інформацію стосовно того, як суб'єктивно уявляють собі клієнти якість та наслідки проведеної роботи, як оцінюють себе, стан своєї сім'ї та характер стосунків із працівниками соціальної служби після завершення співпраці.

Загалом соціальна робота з неблагополучною родиною розглядається соціальною службою як процес, що має тривати до тих пір, поки не будуть досягнуті спільно узгоджені цілі або з'ясується остаточно неможливість цього. Якщо цілі досягнуті і родиною це усвідомлено (або подальша робота щодо зазначених цілей не реальна узагалі чи тимчасово), розглядається *питання щодо завершення співробітництва*. За необхідності, наприкінці підсумкового етапу соціальна робота з клієнтом не завершується ще певний час, поки триває виконання всіх заходів, передбачених планом щодо процесу “виходу з родини”,

тобто припинення активної роботи. Після завершення активної фази може тривати додаткове кураторство випадку, коли здійснюється контроль і спостереження родини протягом 1–2 місяців.

Практичне заняття №7.

Тема: Напрями та зміст роботи соціального гувернера з проблемними сім'ями.

План:

1. Характеристика можливих відхилень у поведінці дітей.
2. Комплекс виховних дій соціального гувернера, спрямований на нормалізацію сімейної атмосфери.
3. Супровід неблагополучних сімей.

Аудиторна робота:

1. Проаналізувати педагогічну ситуацію, коли дитина свідомо провокує конфлікт. Розробити варіанти виходу з нею.

Література: 6, 13, 15, 16, 23 – основна; 10, 15 - додаткова

Лабораторне заняття №6.

Тема: Соціально-психологічне здоров'я сім'ї.

Аудиторна робота:

1. Проаналізувати проблематику сім'ї: *батьки Людмили К. мають вищу освіту, люди культурні, користуються повагою. Дівчинка в дитинстві багато хворіла, тому мати вирішила, що її здоров'я над усе. Люду звільнили від усіх зобов'язань дома, не перевантажували навчанням, забороняли брати участь у позакласних заходах. У 1-3 класах вона вчилася добре, потім щораз гірше, а в 5 класі навіть стала невстигаючою. Почала обдурювати вчителів і батьків, симулювати на уроках.*

Дайте характеристику формі та структурі сім'ї, стилю спілкування і виховання, місцю дитини в сім'ї, зайнятості та інтересам батьків. Визначте завдання соціального гувернера і можливі труднощі під час його виконання.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть і підготуйтеся розіграти в ролях першу зустріч батьків, дитини та соціального гувернера в наступних типах сімей: а) дитина з вадами зору; б) педагогічно-некомпетентна сім'я; в) багатодітна сім'я.

Література: 2, 3, 5, 15 – основна; 1, 9, 14 - додаткова



Питання для самоперевірки:

1. В чому полягає різниця між асоціальною та неблагополучною сім'ями?
2. Визначте складові соціальної роботи гувернера із неблагополучною сім'єю.

Перелік питань до екзамену “Технології роботи соціального гувернера ”

1. Кваліфікаційна характеристика соціального гувернера.
2. Схоже та відмінне у професіях «соціальний гувернер» та «няня», «вихователь», «репетитор», «соціальний педагог».
3. Причини, що спонукають батьків звернутись до послуг соціального гувернера.
4. Права та обов'язки гувернера в сім'ї.
5. Історія розвитку гувернерства.
6. Виховання дітей в сім'ї як сучасна актуальна проблема.
7. Фактори, що впливають на виховання дітей в сім'ї: форма і структура сім'ї, стиль спілкування, місце дитини в сім'ї, зайнятість і інтереси батьків.
8. Кодекс честі соціального гувернера.
9. Перша зустріч гувернера із сім'єю.
10. Особливості налагодження стосунків соціального гувернера із вихованцями і членами сім'ї.
11. Труднощі, що виникають в адаптаційний період перебування гувернера в сім'ї.
12. Складання угоди між соціальним гувернером та сім'єю.
13. Особливості розвитку дітей дошкільного віку.
14. Гра як метод виховання.
15. Авторські методики раннього розвитку дитини. Методика Марії Монтесорі.
16. Авторські методики раннього розвитку дитини. Методика Глена Домана.
17. Авторські методики раннього розвитку дитини. Методика Сесіль Лупан.
18. Авторські методики раннього розвитку дитини. Вальдорфська педагогіка.
19. Авторські методики раннього розвитку дитини. Теорія Масару Ібука.
20. Авторські методики раннього розвитку дитини. методика М.О. Зайцева.
21. Авторські методики раннього розвитку дитини. Методика Нікітіних.
22. Протівники раннього розвитку дитини.
23. Розвиток рольової гри в дошкільному віці.
24. Психолого-педагогічна характеристика дітей молодшого шкільного віку.
25. Методика визначення готовності дитини до школи.
26. Методика організації навчання роботи з комп'ютером.
27. Методика організації допомоги у приготуванні домашнього завдання.
28. Робоче місце школяра.
29. Навчальні поради учню по підготовці домашнього завдання.
30. Основні позиції, які визначають готовність дитини до школи.
31. Методика Ясюкової.
32. Програма підготовки дитини до школи.
33. Значення режиму дня в житті дитини.
34. Особливості режиму дня для дітей дошкільного віку.
35. Особливості режиму дня для дітей молодого шкільного віку.
36. Особливості режиму дня для дітей середнього шкільного віку.
37. Організація загартування і фізичного виховання дітей в сім'ї.
38. Методика виховання навичок самообслуговування та гігієни.
39. Методика виховання навичок безпечної життєдіяльності на вулиці, дома.
40. Вільний час для дитини (відпочинок)

- 41.Режим сну.
- 42.Ігрові техніки в системі вуличної роботи соціального гувернера.
- 43.Технологія проведення вуличної ігротеки.
- 44.Музичні ігри. Танцювальні ігри. Ігри-атракціони. Спортивні ігри.
- 45.Ігрова програма.
- 46.Особливості організації дозвілля дітей дошкільного віку.
- 47.Особливості організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку.
- 48.Основні форми вуличної соціальної роботи гувернера.
- 49.Обов'язки соціального гувернера під час проведення вуличних ігротек.
- 50.Основні завдання вуличної соціальної роботи гувернера.

Приклади тестових завдань

Тема: «Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера».

1. Термін «гувернер» виникає у XIV ст.. у
 - А) Англії;
 - Б) Німеччині;
 - В) Франції.
2. Автором перших методичних посібників для гувернерів був.....
 - А) М. Монтель;
 - Б) Ф. Фребель;
 - В) Я.Коменський.
3. Що входило в обов'язки першого гувернера, який працював в афінській заможній родині?
 - А) навчання письму та читання;
 - Б) догляд за дитиною;
 - В) формування у дитини хороших манер;
 - Г) творчий розвиток дитини.
4. В яких ВНЗ України ведеться підготовка гувернерів?
5. Соціальне замовлення на гувернерів постало у зв'язку з.....
6. Де здійснюється підготовка приватних гувернерів?
 - А) у ВНЗ;
 - Б) у центрах соціальних служб для сім'ї дітей та молоді;
 - В) на спеціальних курсах у кадрових агентствах.
7. Гувернерство в Україні відроджується як різновид.....
 - А) соціальної роботи;
 - Б) бізнесу;
 - В) педагогіки.
8. Розклад роботи соціальний гувернер складає.....
 - А) сам;
 - Б) батьки дитини;
 - В) соціальна служба;
 - Г) кадрове агентство.
9. Основні функції гувернера....

10. Закони, якими керується у своїй діяльності соціальний гувернер....
11. За часів правління..... широкі розповсюдження в дворянських сім'ях отримало домашнє виховання за допомогою вчителів, гувернерів і гувернанток, що запрошувалися для навчання неповнолітніх дітей.
- А) Петра I;
 Б) Катерини II;
 В) Єлизавети I.
12. Який інститут було засновано для підготовки гувернерів на кошти імператриці Катерини II?.....
13. Як звали гувернера М. Ю Лермонтова?
- А) Жан Капе;
 Б) Жильбер Ромм;
 В) Франсуа Лагарп.
14. У якій країні гувернантку називають "денною мамою"?
- А) Україні;
 Б) Норвегії;
 В) Німеччині.

Тема: «Технології роботи соціального гувернера з дітьми різних вікових груп».

1. Провідною діяльністю дошкільника є:
- а) наочно-дійова гра;
 б) сюжетно-рольова гра;
 в) режисерська гра.
2. Кому із дослідників належить вислів: «Потрібно якомога довше залишати дитину в її ніжному, образно-казковому світі, в якому вона пристосовується до життя, дати їй можливість якомога довше не розлучатися з уявою та образністю...»
- а) Рудольф Штайнер;
 б) Еда Ле Шон;
 в) Е. М. Грюнеліус.
3. Основне гасло методики Марії Монтесорі:
- а) «Після трьох вже пізно»;
 б) «Повір в своє дитя»;
 в) «Допоможи мені зробити це самому».
4. Словниковий запас до 7 років дитини становить:
- а) 3500-4000 слів;
 б) 4500-5000 слів;
 в) 5000-5500 слів.
5. Хто із дослідників раннього дитячого розвитку, рекомендує показувати дитині з народження картки з великими написаними червоними словами, що позначають предмети, явища, людей і т.д.
- а) Сесіль Лупан;
 б) Масару Ібука;
 в) Глен Доман

6. В чому полягає допомога соціального гувернера дитині у підготовці домашнього завдання?
7. Які дарунки ввів Фребель, як наочність та дидактичний матеріал для занять із дітьми?
8. Опишіть вправу на розвиток уваги.
9. Охарактеризуйте особливості навчальної діяльності молодшого школяра.

Тема: «Технології діяльності соціального гувернера із сім'єю.»

1. Щоб створити умови для нормального, міцного й спокійного сну необхідно за..... год до сну припинити напружену розумову роботу.
 - а) 1-1,5 год
 - б) 2 год
 - в) 2-2,5 год
2. До основних форм вуличної соціальної роботи гувернера можна віднести:
 - а) дискотеки;
 - б) Телефон Довіри;
 - в) вуличний театр;
 - г) соціальний супровід
3. Загартовування водою – це.....
4. Театралізована ігрова програма – це.....
5. Навести приклад танцювальної гри (назва, мета, обладнання, зміст гри)
6. Скласти пам'ятку для дитини «Як уникнути ураження струмом» (10 правил)
7. Скласти режим дня для дитини дошкільного віку, враховуючи фізіологічні та психічні характеристики даного віку.
8. Проаналізувати проблематику сім'ї та поетапно описати роботу соціального гувернера.

Сергій Н., 16 років, активно вживає наркотики. Мати — інженер, за характером дратівлива, часто підвищує голос у спілкуванні із сином. Батько — зловживав алкоголем, вихованням сина не займався, не живе з сім'єю понад 10 років. Сергій у 14 років через тривале відраджання матері, протягом року жив у бабусі й дідуся. Практично не вчився. Зараз навчається у ПТУ, вільний час проводить у компанії однолітків у дворі, з якими вперше і спробував наркотики.

Рекомендована література

Базова

1. Амонашвили Ш. А. Гуманно-личностный подход к детям. - Акад. пед. и соц. наук, Моск. психол.-соц. ин-т, М. Ин-т практ. Психологии. – Воронеж, 1998. - 539с.
2. Белкин А.С. Педагогика детства. - Екатеринбург, 1995. - 151 с.
3. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1998. – 204с.
4. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога. – М. «Академия», 2001.
5. Виноградова Н., Куликова Т. Дети, взрослые, мир вокруг. – М.: Просвещение, 1993.
6. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 р. – К.: Держ. інститут проблем сім'ї та молоді, 2002.
7. Гапон Ю. А. Соціально-педагогічна концепція виховання. - К.: МВО України, 1990. – 150с.
8. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття»
9. Дитина в сім'ї / Упоряд. Т. Науменко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128с.
10. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально – методичний посібник. – К.: УДЦССМ, 2001.
11. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка \ Соціальна робота: Навч. пос. – К.: ІЗМН, 1997.
12. Конвенція ООН про права дитини. - К.: АТ «Столиця». 1997
13. Медведев Г. П., Надъярный А. В. Все начинается в семье. Из азбуки семейного воспитания. – Киев: Молодь, 1983.
14. Монтессори Мария. Помогите мне сделать это самому. - М: Карапуз, 2000. - 272с.
15. Проблемні сім'ї: діти і батьки (Якубова Ю.М., Антонова-Турченко О.Г та ін.) – К., 1998. – 138с.
16. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання. Освітній тренінг для батьків. Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 120с.
17. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: ПитерКом, 1999. – 416с.
18. Рибалка В. В. Технологія розвитку творчої особистості. – К.: ІЗМН. 1996. – 263с.
19. Сарапулова Є. Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 264с.
20. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів/ За заг. ред. А.Й. Капської, І. М. Пінчук., К., 2000. – 260с.
21. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами: Методичні рекомендації до вивчення курсу «Основи соціального гувернерства» / Укл.: Кобилянська Л.І. – Чернівці: ЧНУ, 2001. – 38с.

22. Харченко С. Я., Белецька І. В., Гаміна Т. С. Організація вільного часу школярів: Навчально-методичний посібник. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 304с.
23. Школа для батьків / В. Бондаровська, К. Бабенко, О. Возіянова та ін. – ПП «Заценко». – Прим. – К.: 2006. - 338с.
24. Шмаков С.А. Нетрадиционные праздники в школе. – М.: «Новая школа», 1997
25. Шмаков С.А. Уроки детского досуга. – М., 1992
26. Я сама виховую дитину \ авт.-сост. Г.Е.Коляда. – Мн.: Харвест, 1999.
27. Яшнова О.А. Успешность младшего школьника. – М., 2003.

Допоміжна література:

1. Выготский Л.С. Кризис 7-ми лет // Собр. соч. в 6 т. - Т. - М.: Педагогика. 1984. С. 376 - 385.
2. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. - М., 1996.
3. Давыдов В.В., Маркова А.К. Концепция учебной деятельности школьников // Вопросы психологии. - 1981. - № 6. - С. 13 - 27.
4. Єланська А. Секрети твого успіху. Етикет і мистецтво твого спілкування. – К.: Махаон-Україна, 2006. – 192с.
5. Иванов И. П. Воспитывать коллективистов, М., 1982.
6. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел, М., 1989.
7. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. - М., 1991.
8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. Развитие ребенка от рождения до 17 лет. - М., 1997. - С. 103 - 139.
9. Липкина А.И. Самооценка школьника. - М., 1976.
10. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /Под ред. В.А.Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002.
11. Поляков С. Д., О новом воспитании, М., 1990.
12. Соловейчик С. Л. Воспитание по Иванову, М., 1989.
13. Соловейчик С. Л. Воспитание творчеством, М., 1978.
14. Обухова Л.Ф. Детская психология: теория, факты, проблемы. - М., 1995.
15. Рабочая книга школьного психолога / Под ред. Дубровиной И.В. - М., 1991. - С. 65 - 104.

Інформаційні ресурси

1. elibrary.nubip.edu.ua/4718/1/Masenko_Posibnuk.pdf
2. mir.zavantag.com/geografiya/20351/index.html
3. pedagogy.ucu.edu.ua
4. socgum.mdpu.org.ua/index.php?...com.
5. bib.convdocs.org

Додатки

ДОДАТОК А

Зразок рекомендаційного листа

Іванова Ольга Іванівна, 1957р.н., що проживає в м. Києві за адресою: вул. Освіти 1, кв. 8 (паспорт НА 996467, виданий, прописана), працювала в нашій сім'ї 3,5 року з квітня 2000 р. по жовтень 2003 р., займаючись вихованням нашої доньки Олени з 1,5 до 4 років.

У обов'язки Ольги Іванівни, що працювала 5 днів в тиждень з 9.00 до 19.00, входило: повний догляд за дитиною, приготування їжі дитині, прибирання дитячої кімнати, прання дитячих речей, дотримання режиму дня дитини, ігри - заняття з Оленою відповідно до її віку.

Іванова Ольга Іванівна за освітою вихователь дитячого садка і вона займалася розвитком нашій дочки за традиційними методиками, враховуючи індивідуальні особливості дитини (наприклад, Олена довго не хотіла малювати).

Ми з чоловіком вважаємо, що нам дуже пощастило з гувернером. Олена швидко і правильно почала говорити, знає багато пісень і віршів, добре і із задоволенням малює, росте контактною, веселою дитиною, помітно відрізняючись по розвитку від своїх однолітків. Олена завжди чекала приходу Ольги Іванівни, яка кожного разу дивувала всіх нас своєю винахідливістю, творчим підходом і оптимізмом.

Коли Олені виповнилося 4 року ми вирішили віддати її в дитячий садок. Навіть сама Ольга Іванівна рекомендувала це і допомогла нам адаптувати Олену до садочку. З гувернером добре, але спілкування з однолітками перед школою необхідне. Це і стало причиною припинення роботи в нашій сім'ї Ольги Іванівни, але ми продовжуємо спілкуватися по телефону, вона іноді приходиться до нас в гості і Олена до цих пір часто згадує свого гувернера.

Тому, узявши до своєї дитини Ольгу Іванівну Іванову, Ви не пошкодуєте. Вона відповідальна, порядна і надійна людина, що любить дітей. Якщо Вам знадобиться докладніша інформація про роботу Іванової О. І. у нашій сім'ї, ми із задоволенням відповімо на всі Ваші питання.

Трофімови Ірина, Олексій 123 - 45 - 67 (домашній), 8(067)543200(моб.)

12 листопада 2003 р.

ДОДАТОК Б

Робоча програма підготовки дітей до школи на підготовчих заняттях для майбутніх першокласників

ЦІЛЬ: формування основних необхідних навичок навчальної діяльності, розвиток пізнавальних інтересів і бажання учитися в школі

ЗАВДАННЯ:

- Готувати дітей до навчання грамоті, розвивати фонематичний слух і уміння проводити елементарний звуковий аналіз мови
- Дати первісні математичні уявлення
- Дати первісні уявлення про навколишній світ
- Виховувати організованість у навчальній діяльності

Пояснювальна записка

Навчання на підготовчих заняттях проводиться раз-два в тиждень на 2-х 35-хвилинних заняттях з підготовки до навчання грамоті і розвитку мови; розвитку елементарних математичних уявлень.

На кожному із занять проводяться практичні п'ятихвилинки по ознайомленню з навколишнім світом. Перерва між заняттями - 10 хвилин.

Зміст занять спирається на програмні вимоги до вихованців підготовчої групи дитячого саду по наступним напрямках:

1. Ознайомлення з навколишнім

Розширення уявлення дітей про рідну країну, край, місто, про працю людей; дати уявлення про школу і правила поведінки учнів у ній дітей.

Розширення уявлення дітей про предмети, їхніх істотних ознаках і класифікації.

Розширення і поглиблення уявлення дітей про живу і неживу природу, про зміни в ній і про її охорону.

Майбутній першокласник повинен мати уявлення; про свою країну, край, місто (назва, природа, праця людей...), про всенародні свята, про професії батьків, про школу, про армію і міліцію, про транспорт, про бібліотеку, про лікарню, про пошту, про магазини і т.д., про правила поведінки; про взаємозв'язок живої і неживої природи; про часи року, про рослинний і тваринний світ, його охорону.

2. Розвиток мовлення і підготовка до навчання грамоті

Активізація, розширення й уточнення словника дітей. Розвиток уміння розрізняти на слух і у вимові всі звуки рідної мови.

Удосконалення фонематичного слуху (учити називати слова з визначеним звуком, визначати місце звуку в слові і т.д.), відпрацьовувати дикцію. Учити поділяти слова на склади, складати слова зі складів, поділяти на склади трискладові слова з відкритими складами.

Удосконалювати уміння погоджувати частини мови відповідно до граматичного строю рідної мови.

Дати первісні уявлення про речення.

Розвиток уміння дітей утворювати однокорінні слова, складати словосполучення і розповсюджені речення.

Закріплення умінь відповідати на питання, самостійно складно і послідовно передавати зміст тексту. Удосконалення умінь складати розповіді.

Майбутній першокласник повинен уміти: складати речення з 3-4 слів, членувати прості речення на слова, членувати слова на склади знаходити слова з визначеним звуком, визначати місце звуку в слові уміти відповідати на питання, будуючи складні речення різних видів складати розповіді по картинці, по серії картинок, з досвіду, заучувати і розповідати улюблені вірші напам'ять

3. Розвиток елементарних математичних уявлень

Удосконалення навичок рахунка в межах 10 у прямому й у зворотному порядку.

Ознайомлення з цифрами 0-9. Закріплювати розуміння відносин між числами натурального ряду.

Вміння на наочній основі складати і вирішувати прості задачі на додавання і вирахування.

Первісні уявлення про величину (ширина, довжина, висота) предметів і про геометричні фігури (багатокутники), вміння орієнтуватися на листі паперу.

Учити орієнтуватися в часі (часи року, дні тижня і т.д.)

Майбутній першокласник повинен знати:

склад чисел першого десятка; як одержати кожне число першого десятка ($N + чи - 1$); цифри 0-9 і знаки $+$, $-$, $=$; назву поточного місяця і послідовність днів тижня.

Уміти:

називати числа в прямому і зворотному порядку; співвідносити цифру і число предметів; складати і вирішувати задачі в одну дію на додавання і вирахування, користаючись знаками арифметичних дій; вимірювати довжину предметів за допомогою умовної міри; орієнтуватися на листі картатого паперу.

4. Розвиток дрібної моторики.

Діти також продовжують удосконалювати свої умінь в хвилинках образотворчої діяльності, ручної праці і фізкультурних хвилинок, розвиваючи моторику дрібної мускулатури кистей рук і координацію рухів, виконуючи ігрові і навчальні завдання на основних підготовчих заняттях.

Майбутній першокласник повинен уміти: уміти вільно володіти олівцем і кистю при різних прийомах малювання; ліпити різними способами невеликі фігурні групи з 2-3 фігур, передаючи пропорції і динаміку; робити розмітку по шаблону і вирізувати геометричні фігури; складати візерунки і декоративні композиції з геометричних і рослинних форм, володіти основними прийомами виконання аплікації; виконувати фізичні вправи з різних позицій чітко, ритмічно, у заданому темпі, по словесній інструкції.

ДОДАТОК В

Складання особистої програми самовдосконалення

1. Студенти згадують ті негативні риси характеру, які б вони хотіли змінити у себе.

2. Записати поетапні кроки до зміни 1-2 рис характеру.

Наприклад :

Хочу змінити таку рису – не запізнюватися в школу

1 крок – скласти режим дня і навчитися його суворо дотримуватися.

2 крок – навчитися вставати з ліжка о 6.30 (спочатку з будильником, потім без нього).

3 крок – навчитися з вечора все складати у портфель, одяг за порядком – на стільці.

4 крок – виходити із дома вчасно, щоб за 15 хвилин до початку занять бути в школі.

5 крок – навчитися не відволікатися на пусті розмови, а зосереджувати увагу на головному.

6 крок – навчитися ретельно обдумувати свої обіцянки перед тим, як їх давати.

7 крок – навчитися додержуватися свого слова.

Хочу змінити таку рису – лінощі.

1 крок – скласти режим дня і навчитися його суворо дотримуватися.

2 крок – навчитися своєчасно вставати з ліжка і не спати до останньої хвилини. навіть у вихідні дні.

3 крок – навчитися планувати свій робочий день, обов'язково запланувати прибирання в кімнаті, допомогу батькам.

4 крок – навчитися в кінці дня аналізувати свої дії і вчинки і таке інше.

Що за птах?

Всіх людей по динаміці працездатності можна умовно розділити на:

Голубів (вони легко пристосовуються до будь-якого режиму праці, тобто добре працюють у будь-який час доби, коли це потрібно).

Сов (представники цього типу людей найбільше ефективно працюють у вечірне, і навіть нічний час).

Жайворонків (вони рано встають, найкраще себе почувають й ефективніше працюють саме в першій половині дня).

Точно встановити, «що Ви за птах», вам допоможе тест німецького вченого Г.Хильдебрандта. Ранком відразу після пробудження виміряйте частоту серцевих скорочень (ЧСС) і число вдихів. Якщо відношення ЧСС до вдихів дорівнює приблизно 4:1, то ви "голуб", якщо 5:1 або 6:1, то ви "жайворонок". Збільшення частоти вдихів і зменшення співвідношення ЧСС до числа вдихів характерні для "сов".

ДОДАТОК Д

Пам`ятки

Як можна допомогти дитині добре поводитись?

Більшість батьків замислюються, чи правильно вони себе поводять з дитиною. Звичайно, немає ідеальних батьків. Усі вони мають труднощі й іноді не впевнені, чи добре виховують своїх дітей. Однією з проблем, що найбільше непокоїть батьків, є питання поведінки: що треба зробити аби діти поводитися добре? Скористайтеся нашими порадами.

Подавайте дітям приклад хорошої поведінки

Діти вчаться, наслідуючи поведінку дорослих. Ваша поведінка - приклад для наслідування.

Змінюйте оточення, а не дитину

Краще тримати цінні, крихкі та небезпечні предмети у недоступних для дітей місцях, аніж потім карати дітей за їхню природну цікавість.

Висловлюйте свої бажання позитивно

Кажіть дітям, чого Ви від них очікуєте, замість того, чого НЕ бажаєте.

Висувайте реальні вимоги

Запитуйте себе, чи відповідають Ваші вимоги віку дитини, ситуації, в якій вона опинилася. Ви маєте бути більш терпимими до маленьких та хворих дітей.

Не надавайте надто великого значення заохоченням і покаранням

В міру дорослішання дитини покарання і заохочення стають все менш результативними. Поясніть причину, яка впливає на Ваше рішення. Прагніть до компромісу у спілкуванні зі старшими дітьми, а з меншими - використовуйте тактику переключення уваги.

Обирайте виховання без побиття та крику

На початку це може здаватися результативним, однак незабаром виявиться: щоразу Ви змушені бити все з більшою силою, щоб досягти бажаного результату. Крик або постійні докори є також шкідливими та можуть призвести до тривалих проблем емоційного характеру.

Покарання не допомагають дитині виробити навички самоконтролю і поваги до інших.

Факти, що можуть Вас здивувати...

Діти часто не розуміють, чому їх покарано

Дослідження доводять, що вимоги дорослих часто видаються дітям незрозумілими. Пам'ятайте, коли дитина дістала ляпас, вона стає надто сердитою, знервованою та збудженою, тому не може зрозуміти, за що і чому її покарано.

Допомагайте дітям вести себе краще, даючи їм вибір

Не сперечайтесь з дітьми про справи, які не мають великого значення. Дозвольте їм зробити вибір: нехай вони самі вирішують, у що одягатися чи що їсти.

Це попередить прояви образи та непокори з боку дитини. Вона не дорікатиме, що Ви її постійно контролюєте.

Діти мають право на позитивне ставлення до себе

Уряд України зобов'язався дотримуватись принципів Конвенції Організації Об'єднаних Націй з прав дитини. В ній виголошено, що діти мають права, одним з яких є право на захист від будь-яких форм фізичного і психічного насильства та навмисного приниження.

Десять кроків, щоб стати кращими батьками

1. Любов є найважливішою потребою усіх дітей і однією з основних передумов позитивної поведінки дитини. Батьківська любов допомагає дитині формувати впевненість у собі, викликає почуття власної гідності.
2. Прислуховуйтеся до того, що говорить Ваша дитина. Цікавтеся тим, що вона робить і відчуває. Всі взаємостосунки, в тому числі й ті, що будуються на любові й довірі, потребують певних обмежень. Батьки самі мають визначити ці обмеження для дітей.
3. Пам'ятайте, що порушення дітьми будь-яких обмежень є для них природним процесом пізнання, і не варто це розцінювати як прояв неслухняності. Діти почуваються більш безпечно, коли батьки також дотримуються визначених ними обмежень.
4. Сміх допомагає розрядити напружену ситуацію. Часом батьки бувають занадто серйозними. Це заважає їм сповна відчути радість батьківства. Вмійте побачити веселі моменти й дозволяйте собі сміх при кожній нагоді.
5. Намагайтесь побачити світ очима Вашої дитини і зрозуміти її почуття. Пригадайте, як Ви почувалися. Коли були дитиною, і яким незрозумілим здавався Вам світ дорослих, коли в Вами чинили несправедливо.
6. Хваліть і заохочуйте дитину. Сподівайтесь, що дитина поводитиметься добре, й заохочуйте докладати зусиль для цього. Хваліть її за хорошу поведінку.
7. Поважайте свою дитину так, як поважали б дорослого. Дозвольте дитині брати участь у прийнятті рішень, особливо тих, що стосуються її. Прислухайтесь до думки дитини. Якщо Ви змушені сказати дитині щось неприємне, подумайте, яким чином Ви сказали б це дорослому.
8. Вибачайтесь, якщо вчинили неправильно по відношенню до дитини.
9. Плануйте розпорядок дня дитини. Малі діти почуватимуться більш безпечно, якщо дотримуватимуться чіткого розпорядку дня. У кожній сім'ї є свої правила.
10. Не забувайте про власні потреби! Коли батьківство починає надто нагадувати важку працю, і ви відчуваєте, що Вам бракує терпіння, приділіть трохи часу лише собі. Робіть те, що приносить Вам задоволення. Якщо Ви розумієте, що втрачаєте контроль над собою і можете накричати на дитину, образити, принизити чи вдарити її, залиште дитину на кілька хвилин, порухайте до десяти і заспокойтеся. *(за матеріалами Фонду "Нічії діти" (Польща), розроблених на основі NSPCC публікації "Як стати кращими батьками", Лондон, 2002)*

Пам'ятка батькам першокласників

1. Підтримуйте в дитині її прагнення стати школярем. Ваша щира зацікавленість в її шкільних справах і турботах, серйозне відношення до її перших досягнень і можливих труднощів допоможуть першокласнику підтвердити значущість його нового положення і діяльності.
2. Обговорюйте з дитиною ті правила і норми, з якими вона зустрілася в школі. Пояснюйте їх необхідність і доцільність. Ваша дитина прийшла в школу, щоб вчитися. Коли людина вчиться, у неї може щось не відразу виходити - це природно. Дитина має право на помилку.
3. Складіть разом з першокласником розпорядок дня, стежте за дотриманням його.
4. Підтримайте першокласника в його бажанні добитися успіху. У кожній роботі обов'язково знайдіть, за що можна було б його похвалити. Пам'ятайте, що похвала й емоційна підтримка («Молодець!», «Ти так добре виконав завдання!») здатні помітно підвищити інтелектуальні досягнення людини.
5. Із відвідуванням школи в житті вашої дитини з'явиться людина авторитетніша, ніж ви. Це вчитель. Поважайте думку першокласника про свого педагога. Навчання - це нелегка і відповідальна праця. Відвідування школи істотно змінює життя дитини, але воно не повинно позбавляти її різноманітності, радості, гри.
6. У першокласника повинно залишатися достатньо часу для відпочинку.

Поради батькам учнів молодших класів.

1. Якщо вас щось турбує в поведінці дитини, її учбових справах, не соромтеся звертатися за порадою і консультацією до вчителя або шкільного психолога.
2. Допоможіть дитині налагодити процес приготування домашнього завдання. Сюди входить і організація робочого місця, уточнення розпорядку дня, визначення послідовності приготування уроків. Приступати до домашнього завдання краще через годину-два після повернення з школи.
3. У жодному випадку не давайте дитині додаткових домашніх завдань.
4. Не переробляйте класну роботу, можна тільки виправити помилки. Якщо дитина не зрозуміла завдання, яке пояснювали в школі, повторите пояснення дома. У жодному випадку не вирішуйте домашнє завдання. Якщо ви знайшли помилки, весело скажіть, що роботу він зробив добре, тільки допустив дві помилки. Хай знайде їх сам. Поступово ступінь контролю повинна знижуватися. Коли дитина навчиться все робити самостійно, вам вона показуватиме тільки результат.
5. Вчитель не повинен обговорюватися, оскільки дитина може скористатися вашою думкою і почне хитрити, не виконувати вимоги.

6. Психологи стверджують, що саме сумніви в діях вчителя викликають у багатьох дітей охолодження до школи.

Поради батькам гіперактивних дітей.

1. У своїх відносинах з дитиною дотримуйтеся «позитивної моделі».
2. Хваліть її у кожному випадку, коли вона цього заслуговує, підкреслюйте її успіхи. Це допоможе укріпити впевненість дитини у власних силах.
3. Уникайте постійних слів «ні» і не «можна».
4. Говоріть м'яко, стримано, спокійно.
5. Давайте дитині тільки одне завдання на певний відрізок часу, щоб вона могла його завершити.
6. Для зміцнення усних інструкцій використовуйте зорову стимуляцію.
7. Заохочуйте дитину у всіх видах діяльності, що вимагають концентрації уваги (напр., читання, робота з конструктором).
8. Підтримуйте удома чіткий розпорядок дня. Час прийому пищи, виконання домашніх завдань і сну щодня повинні відповідати цьому розпорядку.
9. Уникайте по можливості скупчення людей. Перебування в крупних магазинах, на ринках надає на дитину надмірне стимулююче дію.
10. Під час ігор обмежуйте дитину одним другом. Уникайте неспокійних, галасливих приятелів.
11. Оберегайте дитину від стомлення, оскільки воно призводить до зниження самоконтролю і наростання гіперактивності.
12. Давайте дитині витратити надмірну енергію. Корисна щоденна фізична активність на повітрі: тривалі прогулянки, біг, спортивні заняття. (<http://www.krsk-obr.ru/>)

Як можна допомогти дитині добре поводитись?

Більшість батьків замислюються, чи правильно вони себе поведуть з дитиною. Звичайно, немає ідеальних батьків. Усі вони мають труднощі й іноді не впевнені, чи добре виховують своїх дітей. Однією з проблем, що найбільше непокоїть батьків, є питання поведінки: що треба зробити аби діти поведилися добре? Скористайтеся порадами.

- ✓ Подавайте дітям приклад хорошої поведінки
- ✓ Діти вчать, наслідуючи поведінку дорослих. Ваша поведінка - приклад для наслідування.
- ✓ Змінійте оточення, а не дитину
- ✓ Краще тримати цінні, крихкі та небезпечні предмети у недоступних для дітей місцях, аніж потім карати дітей за їхню природну цікавість.
- ✓ Висловлюйте свої бажання позитивно
- ✓ Кажіть дітям, чого Ви від них очікуєте, замість того, чого НЕ бажаєте.
- ✓ Висувайте реальні вимоги

✓ Запитуйте себе, чи відповідають Ваші вимоги віку дитини, ситуації, в якій вона опинилася. Ви маєте бути більш терпимими до маленьких та хворих дітей.

✓ Не надавайте надто великого значення заохоченням і покаранням

✓ В міру дорослішання дитини покарання і заохочення стають все менш результативними. Пояснюйте причину, яка впливає на Ваше рішення. Прагніть до компромісу у спілкуванні зі старшими дітьми, а з меншими - використовуйте тактику переключення уваги.

✓ Обирайте виховання без побиття та крику

✓ На початку це може здаватися результативним, однак незабаром виявиться: щоразу Ви змушені бити все з більшою силою, щоб досягти бажаного результату. Крик або постійні докори є також шкідливими та можуть призвести до тривалих проблем емоційного характеру.

✓ Покарання не допомагають дитині виробити навички самоконтролю і поваги до інших.

ДОДАТОК Е
Пальчикова гімнастика та фізкульхвилинки
Наш хлопчик

Оцей пальчик - наш дідусь,
Оцей пальчик - баба,
Оцей пальчик - наш татусь,
Оцей пальчик - мама,
Оцей пальчик - хлопчик наш,
А зовуть його....!

Пальчик
Пальчику, пальчику,
Де ти бував?
Пальчику, пальчику,
Що ти чував?
- З меньшеньким братом
Я кашу варив,
Із безіменним
Я кашу поїв,
Із середульшим
У лісі гуляв,
А із найбільшим
Пісню співав.

Сорока-Ворона

Сорока-Ворона
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила.
Ополоничком мішала,
Своїх діток годувала:
- Цьому дам, цьому дам,
Цьому дам і цьому дам,
А цьому не дам,
Бо цей буцман
Дров не носив,
Діжі не місив,
Хати не топив,
Діток гулять не водив -
Справжній лежень.

Долонька

(По черзі загинаємо пальчики до долоні. Потім великим пальцем торкаємося всіх інших - „будимо”. Розкриваємо всі пальці „враз”).

Задрімав мізинчик трішки,
Безіменний - стриб у ліжку,

А середній там лежить,
Вказівний давно вже спить.
Вранці всі вони схопились враз -
В дитсадочок бігти час.

Пташенята в гнізді

Полетіла пташка-мати
Малюкам жуків шукати.
А малята не літають -
Із гніздечка виглядають.

(Всі пальці правої руки обхопити долонею. Утворити „гніздо“. Коли ворушити пальцями правої руки, створюється враження, що у „гнізді“ живі пташенята).

Руханка

Як раненько я встаю, *(встати на пальчики, потягнутися)*
то багато справ роблю: *(розвести руками)*
личенько своє умию, *(миють лице)*
вушка, носик, очка, шию. *(миють вушка, очка, шию)*
одягнуся, причешуся *(нахилитися, причесатися)*
і усім я посміхнуся. *(посміхаємося!)*

ДОДАТОК Є

ІГРИ І ВПРАВИ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНОЩАМИ У СПІЛКУВАННІ

Гра «Місток»

Гра спрямована на тренування взаєморозуміння дітей.

Проводимо на підлозі дві паралельні лінії на відстані 30 см. Це міст, під ним далеко внизу - швидка гірська річка.

Назустріч одна одній на міст ступають по одній людині. Не користуючись мовою, необхідно зрозуміти один одного, що вам потрібно розійтися і, не наступивши при цьому на лінію, пройти кожному у своєму напрямку. Наступити на лінію — значить зірватися вниз.

Працюють діти парами зі зміною партнерів.

Відповідають на запитання: «З ким у грі почувалися надійно і впевнено?»

У грі яскраво виявляється спрямованість взаємин. Високо цінується бажання й уміння безкорисно допомагати іншим.

Гра «По команді - шикуйсь!»

Граємо у виконання команд. Головна вимога - швидкість. Отже, вишикуйтеся в колону або в шеренгу:

- за іменами за алфавітом;
- за прізвищами за алфавітом;
- за зростом;
- за кольором волосся, починаючи з темного;
- за кольором очей, починаючи з темноокого тощо.

Ця гра спрямована на адаптацію дитини в новому колективі і на згуртування загону.

Гра «Стати іншим»

Ви одержуєте роль і відповідаєте на будь-які запитання від імені персонажа. Всі інші - допитливі кореспонденти радіо і телебачення, газет і журналів.

Ролі:

- переможниця конкурсу краси;
- відомий веселун, базіка;
- дуже серйозна небагатослівна людина, яка не вміє сміятися і жартувати;
- дама-академік, яка зробила важливе відкриття в науці;
- людина-маска без емоцій;
- різка, пряма людина, що не приховує свого невдоволення світом;
- привітна людина, задоволена усім світом і собою.

Гра має корекційний ефект, удосконалює комунікативні навички. Ролі добираються індивідуально кожному (з метою корекції поведінки). Можливі два варіанти:

1. Коли в дитини якась риса розвинута погано, їй пропонують грати людей, наділених цією рисою повною мірою (часто своїх антиподів).

2. Отримана роль має небажану рису перебільшувати до абсурду.

Гра «Жестові етюди»

Один з учасників показує жестами закінчену ситуацію і долучає до неї інших членів групи (наприклад, відкриває кран, миє руки, набирає воду в долоні і передає її по колу, закриває кран, отримує залишки води з іншого кінця, струшує руки). Виконаймо цей жестовий етюд.

Інший учасник виконує інші дії. Наприклад, ритуал діставання, запалювання свічки і передавання її по колу. Призначимо виконавця.

Поєднуємо дві ситуації. У проблемній ситуації виявиться той учасник, що зобов'язаний робити щось із двома предметами і продовжувати гру. Виявіть кмітливість і фантазію.

Гра «Колір жестом»

По черзі кожен зобразить свій улюблений колір жестами. А ми будемо відгадувати. Показувати на предмети подібного кольору неможна.

Гра «Покажи почуття»

Інструкція. Вам відомо, що рух м'язів обличчя, що виражають внутрішній стан, називаються *мімікою*. Міміка - важливий елемент спілкування.

Зараз кожен одержить завдання зобразити мімікою дві емоції:

- гнів, чекання;
- презирство, прагнення йти на контакт;
- страждання, байдужість;
- страх, іронія;
- подив, святкування;
- радість, обурення;
- спокій, стримане роздратування...

1. Першу з зазначених емоцій ви демонструєте усім для відгадування. Чи легко зрозуміти один одного без слів?

2. Розділимося на пари і побудемо дзеркалом, зображуючи другу задану емоцію. Обговоримо наші труднощі.

Гра «Так чи ні?»

Продовжимо роботу в парі. Один з учасників виражатиме згоду або незгоду, вимовляючи для себе тільки одне слово «так» чи «ні». А партнер має якнайшвидше визначити, яке саме слово з двох ви повторювали про себе. У виграші той, кого правильно зрозуміли, і той, хто відгадав.

Усі майже безпомилково змогли визначити, коли партнер говорив «так» і коли «ні». Річ у тім, що коли ми говоримо «так», то «так» говорить усе наше тіло: воно розслаблюється, особливо це помітно з м'язів обличчя і рук.

Жест, безумовно, важливий знак спілкування. Він допомагає точніше зрозуміти іншого. А в деяких випадках (коли ми, наприклад, не знаємо мови) він може бути єдиним засобом спілкування

Гра «Передача - прийом»

Кожен учасник одержує окреме завдання в конверті. Наприклад- показати жестом радість, захват. Потрібно виконати завдання (передати), а ми будемо відгадувати (приймати).

При утрудненні дозволяється відкрити конверт, прочитати інструкцію і передати задану інформацію. У нашому прикладі захват виражається сплеском рук.

Мімікою не допомагати! Мовне спілкування забороняється!

Завдання для учасників.

Значення жесту:

1. Привертання уваги.
2. Дружнє ставлення.
3. Погроза.
4. Подяка.
5. Перемога..

Опис

Піднесена вгору рука з відкритою долонею.

Поплескування по плечу.

Стиснутий кулак. Рух вказівним пальцем.

Притиснута до грудей долоня.

Рукостискання. Підняті руки зі зчепленими «замком» кистями.

Піднята рука зі стиснутим кулаком.

Піднятий вгору великий палець руки при стиснутому кулаку.

Рух кисті або передпліччя в напрямку до тіла.

Підняті вгору руки з відкритими долонями, зверненими до партнера.

Гра «Поступися місцем»

Важливо не тільки визначати зміст інтонації співрозмовника, а й самому вибирати правильний тон.

Одному учасникові дається завдання зобразити пасажира, що не помічає нікого навколо. Він поступиться місцем, забере із сидіння портфель, тільки якщо йому захочеться.

Завдання для інших: звернутися по черзі до цього пасажира так, щоб він виконав ваше бажання.

Обговоримо, який тон переконав пасажира.

Гра «Приміряння ролей»

Кожний примірить три ролі - агресивну, невпевнену й упевнену в собі людину.

Зразок. Уявіть собі, що ваш знайомий забув повернути вам вашу річ (книгу, викрійку тощо).

Агресія: «Ти, нарешті, принесеш мій журнал? Скільки разів можна нагадувати: я хочу його одержати завтра!»

Невпевненість: «Вибач, якщо моя викрійка тобі не потрібна, то чи не могла б ти її повернути?»

Упевненість: «Ми домовилися, що ти повернеш мені модель вчасно. Буду вдячний, якщо саме завтра ти принесеш мені її».

Ігри, що імітують події розповідей, загадок, байок, віршів, допомагають зняти психоемоційне напруження, розвинути в дітей здібності розуміти, усвідомлювати свої і чужі емоції, правильно їхній виражати і повноцінно переживати, усе це стимулює емоційний стан дітей, приводить до поліпшення самопочуття і настрою.

«Вітер дме на...»

Зі словами « Вітер дме на...» ведучий починає гру. Щоб учасники гри побільше довідалися про інших, запитання можуть бути такими: «Вітер дме на того, у кого світле волосся» - усі світловолосі збираються в одну купку. «Вітер дме на того, у кого... є сестра», «хто любить тварин», «хто багато плаче», «у кого немає друзів» тощо.

Ведучого необхідно змінювати, даючи можливість кожному запитувати учасників.

«Знайди друга»

Вправа виконується серед дітей. Одній половині зав'язують очі, дають можливість походити по приміщенню і пропонують знайти впізнати інших. Довідатися можна за допомогою рук, обмацуючи волосся, одяг, руки. Потім, коли друга знайдено, гравці міняються ролями.

«Секрет»

Усім учасникам ведучий роздає по «секрету» із красивої скриньки (гудзик, намистинку, брошку, старий годинник тощо), кладе в долоньку і затискає кулачок. Учасники ходять по приміщенню і знаходять способи умовити кожного показати йому свій секрет.

Зауваження: ведучий стежить за процесом обміну секретами, допомагає боязким знайти спільну мову з кожним учасником.

«Рукавички»

Для гри потрібні вирізані з паперу рукавички, кількість пар дорівнює кількості пар учасників гри. Ведучий розкидає рукавички з однаковим орнаментом, (але не розфарбованим) по приміщенню. Діти ходять по залу. Відшукують свою «пару», відходять у куточок і за допомогою трьох олівців різного кольору намагаються якнайшвидше однаково розфарбувати рукавички.

Зауваження: ведучий спостерігає, як організують спільну роботу пари, як ділять олівці, як при цьому домовляються. Переможцю вітають.

«Складемо історію»

Ведучий починає історію: «Жили собі...», наступний учасник продовжує, і так далі по колу. Коли черга знову доходить до ведучого, він направляє сюжет історії, робить осмисленим, вправа триває.

«Гусениця»

Гравці стають у лінію, тримаючись за плечі. Перший учасник - «голова», останній - «хвіст» гусениці. «Голова» повинна дотягтися до «хвоста» і торкнутися його. «Тіло» гусениці суцільне. Як тільки «голова» схопила «хвіст», вона стає «хвостом». Гра продовжується доти, доки кожен учасник не побуває в двох ролях.

«Дружба починається з усмішки...»

Ті, хто сидить у колі, беруться за руки, дивляться сусідові в очі і мовчки дарують йому по черзі добру усмішку.

«Добра тварина»

Учасники стають у коло і беруться за руки. Ведучий тихим голосом говорить: «Ми - одна велика добра тварина. Давайте послухаємо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого подиху, подиху сусідів. «А тепер подихаємо разом!». Вдих - усі роблять крок уперед. Видих - усі роблять крок назад. Вдих - усі роблять 2 кроки вперед, видих - усі роблять 2 кроки назад. «Так не тільки дихає тварина, так само

чітко і рівно б'ється її велике добре серце. Стукіт - крок уперед, стукіт - крок назад тощо».

«Компліменти»

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусіду, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Інший киває головою і говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він дарує комплімент своєму сусідові, вправа проводиться по колу.

Попередження:

1. Деякі діти не можуть сказати комплімент, їм необхідно допомогти. Можна замість похвали просто сказати «смачне», «солодке», «молочне» слово.

2. Якщо дитині складно зробити комплімент, не чекайте, коли засумує її сусід, скажіть комплімент самі.

«На що схожий настрій?»

Учасники гри по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їхній сьогоднішній настрій. Почати порівняння краще дорослому: «Мій настрій схожий на білу пухнату хмарину в спокійному блакитному небі, а твій?» Вправа проводиться по колу. Дорослий узагальнює - який сьогодні у всієї групи настрій: сумний, веселий, смішний, злий тощо. Інтерпретуючи відповіді дітей, врахуйте, що погана погода, холод, дощ, похмуре небо, агресивні елементи свідчать про емоційне неблагополуччя.

ДОДАТОК Ж

ІГРИ ТА ВПРАВИ НА ЗНЯТТЯ СТРАХІВ І ПІДВИЩЕННЯ ВПЕВННОСТІ В СОБІ

«Кораблик»

Необхідна невелика ковдра. Кількість гравців - мінімум 2 дорослих і дитина (або 5-6 дітей). Ковдра - це корабель, красивий вітрильник. Діти-матроси. Одна дитина - капітан. Капітан любить свій корабель і вірить у своїх матросів. Грою керує дорослий. Він пояснює капітану завдання - бути в центрі корабля, у момент сильної бурі він має гучним голосом дати матросам команду: «Кинути якір!», або «Стоп машина!», або «Усі наверх!», щоб врятувати корабель і матросів. Потім матроси беруться за краї ковдри і починають повільно розгойдувати корабель. По команді ведучого «Буря!» хитавиця підсилюється. Капітанові нагадують про його завдання. Як тільки він гучним голосом прокричить команди, «корабель» спокійно опускається на підлогу, капітанові усі тиснуть руку і хвалять його.

«Гармонійний танець»

У грі беруть участь двоє. Один закриває очі (краще надягти пов'язку). Стають один навпроти одного, легко торкаються долонями. Звучить плавна музика. Ведучий робить плавні рухи руками, тілом, присідає, злегка відходить убік, уперед, назад. Слід повторювати рухи ведучих.

Попередження: не допускати зміни ролей, тобто учасник не повинен вести ведучого.

Можна дозволити дитині виконувати вправу спочатку з відкритими очима.

«Намалюй свій страх, подолай його»

До вправи бажано поговорити з дитиною: «Чого ти боїшся, коли тобі буває страшно, чи було таке, коли ти сильно злякався». Потім дитині пропонують намалювати те, чого вона боїться. Необхідний великий аркуш паперу, олівці або фарби. Після малювання ще раз поговоріть, чого ж конкретно дитина боїться. Потім візьміть ножиці і попросіть дитину розрізати «страх» на дрібні шматочки, а дрібні - ще на дрібніші, допоможіть дитині в цьому. Коли страх розсипається на малюсінькі шматочки, покажіть дитині, що тепер його зібрати неможливо. Загорніть ці дрібні шматочки у великий папір, підійдіть до смітника і викиньте туди, потім з дитиною сходіть і викинете все сміття - воно вам не потрібно, його відвезуть, сплять, а разом зі сміттям сплять і «страх», і більше його ніколи не буде.

Зауваження: повторіть вправу через 1-2 тижні! Подивіться, що змінилося в зображенні страху (колір, сюжет, композиція), і робіть це до того моменту, поки не побачите здивований вираз обличчя дитини у відповідь на прохання: «Намалюй свій страх».

«Художники-натуралісти»

Для виконання цього завдання батьки теж повинні попрацювати над своїми страхами й упередженнями.

Візьміть великий аркуш білого паперу або шматок старої шпалери і покладіть на клейонку або газети. Перед гравцями поставте блюдцями з рідкими фарбами. Дозвольте собі і дитині малювати не пензликами, а пальцями, кулачками, долоньками, ліктями, ногами, щічками, носиком. Сюжет малюнка можна вибрати кожному: «Падає листя», «Сліди невидимих звірів», «Фантастична планета», «Різнобарвна мозаїка» тощо.

Зауваження: після вправи бажано добре помитися, згадуючи те відчуття свободи і радості, яке всі відчули.

Добре проводити цю вправу на природі перед купанням і всім разом відмивати один одного.

«Дизайнери»

Для гри необхідні тюбики губної помади. Грати можна всією родиною із друзями дитини. Кожний одержує по тюбику і йому дозволяється підійти до будь-якого учасника і «красити» його обличчя, руки, ноги. У результаті гри ви побачите зовсім інших гравців.

Стежте, щоб «прикрашали» всіх, не забувайте дозволяти «прикрашати» себе.

Порада: після гри добре відмийтеся.

«Маски»

Мінімальна кількість учасників - 2, але чим більше, тим цікавіша й корисніша гра. Необхідна фарба і папір, липка стрічка. На папері малюють страшні маски, потім кожен учасник примірює собі кожну, залишається в ній якийсь час, можна потанцювати «дикі танці», побігати, поганятися один за одним. Потім відбувається ритуал зняття масок, усі беруться за руки, усміхаються один одному, можна плавно потанцювати.

Порада: щоб закріпити маски на обличчі, краще використовувати липку стрічку або пластир.

«Розкажи про свій страх» .

Мінімальна кількість учасників - 2, чим більше, тим продуктивніша вправа. У тісному довірчому колі дорослий розповідає про дитячі страхи: «А от коли я був таким, як ти, то...» Потім ставить запитання: «А у вас було таке? », «Хто чого боїться?» Діти за бажанням розповідають про ситуації, коли їм було страшно.

Ведучий щоразу просить піднести руку тих, в кого було щось схоже.

Застереження: стежте, щоб сюжети розповідей були несхожими, обговоріть усі можливі дитячі страхи: темряви, самотності, смерті, чужих людей, тварин, злих казкових героїв тощо.

ДОДАТОК 3

ІГРИ І ВПРАВИ НА ЗНИЖЕННЯ АГРЕСІЇ ТА ОСЛАБЛЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ

«Іди, злість, іди!»

Гравці лягають на килим по колу. Між ними подушки. Закривши очі, вони починають бити ногами по підлозі, а руками по подушках з голосним лементом: «Іди, злість, іди!» Вправа продовжується 3 хвилини, потім учасники по команді дорослого лягають у позу «зірки», широко розсунувши ноги і руки, і спокійно лежать, слухаючи музику 3 хвилини.

Застереження: стежите, щоб, вдаряючи руками по подушці, діти не били по руках сусіда.

МЕТОДИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ В ДІТЕЙ

«Прокидайся, третє око!» (для дітей з 5 років)

«Людина бачить не тільки очима. Мудрість і розум, витримка і спокій можуть прокинутися у твоєму третьому оці. Витягни вказівний палець, напруж його і поклади на чоло між бровами над носом. Тут твоє третє око, око мудрості. Промасажуй цю точку, примовляючи: «Прокидайся, третє око, прокидайся, третє око...» (6-10 разів).

«Скинь утому»

«Підведися, розстав широко ноги, зігни їх у колінах, зігни тіло і вільно опусти руки, розправ пальці, схили голову до грудей, відкрий рот. Злегка покачайся в боки, вперед, назад. А зараз різко трусни головою, руками, ногами, тілом. Ти струсив всю втому, повтори ще».

«Заряд бадьорості» «Сядь вільно. Витягни вперед руки і приготуй два пальчики: великий і вказівний. Візьмися ними за кінчики вух один зверху, інший знизу вушка. Промасажуй вушка: «Вушка, вушка чують все!» (10 разів в одну сторону і 10 - в іншу). А тепер опусти руки. Приготуй вказівний палець, витягни руку і постав його між бровами над носом. Промасажуй цю точку зі словами: «Прокидайся, третє око!» Склади пальці рук у жменьку, знайди внизу шиї ямку, поклади туди руку з словами: «Я дихаю, дихаю, дихаю!» - промасажуй ямку 10 разів в одну сторону і 10 разів в іншу. Молодець! Ти бачиш, чуєш, відчуваєш!»

Застереження: дорослий стежить за силою натиску на важливі точки життєдіяльності і правильністю знаходження точок.

«Дихай і думай красиво»

«Коли ти хвилюєшся, спробуй красиво і спокійно дихати. Заплющ очі, глибоко вдихни і подумки скажи:

- скажи: «Я - птах», - видихни, вдихни;
- скажи: «Я - камінь» - видихни, вдихни;
- скажи: «Я - квітка» - видихни, вдихни;
- скажи: «Я спокійний» - видихни. Ти справді заспокоїшся».

«Врятуй пташеня»

Уяви, що в тебе в руках маленьке безпомічне пташеня. Витягни руки долонями ввєрх. А тепер зігрій його, повільно, по одному пальчику склади долоні, сховай в них пташеня, подихай на нього, зігріваючи своїм рівним, спокійним подихом, приклади долоні до своїх грудей, віддай пташеняті доброту свого серця і подиху. А тепер розкрій долоні і ти побачиш, що пташеня радісно злетіло, посміхнися йому і не сумуй, він ще прилетить до тебе!»

«Зламана лялька»

Іноді іграшки ламаються, але їм можна допомогти. Зобрази ляльку, у якої обірвалися мотузочки, що тримають голову, шию, руки, тіло, ноги. Вона вся «розбовталася», з нею не хочуть гратися, потруси всіма розламаними частинами одночасно. А зараз збирай мотузочки - повільно, обережно з'єднай голову і шию, випрями їх, тепер розправ плечі й закріпи руки, подихай рівно і глибоко - і на місці буде тулуб, випрями ноги. Усе - ти сам полагодив ляльку тепер вона знову красива, з нею всі хочуть гратися!»

Додаток I

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК УМІННЯ ВІДЧУВАТИ НАСТРІЙ І СПІВЧУВАТИ ІНШИМ

«Фотографія»

Розгляньте з дитиною свій сімейний альбом. Показуючи фотографії її самої і близьких, розпитуйте, який настрій був у них при цьому, що вони відчували: подив, переляк, радість, смуток тощо. Там, де дитині складно, допоможіть їй, розкажіть про ситуації, коли було зроблено фотографію. Вправа дає змогу дитині розвивати розуміння почуттів і емоцій, зміцнює сімейні зв'язки.

«Як ти сьогодні відчуваєшся?» (для дітей з 5 років)

Дитині пропонуються картки з зображенням різних відтінків настроїв. Вона має вибрати ту, яка найбільше схожа на її настрій, на настрій мами, батька, друга, кішки тощо.

«Класифікація почуттів» (для дітей з 5 років)

Дитина розглядає ті самі картки й розкладає їх за ознаками:

- які подобаються;
- які не подобаються.

Потім необхідно назвати емоції, зображені на картках, поговорити, чому вона так їх розклала.

Вправа «Ромашка»

Інструкція: 5-6 стільців у центрі. 5-6 стільців у зовнішньому колі - «пелюстки». Учасники розсаджуються по стільцях.

Завдання:

- подивитися один одному в очі;
- учасники говорять один одному про те, що вони бачать в інших (одяг, зачіску, усмішку тощо);
- учасники попарно намагаються здогадатися і розповісти один одному, якими вони були у дитинстві, відповісти, наскільки це так;
- учасники попарно кажуть, що між ними спільного;
- визначити, чим ми відрізняємося один від одного: інтересами, характером, поведінкою тощо.

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ

Подарунок: жестами, мімікою показати, який подарунок «дарують». Усі вгадують, який.

Повідомлення: повідомити жестами, повідомлення слід вгадати.

Вправа «Передача почуттів»

Усі стають у шеренгу, перший повертається до другого і передає йому мімікою почуття (радість, гнів, сум, подив тощо), другий має передати наступному це саме почуття. В останнього запитують, яке почуття він отримав, і порівнюють з тим, яке почуття було передано спочатку і як кожний розумів отримане ним почуття. (Невербальне спілкування)

Вправа «Інтерв'ю»

Дві групи: 1 - журналісти, що беруть інтерв'ю, 2 - кожен вибирає, ким він буде, чию роль візьме (спортсмен, боксер тощо). Він має відповідати на запитання журналістів.

Обговорення: чи легко, спілкуватися від імені іншого ?

Вправа «Спілкування без слів»

Інструкція: вправа виконується мовчки. Учасники стають у два кола обличчям один до одного. Зовнішнє і внутрішнє коло рухаються в протилежні боки. Ті, що опинилися навпроти один одного, утворюють пару. Ведучий просить їх:

- Заплющте очі і привітайтеся за допомогою рук.

- Відкрити очі і рухатися далі. Знову по команді утворюються пари, що одержують завдання.

- Покладіть руки на плечі один одному, подивіться протягом хвилини в очі партнерові, посміхніться, відпустіть руки і починайте рухатися далі.

- «Стоп»: помиріться руками.

- Висловте підтримку за допомогою рук.

- Попрощайтесь,

Після вправи учасники обмінюються почуттями.

Вправа «Мої сильні сторони»

Інструкція: усі сідають у коло. Кожен член групи повинен розповісти про свої сильні сторони, про те, що він любить, цінує в собі, про те, що дає йому почуття внутрішньої впевненості і довіри до себе. Важливо, щоб він не применшував своїх переваг, не критикував себе, не говорив про свої помилки і недоліки (ця вправа спрямована на уміння позитивно мислити про себе і чітко викладати свої думки).

«Спілкування без слів»

Дітям пропонується сказати щось жестами, уявивши, що вони відділені склом, через яке не проникають звуки. Тему можна запропонувати, наприклад: «Ти забув надягти шапку, а на вулиці дуже холодно», «Принеси мені склянку води, я хочу пити». Після гри з'ясувати, наскільки точно діти зрозуміли один одного.

Гра спрямована на розвиток уміння передавати думки і почуття за допомогою міміки і виразних рухів.

«Способи підвищення настрою»

- усміхнутися собі в дзеркало;

- спробувати розсміятися;

- зробити добру справу іншому;

- згадати про щось хороше;

- намалювати собі картинку тощо.

«Психологічний автопортрет»

Діти по черзі намагаються назвати якнайбільше відповідей на запитання: «Хто я? » Для опису себе використовуються характеристики, риси, інтереси і почуття, кожне речення починається із займенника «Я». Наприклад, «Я - дівчинка», «Я - людина, що займається спортом», «Я - хороша людина». Ця гра дає дітям можливість подивитися на себе з боку.

ДОДАТОК І

ЦИКЛ БЕСІД, СПРЯМОВАНИХ НА ЕФЕКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ

Наприклад, «Кого ми називаємо добрим (чесним, ввічливим тощо)». Разом з дітьми виробляють правила того, як розвинути в собі ці якості.

Доброта

Правила доброти:

- допомагати слабким, маленьким, хворим, старим, знедоленим;
- пробачати помилки інших;
- не заздрити;
- жаліти інших.

Чесність. «Як дотриматися свого слова?»

Правила чесності:

- сказав - зроби;
- не впевнений - не обіцяй;
- помилився - зізнайся;
- забув - попроси пробачення;
- говори те, що думаєш;
- не можеш сказати правду - поясни чому;
- не видавай чужу таємницю.

Ввічливість

Правила ввічливості:

- це уміння поводитися так, щоб іншим було приємно з тобою;
- будь завжди привітний: вітайся при зустрічі, дякуй за допомогу, ідучи - попрощайся;
- не змушуй про себе хвилюватися;
- не вередуй, не гарячкуй. Твій каприз може зіпсувати настрій іншим.

ДОДАТОК К

ВРАВИ НА СПІЛКУВАННЯ

ВПРАВА "Потиснемо руки"

Ведучий пропонує всім встати і привітатися, потискаючи руку і називаючи своє ім'я (тренінгове ім'я). Головне - привітатися з кожним. Після того, як вправа зроблена в усі стали в коло, ведучий запитує: "Подивіться один на одного уважно. Ви з усіма привіталися?". Якщо виявиться, що-якась пара не привіталася, їм пропонують потиснути один одному руку. Після того, як всі сіли в коло, ведучий запитує в групі: «Як себе відчуваєте?», «Можна-розпочати роботу?». Можна запропонувати учасникам оцінити готовність до заняття за 10-бальною шкалою: 10 балів - повністю готовий працювати "тут і тепер"; 1 бал — зовсім-не готовий. Після того, як учасники оцінюють свою готовність, можна запитати у того, чия готовність найнижча: "Що треба зробити, щоб ваш стан змінився і ви могли розпочати заняття?".

Вправа спрямована на створення в групі більш розкутої атмосфери, на досягнення стану, який дозволив би ефективно працювати.

ВПРАВА "Мовчазне привітання"

Кожний учасник по черзі виходить у коло і мовчки вітається з усіма. Члени групи повторюють його привітання. Наступний учасник має привітатися з групою способом, який не використовувався. Після виконання вправи можна запитати у групи: "Як себе відчуваєте?", "Чи є вітання вам особливо запам'яталося і чому?". Мета вправи - допомогти кожному учаснику абстрагуватися від проблем, зануритися у ситуацію "тут і тепер". Обговорення вітання, яке сподобалося, допомагає встановленню позитивного контакту при спілкуванні.

ВПРАВА "Який я є і яким хотів би бути"

Кожен з учасників має продемонструвати жестами, мімікою, звуками, яким він є, і потім - яким хотів би бути. Ведучий акцентує увагу на тому, хто демонстрував, який він є. Ведучий може запропонувати учасникам відгадувати почуття, які зображує їх товариш.

ВПРАВА "Розвеселити партнера"

Вправа виконується в парах. Один з учасників згадує про щось сумне, набуває пригніченого вигляду. Інший учасник має розвеселити партнера, викликати в нього посмішку. Забороняється застосовувати фізичний контакт. Коли вправа виконана, учасники міняються ролями. Після того, як вправу виконали обидва учасники, їм пропонується обговорити, якими засобами це було досягнуто, чи були складності у виконанні вправи.

Вправа сприяє усвідомленню, що успішність у зміні емоційного стану партнера залежить від врахування індивідуальних особливостей людини, гнучкості у виборі засобів впливу.

ВПРАВА "Розвеселити сумного"

Групі пропонується розвеселити учасника, якому сумно (ведучий має отримати згоду цього учасника на участь у вправі). Досягти цього треба, використовуючи тільки словесні засоби: можна говорити щось приємне,

розповідати історії тощо. Після виконання вправи в учасника запитують, що саме його розвеселило, а що залишило байдужим.

Вправа поліпшує клімат у колективі, дозволяє усвідомити широкі можливості впливу на емоційний стан інших людей.

Гра на володіння своїм тілом

«Долоня в долоню». Діти притискають долоньки й у такий спосіб рухаються по кімнаті, у якій можна встановити різні перешкоди, які пара має подолати. Це можуть бути стілець або стіл. У грі можуть брати участь пари: дорослий - дитина.

«Неіснуюча тварина» - дитина вигадує тварину, якої насправді-не існує. Потім вона має зобразити тварину, пройти, як ця тварина. Зображення відбувається під музику. Інші діти вгадують, яка це тварина: весела чи сумна, добра чи зла тощо.

Гра на довіру

«Сліпий і поводитир». Вправа в парах. Один з учасників - «сліпий», інший - його «поводир», кожен має провести «сліпого» через різні перешкоди, що створені заздалегідь (меблі, столи, стільці, також перешкодою можуть бути інші люди). У «сліпого» зав'язані очі. Мета: «поводир» має провести його так, щоб той не спіткнувся, не впав, не забився. Гра сприяє розвитку довіри. Після гри обговорити її, що почували, будучи «сліпим» і «поводирем», чи було затишно в цих ролях.

ДОДАТОК Л

Як допомогти сором'язливій дитині

Допомога дитині в подоланні сором'язливості - нелегке завдання для шкільного психолога, але його можна розв'язати. Зупинимося на роботі психолога з подолання сором'язливості в молодших школярів.

Найефективніший засіб впливу на сором'язливих, неконтактних дітей - групові форми роботи, метою яких є:

- формування стійких поведінкових механізмів, що забезпечують дитині на доступному їй рівні стабільність у саморегуляції внутрішніх афективних процесів та емоційну адекватність у контактах з навколишнім світом;

- тренування взаємодії дитини з дорослими й дітьми.

На першому етапі найголовнішим завданням психолога є встановлення емоційного контакту із сором'язливою дитиною. Насамперед необхідно з'ясувати, у яких випадках дитина не хоче спілкуватися, а в яких не може. Для цього потрібно завоювати її довіру, змусити забути про негативний досвід, відновити і зміцнити потребу в спілкуванні.

Спілкування має відбуватися у спокійній атмосфері. Тому важливо, щоб дизайн кабінету, в якому проводять заняття, сприяв соціальним контактам дітей.

Універсальний засіб навчити спілкуватися - гра, оскільки вона може змінити ставлення людини до себе та інших, її психічне самопочуття, соціальний статус, способи взаємодії в колективі.

Ігри для сенсорної стимуляції «Чарівні перетворення»

Діти стоять у колі.

Психолог. Чарівник перетворив вас на вітер. Спробуйте зобразити:

- а) злий зимовий вітер;
- б) осінній холодний вітер;
- в) теплий, ласкавий літній вітерець.

Психолог бере участь у грі й коментує дії дітей.

Зобрази відгадку

Психолог. Зараз ми з вами спробуємо відгадати загадки. Не можна вимовляти відгадку вголос. Треба мовчки, за допомогою жестів і міміки, зобразити предмет, про який ітиметься в загадці.

Ніг немає, а ходить, рота немає, а скаже - коли спати, коли вставати, коли роботу починати. (*Годинник.*)

Біжать по доріжці Дошки та ніжки. (*Лижі.*)

Спочатку завдання виконують тільки охочі. Потім вибирають один з варіантів відповіді. Усі діти, стоячи в колі, зображують предмет, озвучуючи свої дії.

Тварини, які співають

Психолог. Уявіть, що тварини вміють співати. Як, на вашу думку, звучатиме пісня «Усмішка» (муз. В. Шаїнського, сл. М. Пляц-ковського) у виконанні корови; «Пісня про коника-стрибунця» (муз. В. Шаїнського, сл. Н. Носова) у виконанні собаки?

Дорослий може дати зразок: показати, як би кішка співала «Пісню крокодила Гени» (муз. В. Шаїнського, сл. А. Тимофєєвського).

Дощик

Перед кожною дитиною - ванночка й лійка з водою.

Психолог. Ви - дощові хмаринки, що пливають по небу.

Діти ходять по колу, зображуючи хмаринки.

Психолог допомагає дітям озвучити їхні дії:

«Я - хмаринка, хмаринка, хмаринка. Я - хмаринка, схожа на слона (зайчика тощо)»

Після сигналу усі зупиняються й беруть лійки.

Психолог. А тепер пішов маленький веселий дощик. Кап-кап-кап.

Вгадай, хто це (що це)

Дитині зав'язують очі, і вона навпомацки має визначити, хто перед нею стоїть (який предмет перед нею лежить).

Подолання страху

Сором'язливі діти бояться рухатися, танцювати під музику, тому вправи, що сприяють подоланню цього страху, ускладнюють поступово.

1. Діти виконують ритмічні дії (наприклад, зображують осінні листя, яке опадає з дерев). У цей час психолог наспівує якусь мелодію.

2. Діти, роблячи ритмічні рухи, наспівують мелодію разом із психологом.

3. Інсценування пісні.

Спочатку діти слухають пісню. Потім пропонують свої варіанти: розподіляють ролі, обирають характерні жести, рухи для діючих осіб.

Під час вистави діти хором виконують пісню.

Потрібно починати з досить простих для інсценування пісень.

4. «Добери мелодію».

Дітям пропонують прослухати фрагменти з трьох музичних добутоків. Потім ставлять запитання: «Як ви вважаєте, яка з цих мелодій найкраще змальовує танець вітру (дощу, сніжинок, ведмедя, метелика)?»

5. Танці з предметами (стрічками, прапорцями, м'ячами). Дітям показують кілька простих танцювальних рухів і просять повторити їх під музику.

6. Створення танцю.

Прослухавши мелодію, діти придумують танцювальні рухи, визначають їхню послідовність. Потім усі разом розучують танець.

Такі ігри допомагають подолати й моторну скутість сором'язливої дитини.

За допомогою читання

У сором'язливих дітей нерідко погано сформовані навички мовного спілкування. Така дитина ухиляється від того, щоб першою почати розмову, якусь справу, висловити нову ідею, поставити запитання або добровільно запропонувати свої послуги. Спілкуючись з однолітками, вона говорить менше, ніж інші, рідко перебиває співрозмовника.

Тому важливо навчити сором'язливих дітей діалогічних форм взаємодії.

Чудовим матеріалом для розвитку мовного особистісного спілкування дитини і дорослого є книги. Спільне читання та обговорення прочитаного сприяє концентрації уваги дітей на словах дорослого, опора на картинки

полегшує мовне спілкування молодших підлітків з дорослим. При цьому потрібно не тільки читати текст, а й організувати бесіду: запитувати дітей, що їм запам'яталося, хто з персонажів сподобався, хто викликав ворожість і чому.

Якщо якійсь дитині складно висловити своє становлення, дорослий може висловити спочатку свою думку. Головне при цьому - не вимагати від дитини того, чого вона не може, до чого ще не готова, не примушувати її висловлюватися й аргументувати свою думку, якщо вона цього ще не вміє.

Слід поступово переводити бесіду від конкретної книжки до загальної теми, що стосується життя дітей і їхнього оточення.

Наприклад, можна запитати, кого з друзів дитині нагадують персонажі книги, як вона сама вчинила б у цій ситуації тощо. Потрібно говорити з дітьми на різні теми: про взаємини з друзями, про те, що їм подобається і що не подобається.

Ігрова імпровізація

Коли в дітей з'являється активність у діалозі, їм пропонують взяти участь в імпровізації: члени групи разом складають казку або малюють картину. Після цього можна перейти до розігрування відомих казок.

Кожен член групи отримує роль.

Казку можна розіграти за допомогою паперових фігур або ляльок. Діти також можуть виконувати ролі самі.

Під час розподілу ролей треба враховувати, чи ця роль позитивно вплине на дитину. Сором'язливим дітям пропонують зображувати таких казкових персонажів, для яких досягнення мети пов'язано з героїчною поведінкою.

Отже, у поле зору дитини частіше потрапляють соціальні ситуації, у яких треба діяти за певними правилами. Вона починає цікавитися, чому якийсь герой учинив неправильно, як можна виправити становище, «щоб нікому не було погано!» Це допомагає опанувати різні зразки поведінки.

Для розвитку мовної регуляції своїх дій дитині корисно виконувати вправи, у яких вона керує діями однолітка або дорослого. Це можуть бути ігри, де дитина виступає в ролі вихователя або вчителя.

Для підвищення самооцінки

Підвищити самооцінку й сформувати впевненість у собі сором'язливій дитині допоможуть спеціальні завдання.

Психолог. Згадай, якими ласкавими іменами тебе називали інші люди.

Розкажи про себе все найкраще (тут потрібно орієнтувати дитину тільки на позитивний опис, уникаючи «але...» і «якщо...»).

Назви свого товариша ласкавим ім'ям.

Перелічи, що ти любиш найбільше.

Люди оцінюють нас за нашими вчинками; спробуй згадати свій учинок, який тобі найбільше подобається.

Люди часто кажуть про нас хороше і погане, *спробуй згадати про себе теплий відгук.* Чому це тобі запам'яталося?

Похвали свого товариша.

Контакти з іншими

Для того щоб навчити дитину вступати у взаємодію з іншими дітьми, можна використати такий методичний прийом.

Серед дітей вибирають асистента, який легко й вільно іде на контакт, може додержуватися інструкцій дорослого й концентруватися на завданні мінімум десять хвилин. Його мета - залучити сором'язливу дитину до гри або до роботи. Але асистент заздалегідь має бути готовий отримати відмову, особливо на початку контакту. Тому психолог попередньо програє з асистентом ситуації, у яких відіграє роль неконтактної дитини. Асистент має зрозуміти, що це означає - отримати відмову.

До того ж помічник психолога має знати про ігри й заняття, які подобаються сором'язливій дитині.

Заохочується будь-яка спроба асистента налагодити контакт із партнером.

Прищеплюючи сором'язливій дитині інтерес до спільних дій, заохочуючи її активність, необхідно пам'ятати, що в цілеспрямованій діяльності вона зазвичай легко стомлюється. Тому потрібно давати їй відпочинок до того, як спільна робота стане неприємною, слід переорієнтувати на іншу діяльність (малювання, конструювання, прослуховування музичних творів тощо). Навіть похвалу потрібно дозувати.

Часто дорослі самі формують у дітей сором'язливість. Іноді вони незаслужено навішують на дитину ярлик сором'язливої; іноді залишаються нечутливими до сором'язливості; іноді навіть створюють умови для її появи. Тому психологу належить провідна роль у навчанні педагогів і батьків особливих прийомів виховання сором'язливості.

ДОДАТОК М

Станційний експрес „Знай та захищай свої права”

Цільова аудиторія: діти та молодь віком 12-14 років

Мета: систематизація знань щодо Конвенції про права дитини; сприяння розвитку вмінь командної взаємодії; створення емоційної ситуації, яка сприятиме кращому усвідомленню молодою людиною міри власної відповідальності за дотримання норм права та виконання своїх обов'язків.

В експресі беруть участь команди, які складаються з 10 - 15 чоловік. Команди отримують маршрутні листи, в яких вказані станції (планети). На кожній станції соц. педагоги ознайомлюють дітей з однією статтею Конвенції ООН про захист прав дитини. Ознайомлення відбувається в ігровій формі.

1. Станція «Турботи» (Стаття 3. *Всі діти мають право на любов і піклування*).

а) Гра "Моя сім'я" Соц. педагоги ділять команду на 2 частини. Для цього вони пропонують двом бажаючим стати "батьками" . Кожен "батько" обирає собі "маму", "мама" - "доньку", "донька" - "брата" і т.д. Коли утворення сімей завершено, пропонується наступна гра.

б) Гра "Скульптура сім'ї". Кожній уявній "сім'ї" дається завдання:

- створити скульптуру сім'ї, яка вітає іменинника;
- створити скульптуру сім'ї, яка відпочиває (на морі, в лісі).

в) Гра "Компліменти". Всі діти стають в коло. Учасники гри мають сказати комплімент своєму сусідові зліва. Компліменти передаються по колу.

2. Станція «Смакотляндія» (Стаття 33. *Всі діти мають право на повноцінне харчування*).

а) Гра "Кожному своє місце". Соц. педагоги роздають дітям великі листки паперу, з написаними на них буквами, після чого загадують загадки типу:

- Ми - злакові рослини, ще вищі від людини. Їдять нас до весни - стебло, листки й плоди. (Кукурудза).
- Росту влітку на городі, маю плаття дуже модні. В мене їх дуже багато, за що й люблять кроленята. (Капуста).

Діти, відгадавши загадку, швидко повинні вишикуватись в ряд з потрібними буквами.

б) Гра "Смачного". Соціальний педагог пропонує дітям назвати рецепти відомих страв.

в) Гра "Поспіваймо". Діти співають пісні, в яких згадується про їжу.

3. Станція «Знать» (Статті 28,29. *Всі діти мають право на освіту*.)

а) Гра "Чорний ящик" Соц. педагоги показують команді чорний ящик, в якому лежить предмет (зошит, ручка, резинка). Діти за допомогою запитань відгадують назву предмета.

б) Гра "1, 2, 3, пригадаємо казки". Учасники називають казки, в назвах яких зустрічаються числа.

в) Гра "Поети" Соц. педагоги дають дітям листки паперу, на яких написані слова - риф-ми типу: сонце - віконце, дитина - малина; боятись - сміятись, лисиця - одиниця. Команда складає вірші з даних слів.

4. Станція «Веселяндія»(Стаття 31. *Всі діти мають право на відпочинок і дозвілля*).

а) Гра "Паровоз". На землі розставлені кеглі. Діти стають один за одним. Вибирається ведучий - "паровоз", інші - "вагони". "Паровоз" оббігає між кеглями, після чого приєднує до себе по одному "вагонові". Оббігаючи кеглі, потрібно не зачепити їх.в)

б) Гра "Телеграф". Діти діляться на 4 команди, які шикуються по периметру квадрата із стороною 4-5 метрів. Діти, що стоять по квадрату передають інформацію (якесь слово) дітям, що стоять на протилежній стороні. Інші учасники створюють перешкоди (гучний крик, свист).

5. Станція «Пигулкіна»(Стаття 24. *Всі діти мають право на медичну допомогу*).

а) Гра "Лікар Айболить". Соц. педагоги проводять бесіду з дітьми про надання першої медичної допомоги, демонструючи деякі її види.

б) Гра "Вітаміни". Ведучий називає слово (фрукти, овочі, їстівний продукт), в якому містяться вітаміни. Наприклад: морква. Діти кажуть слово, яке починається на букву, якою закінчувалось попереднє слово (апельсин).

Станційний експрес „Діти мають права”

Цільова аудиторія: підлітки та молодь віком 13-16 років

Мета: сприяння підвищенню рівня ефективності правового виховання підлітків; поповнення інформації про положення Конвенції ООН про права дитини; набуття волонтерами навичок роботи з підлітками; створення емоційної ситуації, яка сприятиме кращому усвідомленню молодою людиною власної відповідальності за формування соціально-правової держави.

Кількість команд: 4 (у кожній - приблизно 10 осіб). Роботу станцій та супровід команд забезпечують волонтери – старшокласники.

1. Станція дружби (Статті 37, 39. *Жодна дитина не повинна бути скривджена і зневажена.*)

а) Гра "Переповнений тролейбус". В команді обираються 4-5 "пасажирів", інші імітують переповнений тролейбус. Завдання для "пасажирів": потрібно потрапити в переповнений тролейбус.

б) Гра "Відгадай емоцію". Волонтери роздають дітям папірці з вказаними на них позитивними та негативними емоційними станами (задоволення, радість, злість, розпач, образа). За допомогою міміки та жестів діти показують ці емоції, інші їх відгадують.

в) Гра "Усмішка по колу". Команда стає в коло, всі беруться за руки. Кожен дарує усмішку з хорошими побажаннями своєму сусідові зліва.

2. Станція талантів (Стаття 29. *Всі діти мають право на розвиток талантів*).

а) Гра "У полі береза стояла". Волонтери разом з командою співають пісню: В полі береза стояла, В полі кучерява стояла. Люлі-люлі стояла, Люлі-люлі кучерява стояла. Далі волонтери показують певні рухи, якими замінюються слова пісні. Слова замінюються рухами по черзі. Гра триває доти, доки пісня не буде "співатись" одними рухами.

б) Гра "Складаємо казку" Волонтери пропонують дітям скласти свою казку, використовуючи відомих героїв казок.

3. Станція розуміння (Статті 12,13. *Всі діти мають право на власну думку*).

а) Гра "Зіпсований телевізор".

Діти стають один за одним. Волонтер каже слово тому, хто стоїть останній. Він за допомогою міміки та жестів показує це слово тому, хто стоїть перед ним. Останній учасник гри називає слово, яке йому показали.

б) Гра "Зрозумій мене". Команда ділиться по парах. Волонтери дають одній частині дітей завдання: передати інформацію за допомогою міміки та жестів типу: "Зустрінемося біля зоопарку о 18.00". Інша частина дітей повинна зрозуміти інформацію і передати: "Давай зустрінемося біля фонтану".

в) Гра "Перекрученки". Волонтери зачитують команді перекручені прислів'я типу:

- все те срібло, що тьмяніє (Не все те золото, що блищить);
- велика муха, а й та відпочиває (Мала бджола, а й та працює);
- хто все робить, той їсть (Хто не працює, той не їсть).

Діти називають прислів'я правильно.

4. Станція захисту дітей (Стаття 42. *Всі діти мають знати свої права*)

а) Гра "Дорогами казок". Волонтери називають казку, команда вказує, ким і які права були порушені. Волонтери зачитують уривки цих казок, а діти їх інсценують. Діти придумують, як захистити права героїв.

б) Гра "Знайди ключ". Волонтери пропонують дітям витягнути пелюстки з паперової ромашки. На одній з пелюсток написано слово "ключ", на інших - питання, які стосуються Конвенції ООН. Діти відповідають на питання до тих пір, поки не знайдуть пелюстки з словом "ключ".

ДОДАТОК Н

Програма з ознайомлення з навколишнім середовищем і розвитку мовлення

(Л.Т.Нікішина, Л.А.Федоткіна, О.В.Юдіна, Н.В.Трошко, Л.М.Вадрус)

Пояснювальна записка

Ознайомлення з оточуючим

Діти з особливими потребами мають обмежені уявлення про оточуюче середовище та предмети, про їх функціональне призначення, що потім негативно впливає на формування елементарних знань про явища живої і неживої природи, про громадське життя. Тому до програми внесено розділ "Ознайомлення з навколишнім середовищем".

Засвоєння програмного матеріалу залежить від правильного вибору методів навчання з урахуванням психофізичних можливостей дітей з особливими потребами. Потрібно пам'ятати, що діти цієї категорії пасивні, неемоційні, вони не виявляють бажання активно діяти з предметами чи іграшками. Дорослим необхідно постійно створювати емоційно-позитивне відношення дітей до запропонованої діяльності.

На заняттях з ознайомлення з навколишнім середовищем рекомендується використовувати наступні методи роботи: спостереження, практичні дії дітей з предметами, ситуативна, рольова гра, розглядання малюнків, екскурсії, бесіди про побачене і почуте, читання віршів, коротких розповідей, казок.

Ознайомлення з навколишнім містить у собі:

1. Ознайомлення з предметним світом.
2. Ознайомлення з природою (живою та неживою).
3. Елементарні соціальні знання (діяльність людей, родинні відносини; місто і село, професії людей та ін.)

Зміст занять з ознайомлення з навколишнім є основою для занять з розвитку мовлення, тому відповідні теми для занять збігаються. На заняттях з ознайомлення з навколишнім педагоги користуються розгорнутим фразовим мовленням. При цьому в мовленні дорослих повинні зустрічатися різні види висловлювань: спонукання (подивіться..., послухайте...,) питання (які? який? що робить?), повідомлення (сьогодні ми будемо спостерігати за комахами), заперечення (сьогодні ми будемо розглядати яблуко, а не апельсин).

Разом з тим, слова можна вживати в різному логічному зв'язку (пелюстки квітів, букет із квітів, розповідь про квіти).

Виходячи з цього, можна визначити навчальні, корекційно-розвивальні, пізнавальні й виховні цілі навчання.

Навчальні цілі:

Формувати й розвивати у вихованців уміння слухати і розуміти рідну мову, говорити, дотримуючись правил; формувати елементарну систему знань про навколишній світ.

Пізнавальні цілі:

Ознайомити дітей з близьким оточенням, побутовими предметами, сформувавши передумови сприйняття оточуючого середовища та первинні уявлення про явища живої та неживої природи.

Корекційно-розвиваючі цілі:

Навчати бачити елементарні зв'язки між предметами і явищами, розвивати пам'ять, увагу, мислення, спостережливість дітей та їх мовлення. Вчити виділяти предмет чи явище від загального, спостерігати, порівнювати, співвідносити, робити висновки, відповідати на питання: Навіщо? Чому? Після чого? Перед чим? Що спочатку, що потім? Що допомагає? Що заважає? У чому користь? У чому шкода? Чим схожі? Чим відрізняються? Що загального?

Виховні цілі:

Формувати у дітей морально-етичні навички поведінки, почуття любові до родини, Батьківщини, природи, поваги до українських звичаїв, традицій. Формувати емоційно-позитивне відношення дітей до запропонованої діяльності.

Розвиток мовлення

Формування мовлення у дітей з особливими потребами відбувається в тісному зв'язку з діяльністю дітей під час розширення їхніх уявлень про навколишній світ та в процесі спілкування. Однак у цих дітей спостерігається значна затримка розвитку звукової сторони мовлення, грубо порушене граматичне оформлення мовлення.

Розвиток мовлення - одна з найважливіших задач виховання і навчання дітей у Центрі і ведеться в двох напрямках:

1) у процесі виконання режиму дня, під час прогулянок, ігор, праці, свят, розваг, при ознайомленні з навколишнім, на заняттях з різних видів діяльності створюються природні умови для мовного розвитку дитини.

2) на спеціальних заняттях з розвитку мовлення відбувається узагальнення, поглиблення та розширення практично засвоєного дітьми матеріалу, що має потребу в уточненнях різного плану (знання слова і фрази, фонетичного і граматичного оформлення).

При роботі над формуванням мовлення дітей у побутовій діяльності необхідно проговорювати з дітьми усе, що приваблює їхню увагу, викликає інтерес.

Кожне планове заняття має не тільки специфічну для даного виду діяльності задачу, але і мовну. При цьому мовна задача повинна бути другорядною. Мовний матеріал тут засвоюється мимоволі.

На спеціальних заняттях з розвитку мовлення відбувається систематизація й актуалізація практично накопиченого дітьми матеріалу, який розподіляється по темам.

Більшість дітей з особливими потребами крім загального недорозвинення мовлення, обумовленого олігофренією, мають ще і локальні мовні порушення: дислалії, дизартрії, алалії та ін., усунення яких вимагає спеціальної логопедичної роботи, тому з розвитку мовлення в Центрі проводяться як фронтальні заняття (вихователем у групі), так і індивідуальні (дефектологом чи логопедом).

Матеріал занять дозується за рівнем психофізичних можливостей дітей. При цьому потрібно враховувати, що для засвоєння матеріалу дітям з обмеженими можливостями потрібна велика кількість повторень, закріплень з використанням наочно-дидактичного, ігрового матеріалу.

Мова дорослих - це зразок для наслідування. Тому мова педагогів, технічного персоналу повинна бути емоційно насиченою, нормальної гучності, неквапливою, виразною.

Навчальні цілі:

Учити дітей уважно слухати дорослого, виконувати доручення, відповідати на питання, розповідати про свої дії. Збагачувати і активізувати словниковий запас. Формувати вміння правильної вимови. Розвивати граматичні уміння. Розвивати зв'язне монологічне та діалогічне мовлення.

Корекційно – розвиваючі цілі:

Розвиток розумових здібностей вихованців, умінь порівнювати мовні факти, аналізувати їх, виділяти істотні ознаки. Розвивати всі сенсорні аналізатори, дрібну моторику, координацію рухів, просторово-часову координацію.

Пізнавальні цілі:

Розширювати уявлення дітей про рідну мову, ознайомлювати з українською та дитячою літературою, фольклором, звичаями та традиціями українського народу.

Виховні цілі:

Формувати у дітей морально-етичні навички поведінки, почуття любові до родини, Батьківщини, природи, поваги до українських звичаїв, традицій. Формувати емоційно-позитивне відношення дітей до запропонованої діяльності.

Програмний зміст

I цикл

Діти з особливими потребами молодшого віку мають дуже обмежений запас уявлень про навколишній світ. Вони не можуть встановлювати послідовність подій. Дуже бідний життєвий досвід дітей з особливими потребами не виходить за межі домашнього мікро середовища. У зв'язку з цим формування досвіду дитини починається у формі орієнтування в навколишньому середовищі – близькому та дальньому, з сенсорно-моторного розвитку.

Ознайомлення з навколишнім відбувається шляхом збагачення дітей уявленнями і враженнями про реальну дійсність, повідомленням їм корисних і різноманітних знань про навколишній світ, а також корекції неправильно засвоєних фактів.

Основним засобом розвитку є спілкування з дорослими. На основі розширення уявлень про навколишній світ розширюється пасивний і активний словник дитини з особливими потребами.

До початку дошкільного віку дітей з особливими потребами не сформовані передумови мовного розвитку, предметна діяльність, недостатньо

проявляються емоції, не сформований фонематичний слух, погано розвинений артикуляційний апарат.

Тому, ознайомлюючи дітей з навколишнім, педагог - дефектолог, логопед вчить дітей правильно називати предмети, приділяє увагу розвитку основної функції мови - функції спілкування. Кожне заняття починається з логомоторної розминки і просторово-часової координації.

Орієнтовний перелік тем

І квартал:

1. Осінь. (Погодні і природні зміни. Праця людей восени).
2. Фрукти і овочі (Колір, форма, величина, смак, запах).
3. Одяг. (Колір, форма, величина. Ознайомлення з різновидами одягу. Види застібок).
4. Взуття.(Колір, величина. Ознайомлення з різновидами взуття. Види застібок).
5. Тварини. (Ознайомлення із зовнішніми ознаками та поведками. Спостереження за кішкою та собакою)

II квартал:

1. Зима. (Погодні і природні зміни. Зимові розваги)
2. Зимові свята. (День Св. Миколая, Новий рік, Різдво).
3. Іграшки.(Колір, форма, величина. Музичні іграшки – барабан, бубон, брязкальце, дзвіночки. Складені іграшки)
4. Уявлення про себе та родину.(Частини тіла та обличчя. Впізнавання себе та близьких родичів на фото. Називання свого імені та імен близьких родичів).
5. Робочі інструменти.(Молоток, швабра, совок, віник, лопата, ножиці. Правила безпеки при користуванні).
6. Меблі.(Форма, колір, величина, вага. Ознайомлення з різновидами меблів та їх призначенням).

III квартал:

1. Весна.(Природні та погодні зміни. Мамине свято)
2. Рослини. (Квіти. Деревя)
3. Птахи.(Ознайомлення з ознаками. Спостереження за поведінкою птахів в живому куточку та в природі).
4. Транспорт.(Машина, автобус, тролейбус, літак, човен. Поведінка в транспорті).
5. Посуд.(Колір, форма, величина. Ознайомлення з предметами посуду та їх функціональним призначенням)
6. Продукти харчування.(Смак, запах, колір, величина, форма. Ознайомлення з різновидами).

IV квартал:

1. Літо. (Погодні зміни. Літній відпочинок. Правила безпеки на відпочинку).
2. Комахи (Метелик. Жук)
3. Гриби. (Колір, величина. Будова.)

Тематичні художні твори повинні відповідати віковим та психофізіологічним особливостям дітей. Вибір творів, що відповідають темі, здійснює педагог.

II цикл

Задачі:

- продовжувати розширювати коло уявлень дітей про предмети і явища живої і неживої природи;
- продовжувати знайомити зі змінами у природі в різні пори року;
- продовжувати розширювати сферу орієнтування дітей поза Центром (парк, вулиці, ріка, озеро);
- формувати первинні уявлення про форми поведження людей і їхні моральні якості (добрий, злий, ласкавий, сердитий, гарний, поганий);
- спостерігати за явищами громадського життя (свята).
- визначати частини доби (день - ніч);
- продовжувати формувати узагальнені поняття (меблі, посуд, одяг, взуття, овочі, тварини, птахи та ін.);
- вчити правильно користуватися предметами, знати їхнє функціональне призначення;
- виділяти предмет із групи різнорідних предметів за зразком, за вербальною інструкцією;
- розрізняти подібні предмети за їхнім призначенням (одяг літній і зимовий і т.д.);
- прищеплювати навички самообслуговування, особистої гігієни;
- знати своє ім'я і прізвище, імена і прізвища товаришів по групі, імена, побатькові педагогів, обслуговуючого персоналу, батьків;
- знати частини тіла й обличчя людини і їх призначення;
- продовжувати роботу з розвитку мовлення, формувати уміння свідомо сприймати мову дорослого, правильно відповідати на питання;
- розвивати фонематичний слух, відтворювати на слух голосні і приголосні звуки.

Орієнтовний перелік тем

I квартал:

1. Осінь.(Погодні та природні зміни. Праця людей восени. Збір урожаю)
2. Фрукти. Овочі.(Зовнішній вигляд, смак, запах. Сад, город.)
3. Одяг. (Різновиди. Співвіднесення предметів одягу з назвою та картинкою. Жіночий та чоловічий одяг. Різні види застібок).
4. Взуття. (Різновиди. Співвіднесення предметів з назвою та картинкою. Функціональне призначення. Види застібок).
5. Тварини.(Зовнішні ознаки. Середовище мешкання: дома, в лісі. Повадки тварин)

II квартал:

1. Зима. (Погодні та природні зміни. Зимові розваги)
2. Зимові свята.(День Св. Миколая, Новий рік, Різдво)

3. Іграшки. (Ознаки. Функціональне призначення. Співвіднесення предметів з назвою та зображенням. Створення простого ігрового сюжету).
4. Уявлення про себе та родину. (Частини тіла та обличчя. Називання свого віку, імені та прізвища, імен близьких родичів. Створення сюжету „Доньки – матері”).
5. Професії та робочі інструменти. (Ознайомлення з професіями батьків та співробітників центру. Ознайомлення з правилами користування робочих інструментів: молоток, викрутка, лопата, віник, швабра, ножиці, голка, ніж. Техніка безпеки).
6. Меблі (Види. Функціональне призначення. Співвіднесення із словом та зображенням. Догляд за меблями)

III квартал:

1. Весна. (Погодні та природні зміни. Весняні свята: 8 Березня, Великдень)
2. Рослини. (Квіти. Деревя. Кімнатні рослини. Догляд за рослинами).
3. Птахи. (Ознаки, середовище мешкання. Різновиди: горобець, папуга, ворона, качка, гуска, курка).
4. Транспорт. (Ознаки. Називання різновидів)
5. Посуд. (Називання предметів, їх ознак. Догляд за посудом. Поведінка за столом. Створення сюжету „Чаювання у Мотрійки”).
6. Продукти харчування.
7. (Називання. Групування продуктів за ознаками та функціональним призначенням : Що покласти в компот? В борщ?)

IV квартал:

1. Літо. (Погодні зміни. Літній відпочинок. Правила безпеки на відпочинку)
2. Комахи. (Називання: метелик, жук, мураха, муха, комар. Ознаки)
3. Гриби. (Будова. Отруйні та їстівні гриби: різниця в ознаках)
4. Моє місто. (Експерсії в парк. Спостереження за вулицею, дорогою).

Тематичні художні твори повинні відповідати віковим та психофізіологічним особливостям дітей. Вибір творів, що відповідають темі, здійснює педагог.

III цикл

На основі розширення уявлень дітей про навколишній світ збільшувати словниковий запас, який використовується ними в процесі спілкування.

3-й цикл навчання передбачає вчити дітей звертатися до дорослих з питанням, проханням, використовуючи при цьому просту фразу: вітатися, прощатися, дякувати, розповісти про побачене і почуте, спираючись на свій досвід та словниковий запас. Користуватися в мові словником узагальнюючих понять: «одяг», «взуття», «овочі», «фрукти», «посуд», «меблі»; слухати і сприймати текст, що розповідається, емоційно правильно реагувати на його зміст. Заучувати з дітьми вірші напам'ять шляхом хорového й індивідуального повторювання за дорослими.

Під час індивідуальних занять з дітьми працювати над розвитком артикуляційного апарату, подиху, голосу, дрібної моторики, чистотою вимови.

Задачі:

1. Формувати вміння спілкуватися за допомогою простих речень.
2. Формувати діалогічне мовлення.
3. Визначати сюжетний зміст малюнка, відповідати простим реченням на запитання.
4. Формувати позитивну мотивацію, використання накопичених знань під час дитячих ранків, комплексних занять.
5. Починати заняття з логомоторної розминки і просторово-часової координації.

Орієнтовний перелік тем:

I квартал:

1. Пори року. Осінь. (Прикмети. Праця людей восени. Збір урожаю)
2. Фрукти. Овочі. (Групування за ознаками, функціональним призначенням: компот, сік, борщ, суп, тощо)
3. Одяг. (Групування за сезонними ознаками. Частина одягу: комірць, кишень, рукав. Види застібок)
4. Взуття.(Групування за сезонними ознаками. Частина взуття: підошва, каблук. Види застібок)
5. Тварини. (Групування за ознаками. Середовище мешкання: нора, дупло, барліг, хлів)

II квартал:

1. Пори року. Зима. (Природні явища зими. Зимові розваги)
2. Зимові свята. (День Св. Миколая, Новий рік, Різдво, свято Водохрещі)
3. Іграшки. (Групування за ознаками, функціональним призначенням. Створення ігрових сюжетів з іграшками)
4. Уявлення про себе та родину.(Частина тіла та обличчя. Називання свого віку, імені, прізвища та імен членів родини. Сюжетна гра „Сім'я”)
5. Професії та робочі інструменти.(Ознайомлення з професіями: лікар, вчитель, водій, кухар, будівельник, тощо. Називання відповідних дій представників професій: вчитель вчить, будівельник будує, лікар лікує. Називання робочих інструментів та їх призначення. Створення сюжету „Поліклініка”)
6. Меблі. (Групування предметів меблів за призначенням. Різновиди меблів: кухонний стіл – письмовий стіл. Догляд за меблями. Екскурсія до меблевого магазину)

III квартал:

1. Пори року. Весна. (Погодні та природні зміни. Праця людей весною. Весняні свята – 8 Березня, Великдень).
2. Рослини. (Квіти. Дерева. Будова квітки. Відмінні ознаки квітів)
3. Птахи.(Ознаки. Різновиди. Середовище мешкання: дикі та свійські)
4. Транспорт.(Види: пасажирський, вантажний. Групування за ознаками. Частина машини. Правила поведінки в транспорті. Створення сюжету „Поїздка в автобусі”).

5. Посуд.(Групування за функціональним призначенням. Чайний посуд. Ознаки: матеріал, з якого виготовлений посуд. Догляд за посудом Поведінка за столом. Сюжетна гра „У ляльки день народження”)
6. Продукти харчування.(Уявлення про хлібобулочні, молочні, м'ясні та кондитерські вироби. Екскурсія до продуктового магазину)

IV квартал:

1. Пори року. Літо. (Погодні зміни. Літній відпочинок. Правила поведінки на відпочинку).
2. Комахи. (Ознайомлення з різновидами, називання їх ознак).
3. Гриби. (Будова. Ознайомлення з різновидами. Отруйні: мухомор, бліда поганка. Їстівні гриби: на вибір педагога)
4. Моє місто. (Називання своєї адреси. Екскурсія по місту. Правила поведінки на вулиці. Правила дорожнього руху)

Тематичні художні твори відповідають віковим та психофізіологічним особливостям дітей.

Вибір творів, що відповідають темі, здійснює педагог.

IV цикл

Задачі: Розвивати у дітей пізнавальний інтерес до навколишнього середовища. Розвивати вміння класифікувати предмети за призначенням, використовувати в мові словник узагальнених слів, розширювати активний словник за всіма темами.

Розвивати вміння описувати предметний і сюжетний малюнки. Продовжувати розвивати у дітей навички спілкування. Вчити користуватися в процесі спілкування всім словниковим запасом і мовними навичками.

Орієнтовний перелік тем

I квартал:

1. Пори року – осінь. (Розрізнення і називання пів року, осінніх місяців, спостереження і характеристика різних станів погоди. Праця людей восени. Складання короткої розповіді за малюнком).
2. Овочі. Фрукти.(Узагальнення за ознаками, використання узагальнених слів. Складання короткого опису)
3. Одяг.(Узагальнення за сезонними ознаками. Використання узагальнених слів. Частина одягу: манжет, ремінь. Складання за малюнком короткого опису предметів одягу. Види застібок)
4. Взуття. (Узагальнення за сезонними ознаками. Використання узагальнених слів. Розрізнення протилежних дій: одягнути, взути - роздягнути, роззути. Догляд за взуттям. Різні види застібок)
5. Тварини. (Дикі, свійські. Місця помешкання. Користь свійських тварин. Дитинчата тварин. Дбайливе ставлення до тварин)

II квартал:

1. Пори року - зима. (Відмінні ознаки, природні явища. Зимові місяці. Зимові розваги. Ознайомлення з зимовими видами спорту).

2. Зимові свята.(День Св. Миколая, Новий рік, Різдво, свято Водохрещі)
3. Іграшки.(Групування за ознаками. Називання функціонального призначення. Складання опису іграшки за інструкцією. Використання слів „іграшковий”, „дійсний”. Встановлення стосунків між іграшками – створення сюжетної гри).
4. Уявлення про себе та родину. (Частини тіла і обличчя. Склад родини. Кількість членів родини, їхні професії. Називання віку, статі, імені, прізвища: свого та родичів. Складання короткого опису „Моя родина”)
5. Професії та робочі інструменти. (Початкова профпідготовка. Уявлення про професії прибиральниці, двірника, швачки, посудомийниці, теслі, прачки. Використання цими працівниками робочих інструментів.)
6. Меблі. (Прихожа, вітальня. З якого матеріалу виготовлені. Догляд за меблями. Складання розповіді „Мій дім”)

III квартал:

1. Пори року. Весна.(Зміни погоди, в рослинному та тваринному світі. Весняні місяці. Праця людей весною. Весняні свята – 8 Березня, Великдень)
2. Рослини (Будова дерева: корінь, стовбур, гілки, листя. Відмінні ознаки дерев. Кущі. Квіти. Догляд за рослинами).
3. Птахи (Птахи зимуючі і птахи перелітні. Місця помешкання. Свійські та дикі птахи. Користь свійських птахів. Птахи та їх пташенята. Дбайливе відношення до птахів).
4. Транспорт (Основні види транспорту: наземний, повітряний, водний. Функціональне призначення. Правила поведінки на транспорті. Професії, пов'язані з транспортом).
5. Посуд.(Узагальнення за функціональним призначенням: чайний, столовий посуд. Сервірування столу. Правила поведінки за столом. Догляд за посудом)
6. Продукти харчування.(Хлібобулочні вироби, м'ясні, молочні, кондитерські вироби. Уявлення про процес виготовлення окремих продуктів. Уявлення про професії, пов'язані з продуктами харчування: продавець, кухар, кондитер, тощо)

IV квартал:

1. Пори року. Літо(Літні місяці. Погодні та природні зміни. Літній відпочинок. Правила безпеки на відпочинку)
2. Комахи. (Метелики. Будова, ознайомлення з життєвим циклом: гусінь, лялечка, метелик)
3. Гриби. (Різновиди – на вибір педагога. Їстівні та отруйні гриби. Розрізнення за зовнішніми ознаками)
4. Моє місто.(Уявлення про місто, вулицю. Називання повної адреси. Правила дорожнього руху, правила поведінки на вулиці)

Тематичні художні твори повинні відповідати віковим та психофізіологічним особливостям дітей. Вибір творів, що відповідають темі, здійснює педагог.

Варіативне доповнення до програми з ознайомлення з навколишнім і розвитку мовлення для дітей, які навчаються в реабілітаційному центрі

Формування передумов навчання грамоті і підготовки руки до письма

Розумовий розвиток дитини і формування, розвиток пізнавальної функції мови невід'ємні.

При вивченні програмних тем з ознайомлення з навколишнім, розвитку мови, при підготовці до оволодіння навичками читання і письма суттєва сторона мови дітей повинна бути зв'язана з їх пізнавальною діяльністю.

Нові інтереси, що з'явилися, запити, бажання дитини варто спрямовувати на оволодіння основ грамоти шляхом доступних занять, що чергуються з ігровою і практичною діяльністю.

Звуки і букви засвоюються дітьми не за абеткою, а в порядку виникнення труднощів, що з'являються при виділенні їх зі слова, вимови та зображенні на письмі.

При формуванні передумов навчання грамоти і письма варто враховувати, що рівень розвитку мови, ознайомлення з навколишнім середовищем у дітей пов'язаний зі ступенем розвитку руху пальців рук. Під час удосконалення функцій руки у зв'язану з нею півкулю надходить усе більше керівних імпульсів та відбувається її інтенсивний розвиток.

При формуванні передумов навчання грамоти і письма в роботі з дитиною повинні бути одночасно задіяні слуховий, зоровий, тактильний аналізатори, кожне заняття варто починати з логомоторної і просторово-часової координації.

Виходячи з цього, можна визначити навчальні, корекційно - розвивальні і виховні цілі.

Навчальні цілі:

Опанувати первинними навичками читання, механічно опанувати графічною мовою. Сформувати вміння відрізнити одну букву від іншої, називати їх, друкувати на сипучому матеріалі і за опорними крапками у зошиті; вміння з'єднувати букви в склади і розкласти склади на букви, вміння з'єднувати склади в найпростіші слова.

Корекційно - розвивальні цілі:

Розвивати всі сенсорні аналізатори, розумові здібності учнів, дрібну моторику, координацію рухів, просторово-часову координацію, порівнювати мовні факти, аналізувати їх.

Виховні цілі:

Формувати у дітей морально-етичні навички поведінки, почуття любові до родини, Батьківщини, природи, поваги до українських звичаїв, традицій. Формувати емоційно-позитивне відношення дітей до запропонованої діяльності.

I цикл

1. Підготовка до оволодіння навичками читання:

- Вивчення голосних А, О, У і приголосних М, З, Х, Ш, Л, Н, П, Р через тактильні відчуття, слухо-зорові образи.
- Співвіднесення звуку і його символу - букви.
- Співвіднесення тактильного образу букви із зоровим і акустичним.
- Виділення на слух першого звуку зі складу.
- Механічне злиття голосного і приголосного звуків і співвіднесення їх з буквами.
- Поєднання букв у складі.
- Розкладання складів на букви.

2. Підготовка руки до письма:

- Пальчикові ігри.
- Малювання (водою на склі, манці, у повітрі), малювання в книжках-розмальовках.
- Удавлення кнопок, пластиліну, вправи із прищіпками.
- Малювання по лекалу, штрихування з дотриманням контуру.
- Проведення прямої, хвилястої ліній на сипучому матеріалі, на папері за опорними крапками.
- Друкування А, О, У на сипучому матеріалі.

II цикл

Формування передумов навчання грамоти та письму вимагає сформованості навичок співвіднесення слова та предмета (предметна картинка, іграшка, реальний предмет).

Порядок вивчення звуків та букв диктується даними фонетики, з урахуванням специфічних особливостей пізнавальної діяльності та психофізичних особливостей дитини. Робота починається з формування артикуляційного укладу та проспівування голосних звуків, виділення їх на початку слова.

Знайомство з графічним зображенням букви починається з поетапного формування навички (повітря, сипучі матеріали, друкування по олівцю, за крапками).

Формування графічного образу букви відбувається при одночасній роботі зорового, слухового, тактильно-рухового аналізаторів.

1. Підготовка до оволодіння навичками читання:

- Повторення вивчених звуків - букв (А, П, Р, О, У, М, З, Х, Ш, Л, Н).
- Механічне злиття звуку з заданими, співвіднесення їх з буквами.
- Складання букв на слух.
- Вивчення голосних Е, І, Ї, Я, Є, Ю приголосних Б, В, Г, К, С, Т, Д, Ж, Ч, Ц, Щ, ь через тактильні відчуття, слухо-зорові образи.
- Співвіднесення тактильного образу букви із зоровим і акустичним.
- Виділення на слух першого та останнього звуку зі складу, слова.
- З'єднання вивчених букв у відкриті і закриті складі.
- Розкладання складів на букви.

- З'єднання складів у найпростіші слова (індивідуально).
- Поняття про голосні та приголосні звуки.
- Практичне ознайомлення з поняттями „слово”, „словосполучення”, „речення”.

2. Підготовка руки до письма:

- Пальчикові ігри.
- Малювання (водою на склі, на сипучому матеріалі, у повітрі).
- Обведення контурів предметів, штрихування.
- Малювання бордюрів.
- Друкування на сипучому матеріалі.
- Формування навичок орієнтування у зошиті, на робочому рядку.
- Друкування за опорними крапками олівцем у зошиті в клітину.